

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ

**ΣΥΝΟΠΤΙΚΗ ΕΚΘΕΣΗ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ
ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΗ ΒΙΑ ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΝΕΑΡΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ**

Επιστημονικά Υπεύθυνη

Γεωργία Γκαντώνα

Επικ. Καθηγήτρια Συμβουλευτικής Ψυχολογίας

Πανεπιστημίου Ιωαννίνων

ΑΠΡΙΛΙΟΣ 2024

Συγγραφική ομάδα

Κλειώ Άρμπυρου, Μαρία Δήμητρα Γιαννοπούλου, Ραφαήλ Ζαπάντης, Γεωργία Γκαντώνα, Παρασκευή Καρακούλα, Αγγελική Κίτσιου, Γεωργία Κόγκα, Σταύρος Νικολακόπουλος, Φώτης Ντάγκας, Σόνια Πατρινού, Ελένη Ρέκκα

Επιστημονικά Υπεύθυνη

Γεωργία Γκαντώνα, Επικ. Καθηγήτρια Συμβουλευτικής Ψυχολογίας

Πανεπιστημίου Ιωαννίνων

Η παρούσα έρευνα πραγματοποιήθηκε κατόπιν δεοντολογικής έγκρισης από την Επιτροπή Ηθικής και Δεοντολογίας της Έρευνας του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων

(Αριθμ. Πρωτ.: 45311/14-09-2023)

Το Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας (ΚΕΘΙ) ανέθεσε την εκπόνηση του Έργου “Διαδικτυακή βία κατά των νεαρών γυναικών” στο Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων

Απαγορεύεται η αναπαραγωγή οποιουδήποτε τμήματος αυτής της έκδοσης, που καλύπτεται από δικαιώματα (copyright), ή η χρήση της σε οποιαδήποτε μορφή, χωρίς τη γραπτή άδεια του ΚΕΘΙ

Περιεχόμενα

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	4
1.1. Η ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΗΣ ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΗΣ ΒΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΝΕΑΡΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ, ΟΙ ΜΟΡΦΕΣ ΤΗΣ ΚΑΙ ΤΑ ΕΜΠΕΙΡΙΚΑ ΔΕΔΟΜΕΝΑ ΩΣ ΠΡΟΣ ΤΙΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΚΑΙ ΤΗΝ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΟΥ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟΥ	5
1.2. ΝΟΜΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ: ΝΟΜΟΘΕΤΗΣΗ ΤΟΥ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟΥ, ΟΡΟΙ, ΥΠΑΡΧΟΥΣΑ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΚΑΙ ΚΕΝΑ	17
1.3. ΘΕΣΜΙΚΟΙ ΚΑΙ ΑΛΛΟΙ ΦΟΡΕΙΣ ΜΕ ΣΗΜΑΝΤΙΚΟ ΕΡΓΟ ΩΣ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΠΡΟΛΗΨΗ ΚΑΙ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΟΥ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟΥ	20
1.4. ΚΑΛΕΣ ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΗΣ ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΗΣ ΒΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΝΕΑΡΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ	22
2.1. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ: ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ, ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΚΑΙ ΣΤΟΧΟΙ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ	25
2.2. ΤΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΠΟΣΟΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΠΟΙΟΤΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ Η ΣΥΝΘΕΣΗ ΤΟΥΣ	29
2.2.1. ΤΟ ΤΕΛΙΚΟ ΔΕΙΓΜΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ	29
2.2.2. ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΗ ΒΙΑ ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΝΕΑΡΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ: Η ΕΚΤΑΣΗ ΚΑΙ ΟΙ ΜΟΡΦΕΣ ΤΟΥ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟΥ ..	30
2.2.3. ΤΑ ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ (ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ, ΕΡΓΑΣΙΑΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ, ΠΕΡΙΟΧΗ ΚΑΤΟΙΚΙΑΣ) ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΠΟΥ ΕΧΟΥΝ ΔΕΧΤΕΙ ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΗ ΒΙΑ ΚΑΙ Η ΣΧΕΣΗ ΜΕ ΤΟ ΑΤΟΜΟ ΠΟΥ ΑΣΚΗΣΕ ΒΙΑ	34
2.2.4. ΤΑ ΨΗΦΙΑΚΑ/ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΑ ΜΕΣΑ ΣΤΑ ΟΠΟΙΑ ΟΙ ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΕΧΟΥΝ ΔΕΧΤΕΙ ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΗ ΒΙΑ	35
2.2.5. Η ΣΧΕΣΗ ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΤΗΝ ΕΝΕΡΓΗΤΙΚΗ ΚΑΙ ΠΑΘΗΤΙΚΗ ΧΡΗΣΗ ΤΟΥ ΔΙΑΔΙΚΤΥΟΥ ΚΑΙ ΣΤΗΝ ΠΙΘΑΝΟΤΗΤΑ ΝΑ ΔΕΧΤΟΥΝ ΟΙ ΝΕΑΡΕΣ ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΗ ΒΙΑ	35
2.2.6. ΟΙ ΨΥΧΟΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΗΣ ΒΙΑΣ	37
2.2.7. ΤΑ ΜΕΤΡΑ ΠΟΥ ΕΛΑΒΑΝ ΟΙ ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΗΣ ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΗΣ ΒΙΑΣ	42
2.2.8. Η ΕΚΤΙΜΩΜΕΝΗ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΜΕΤΡΩΝ ΠΟΥ ΕΛΑΒΑΝ ΟΙ ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΗΣ ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΗΣ ΒΙΑΣ	47
2.2.9. ΟΙ ΑΝΑΣΤΑΛΤΙΚΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΑΦΟΡΑ Η/ΚΑΙ ΚΑΤΑΓΓΕΛΙΑ ΤΗΣ ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΗΣ ΒΙΑΣ	48
3. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	53
4. ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΗΣ ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΗΣ ΒΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΝΕΑΡΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ	57

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στη σύγχρονη παγκοσμιοποιημένη κοινωνία, η συνεχής ανάπτυξη της ψηφιακής τεχνολογίας και του διαδικτύου έχει επιφέρει ποικίλα οφέλη στα διάφορα επίπεδα της λειτουργικότητας του ατόμου, όμως παράλληλα έχει συμβάλει και στην ανάπτυξη αρνητικών φαινομένων, όπως είναι η διαδικτυακή βία (Τόλιος, 2021). Η διαδικτυακή βία, αναφερόμενη και ως κυβερνο-βία, περιλαμβάνει μια σειρά επιβλαβών συμπεριφορών, που διεξάγονται βάσει ψηφιακών μέσων με σκοπό την απειλή, την παρενόχληση, τη βλάβη ή τον εκφοβισμό ατόμων ή ομάδων στο διαδίκτυο (Barak, 2005). Τα τελευταία χρόνια, η διαδικτυακή βία, σε όλες τις εκφάνσεις της μετασχηματίζεται συνεχώς λόγω της, ραγδαία, εξελισσόμενης τεχνολογίας, η οποία δίνει τη δυνατότητα άσκησης βίας από απόσταση και χωρίς φυσική παρουσία, μέσω της χρήσης εφαρμογών που δίνουν την ευκαιρία απόκρυψης των στοιχείων των ατόμων που ασκούν τη βία (de Araújo et al., 2022; EIGE, 2022).

Στο πλαίσιο αυτό, **το παρόν ερευνητικό έργο επικεντρώνεται στη διερεύνηση του φαινομένου της διαδικτυακής βίας κατά των νεαρών γυναικών στην Ελλάδα.** Αναθέτουσα αρχή του Έργου ήταν το Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας (ΚΕΘΙ), ενώ φορέας υλοποίησης ήταν το Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων. Ειδικότερα, ο **σκοπός** της έρευνας ήταν η καταγραφή και η αποτύπωση της διάστασης του φαινομένου της διαδικτυακής βίας σε νεαρές γυναίκες (18-24 ετών). **Απώτερος στόχος** ήταν η κατανόηση του φαινομένου και των διαφορετικών πτυχών του και η ανάπτυξη προτάσεων για τη βελτίωση της θεσμικής αντιμετώπισης της διαδικτυακής βίας σε βάρος νεαρών γυναικών. Η έρευνα πραγματοποιήθηκε το φθινόπωρο του 2024 και **επιμέρους στόχοι** της ήταν: α) η διερεύνηση, μέσω της συλλογής και ανάλυσης ποσοτικών και ποιοτικών δεδομένων, του φαινομένου της διαδικτυακής βίας κατά των νεαρών γυναικών και η αποτύπωση των μορφών της διαδικτυακής βίας κατά των νεαρών γυναικών, β) η διερεύνηση επιμέρους διαστάσεων και παραγόντων που σχετίζονται με το φαινόμενο, γ) η ανάδειξη των επιπτώσεων σε όλες τις ψυχολογικές και κοινωνικές διαστάσεις της ζωής των νεαρών γυναικών, δ) η διερεύνηση των μέτρων που έλαβαν οι γυναίκες που δέχτηκαν διαδικτυακή βία για την αντιμετώπισή της και ε) η ανάδειξη των δυσκολιών στην αναγνώριση, την αναφορά και την καταγγελία των περιστατικών της διαδικτυακής βίας.

Επιπλέον, έγινε παρουσίαση του νομοθετικού πλαισίου του φαινομένου, διερεύνηση των καλών πρακτικών σε εθνικό και διεθνές επίπεδο για την αντιμετώπιση του φαινομένου, αλλά και διατύπωση προτάσεων για την περαιτέρω αντιμετώπιση του φαινομένου.

1.1.Η ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΗΣ ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΗΣ ΒΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΝΕΑΡΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ, ΟΙ ΜΟΡΦΕΣ ΤΗΣ ΚΑΙ ΤΑ ΕΜΠΕΙΡΙΚΑ ΔΕΔΟΜΕΝΑ ΩΣ ΠΡΟΣ ΤΙΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΚΑΙ ΤΗΝ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΟΥ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟΥ

Η παρούσα έρευνα θεμελιώνεται στην **οπτική του φύλου**, καθώς η υιοθέτησή της συμβάλλει στην καλύτερη κατανόηση τόσο των σχετικών αδικημάτων και εγκλημάτων όσο και της εμπειρίας των ατόμων που εμπλέκονται σε αυτά. Η οπτική του φύλου αναγνωρίζει τις διαφορετικές ανάγκες των ανδρών και των γυναικών αλλά και την ανάγκη για τη διεύρυνση της ισότιμης εργασίας σε όλα τα εργασιακά περιβάλλοντα, εμπλέκοντας έτσι τους άνδρες σε διαδικασίες κοινωνικής αλλαγής (Bennett et al., 1998). Η οπτική του φύλου προάγει δράσεις, που στοχεύουν στο μετασχηματισμό της κοινωνικής οργάνωσης, σε μια πιο δίκαιη κατανομή των ανθρώπινων ευθυνών, αναγνωρίζοντας τις υπάρχουσες διαφορές ανάμεσα στους άνδρες και τις γυναίκες (Booth & Bennett, 2002). Στο πλαίσιο αυτό, η οπτική του φύλου πραγματώνεται μέσα από νέα εργαλεία για τη δημιουργία πολιτικών που να είναι ευαίσθητες στη διάσταση του φύλου (gender-sensitive policy-making). Λαμβάνει υπόψη της τις διαφορές στην κοινωνική δύναμη και το status των ανδρών και των γυναικών, τις αναδυόμενες μέσα από τις διαφορές φύλου ανάγκες, την επίδραση του κοινωνικού φύλου στις σχέσεις των ανθρώπων, τους έμφυλους ρόλους και στερεότυπα αλλά και τις ευκαιρίες που διαμορφώνονται στα σύγχρονα κοινωνικά περιβάλλοντα (Booth & Bennett, 2002).

Παράλληλα, ο όρος **“βία κατά των γυναικών”** γίνεται κατανοητός σύμφωνα με το Άρθρο 3α της Σύμβασης του Συμβουλίου της Ευρώπης για την Πρόληψη και την Καταπολέμηση της βίας κατά των γυναικών ή αλλιώς Σύμβαση της Κωνσταντινούπολης. Εκεί ορίζεται ότι η **“βία κατά των γυναικών”** νοείται ως παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, μία μορφή διάκρισης κατά των γυναικών και σημαίνει **“όλες τις πράξεις μιας βίας βασισμένης στο φύλο, οι οποίες έχουν ως αποτέλεσμα ή ενδέχεται να έχουν ως αποτέλεσμα, σωματική, σεξουαλική, ψυχολογική ή οικονομική βλάβη ή πόνο για τις γυναίκες, συμπεριλαμβανομένων των απειλών για τέτοιες πράξεις, τον εξαναγκασμό ή την αυθαίρετη στέρηση της ελευθερίας, είτε συμβαίνουν στη δημόσια είτε στην ιδιωτική ζωή”** (Council of Europe, 2011, Πράξη 3). Επίσης, στο άρθρο 3δ της ίδιας Σύμβασης **“ο όρος βία κατά των γυναικών που βασίζεται στο φύλο σημαίνει τη βία, η οποία έχει ως αντικείμενο τη γυναίκα για μόνο το λόγο ότι είναι γυναίκα ή η οποία επηρεάζει τη γυναίκα κατά τρόπο δυσανάλογο”** (Council of Europe, 2011).

Επίσης, στο πλαίσιο του **Συμβουλίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του ΟΗΕ**, η Ειδική Εισηγήτρια για τη Βία κατά των Γυναικών έχει ορίσει τη διαδικτυακή έμφυλη βία (gender-based cyber violence) ως: *“Κάθε πράξη που διαπράττεται, υποβοηθείται ή επιδεινώνεται εν μέρει ή πλήρως με τη χρήση τεχνολογιών πληροφορικής και επικοινωνιών (ΤΠΕ), όπως είναι τα κινητά και τα έξυπνα τηλέφωνα, το διαδίκτυο, οι πλατφόρμες κοινωνικής δικτύωσης ή το ηλεκτρονικό ταχυδρομείο, εναντίον μιας γυναίκας επειδή είναι γυναίκα ή επηρεάζει δυσανάλογα τις γυναίκες”* (Συμβούλιο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του ΟΗΕ, 2018).

Σύμφωνα με το **Ευρωπαϊκό Ινστιτούτο για την Ισότητα των Φύλων (EIGE)**, ο όρος έμφυλη κυβερνο-βία θεωρείται ένας όρος ομπρέλα, εντός του οποίου περιλαμβάνονται οι μορφές βίας, όπως η Κυβερνο-παρακολούθηση, ο Κυβερνο-εκφοβισμός, η Διαδικτυακή Έμφυλη Ρητορική Μίσους και η κακοποίηση Βάσει μη Συναινετικής Χρήσης Προσωπικών Φωτογραφιών ή Εικόνων. Πιο συγκεκριμένα, η διαδικτυακή βία κατά των γυναικών ή έμφυλη κυβερνο-βία περιγράφεται ως εξής: *“Η έμφυλη κυβερνο-βία περιλαμβάνει ένα μεγάλο εύρος διαφορετικών μορφών βίας, η οποία ασκείται με τεχνολογικά μέσα πληροφορίας και επικοινωνίας, βάσει του φύλου ή ενός συνδυασμού φύλου και άλλων παραγόντων (π.χ. φυλή, ηλικία, αναπηρία, σεξουαλικότητα, επάγγελμα ή προσωπικές πεποιθήσεις). Η κυβερνο-βία μπορεί να ξεκινήσει διαδικτυακά και να συνεχίσει εκτός διαδικτύου ή να ξεκινήσει εκτός διαδικτύου και να συνεχίσει διαδικτυακά. Μπορεί να προκληθεί από ένα άτομο γνωστό ή άγνωστο στο άτομο που την δέχεται.”* (EIGE, 2022, σελ. 39).

Μια από τις δυσκολίες που καλείται να διαχειριστεί η ερευνητική προσέγγιση του φαινομένου της διαδικτυακής βίας κατά των γυναικών είναι η **πολλαπλότητα στις εννοιολογικές προσεγγίσεις**, που έχουν εμφανιστεί τα τελευταία χρόνια. Όροι ετερόκλητοι ή με νοηματικές επικαλύψεις και διαφοροποιήσεις ανά επιστημονικό πεδίο δυσχεραίνουν τη σύγκριση των εμπειρικών δεδομένων. Μια ακόμη σημαντική πρόκληση, κατά την εννοιολογική προσέγγιση του φαινομένου, είναι η επιλογή όρων που να αναγνωρίζουν τη βιωμένη εμπειρία του ατόμου που δέχεται τη διαδικτυακή βία, να το βοηθούν, ώστε να την προσδιορίσει και να την ονοματίσει και να μη συμβάλουν περαιτέρω στη θυματοποίηση ή επαναθυματοποίησή του (EIGE, 2022).

Το EIGE (2017), σε μια από τις πρώτες προσπάθειες εννοιολόγησης του φαινομένου, εστίασε στις εξής τρεις βασικές μορφές διαδικτυακής βίας κατά των γυναικών: Τη Διαδικτυακή Παρακολούθηση/Καταδίωξη, τη Διαδικτυακή Παρενόχληση και τη Διαδικτυακή Κακοποίηση Βάσει Εικόνας, οι οποίες και θα παρουσιαστούν στη συνέχεια.

Παράλληλα, κατά την εμπειρική μελέτη της διαδικτυακής βίας, παρατηρείται ότι στην πλειοψηφία της διεθνούς και ευρωπαϊκής ερευνητικής δραστηριότητας έχει υιοθετηθεί το **εννοιολογικό πλαίσιο των Powell & Henry (2016)**. Οι συγκεκριμένες ερευνήτριες ήταν από τις πρώτες που προσπάθησαν να εξετάσουν ενδελεχώς το φαινόμενο της διαδικτυακής βίας κατά των γυναικών, καθώς και τον έμφυλο χαρακτήρα της. Ως προς την προσέγγιση εννοιολόγησης του φαινομένου, θεώρησαν ότι η διαδικτυακή βία κατά των γυναικών περιστρέφεται κυρίως γύρω από τη σεξουαλική διάστασή της και υιοθέτησαν τον όρο Σεξουαλική Βία Υποβοηθούμενη από την Τεχνολογία (Technology Facilitated Sexual Violence, TFSV). Οι έρευνές τους αναδεικνύουν τέσσερις κεντρικούς άξονες - εννοιολογικές κατηγορίες:

- Ψηφιακή Σεξουαλική Παρενόχληση (Digital Sexual Harassment/Intrusion)
- Σεξουαλική Κακοποίηση Βάσει Εικόνας (Image Based Sexual Abuse)
- Σεξουαλική Επιθετικότητα / Εξαναγκασμός (Sextortion)
- Παρενόχληση Βάσει Φύλου ή Σεξουαλικότητας (Gender or Sexuality Based Harassment)

Η συγκεκριμένη εννοιολογική προσέγγιση του φαινομένου **εντάσσει όλες τις μορφές βίας σε ένα σεξουαλικό πλαίσιο** και ενδεχομένως παραβλέπει κάποιες διαστάσεις της διαδικτυακής βίας, οι οποίες δεν έχουν αμιγώς σεξουαλικό χαρακτήρα, όπως μπορεί να είναι η Έμφυλη Ρητορική Μίσους, τα Ντροπιαστικά Σχόλια για την Εικόνα του Σώματος ή κάποιες μορφές Διαδικτυακού Εκφοβισμού που δυνητικά μπορεί να εμφανίζονται σε ένα πλαίσιο άλλων κινήτρων, όπως ο κοινωνικός ή οικονομικός έλεγχος.

Την ίδια χρονική περίοδο, κατά το **ερευνητικό Έργο Cybersafe (2020)**, η σχετική με τη μελέτη του φαινομένου της διαδικτυακής βίας κατά των νεαρών γυναικών και των κοριτσιών έκθεση προσεγγίζει το φαινόμενο προσδιορίζοντας τις ακόλουθες διαστάσεις:

- Παρενόχληση στον Κυβερνο-χώρο (Cyber Harassment)
- Διαδικτυακή Παρακολούθηση / Καταδίωξη (Cyberstalking)
- Μη Συναινετικός Διαμοιρασμός Εικόνων / Φωτογραφιών (Non-Consensual Distribution of Images)
- Διαδικτυακή Έμφυλη Ρητορική Μίσους (Online Gendered-Based Hate Speech)
- Σεξουαλική Επιθετικότητα / Εξαναγκασμός (Sextortion)
- Απειλές Βιασμού (Rape Threats)

- Ανεπιθύμητη Σεξουαλικοποίηση (Unwanted Sexualisation)
- Κακοποίηση μέσω Διαδικτυακών Γνωριμιών (Cyber Dating Abuse)

Παράλληλα, το EIGE (2022) λαμβάνοντας υπόψη τη διεθνή βιβλιογραφία και με στόχο τη διευκόλυνση της εφαρμογής πανευρωπαϊκών πολιτικών για την αντιμετώπιση του φαινομένου, προσδιόρισε τις εξής **βασικές εννοιολογικές κατηγορίες**:

- Κυβερνο-παρακολούθηση / Καταδίωξη στον κυβερνο-χώρο (Cyberstalking)
- Κυβερνο-εκφοβισμός / Διαδικτυακός Εκφοβισμός (Cyberbullying)
- Διαδικτυακή Παρενόχληση ή Κυβερνο-παρενόχληση (Cyber Harassment)
- Κακοποίηση Βάσει μη Συναινετικής Χρήσης Προσωπικών Φωτογραφιών ή Εικόνων (Online Intimate Image Based Abuse)
- Διαδικτυακή Έμφυλη Ρητορική Μίσους (Online Gendered Based Hate Speech)

Στο πλαίσιο αυτό, λαμβάνοντας υπόψη τις προαναφερόμενες εμπειρικές προσεγγίσεις αλλά και τις σχετικές δυσκολίες του εγχειρήματος της εννοιολόγησης του φαινομένου, έγινε μια προσπάθεια **προσδιορισμού των κοινών εννοιολογικών συνισταμένων** που υπάρχουν στη διεθνή βιβλιογραφία, οι οποίες αποτυπώνουν και τις βασικές διαστάσεις του. Έτσι, προκύπτει ότι, μέχρι τώρα, βιβλιογραφικά αποτυπώνονται οι εξής βασικές κατηγορίες του φαινομένου της διαδικτυακής βίας κατά των γυναικών:

- Κυβερνο- παρακολούθηση / Καταδίωξη (CyberStalking)
- Διαδικτυακός Εκφοβισμός (Cyber bullying)
- Διαδικτυακή Παρενόχληση (Cyber harassment)
- Κακοποίηση Βάσει μη Συναινετικής Χρήσης Προσωπικών Φωτογραφιών ή Εικόνων (Non Consensual Intimate Image Abuse)
- Σεξουαλική Επιθετικότητα ή Εξαναγκασμός (Sextortion)
- Διαδικτυακή Έμφυλη Ρητορική Μίσους (Online gendered based hate speech)
- Τρολάρισμα (Trolling)

Στο παρόν ερευνητικό έργο, αναγνωρίζεται ότι το φαινόμενο της διαδικτυακής βίας κατά των νεαρών γυναικών λαμβάνει ως επί το πλείστον **χαρακτήρα έμφυλης ή/και με έμφαση στη σεξουαλικότητα βίας**. Συνακόλουθα, υιοθετήθηκε η εννοιολογική προσέγγιση των Henry & Powel (2016), σε συνδυασμό όμως και με άλλες εννοιολογήσεις από σύγχρονα ερευνητικά

δεδομένα (Cybersafe, 2020; EIGE, 2022). Καταβλήθηκε δηλαδή, μια προσπάθεια διερεύνησης και αποτύπωσης του ευρύτερου φάσματος μορφών διαδικτυακής βίας, τις οποίες μπορεί να έχουν βιώσει οι γυναίκες ηλικίας 18-24 ετών στην Ελλάδα, διατηρώντας παράλληλα την οπτική του φύλου.

Έτσι, οι διαστάσεις της διαδικτυακής βίας κατά των νεαρών γυναικών και οι επιμέρους μορφές τους που διερευνώνται στο παρόν ερευνητικό έργο είναι οι εξής:

Κυβερνο-παρακολούθηση / Καταδίωξη στον κυβερνο-χώρο ή Διαδικτυακή Παρακολούθηση / Καταδίωξη (cyberstalking) είναι η παρακολούθηση μέσω email, μηνυμάτων (ή διαδικτυακών μηνυμάτων) ή μέσω του διαδικτύου. Συνδυαστικά με την παρακολούθηση, μπορεί να περιλαμβάνει, σε επαναλαμβανόμενη βάση, και άλλες μορφές διαδικτυακής αλληλεπίδρασης, οι οποίες μεμονωμένα μπορεί να μην κρίνονται ως κακόβουλες, αλλά συνδυαστικά υπονομεύουν το αίσθημα ασφάλειας του ατόμου που τις υφίσταται και μπορεί να προκαλέσουν αγωνία, φόβο ή ανησυχία (Drebing et al., 2014). Οι πιο συνήθεις εκφάνσεις της κυβερνο-παρακολούθησης είναι οι ακόλουθες:

- Παρακολούθηση, κατασκοπεία, καταδίωξη, ακολούθηση
- Αποστολή email, μηνυμάτων κειμένου (SMS) ή άμεσων μηνυμάτων που είναι προσβλητικά ή απειλητικά
- Δημοσίευση προσβλητικών σχολίων για κάποιο άτομο στο διαδίκτυο

Για να θεωρηθούν ως καταδίωξη στον κυβερνοχώρο αυτές οι πράξεις πρέπει να λαμβάνουν χώρα επανειλημμένα και να διαπράττονται από το ίδιο άτομο (EIGE, 2017).

Διαδικτυακός Εκφοβισμός (Cyberbullying) είναι μια συγκεκριμένη μορφή κυβερνο-βίας, η οποία -ως επί το πλείστον- εμφανίζεται στην ηλικιακή ομάδα των εφήβων αλλά και σε νεαρούς/ές ενήλικες. Σύμφωνα με το EIGE (2022, σελ. 50): *“Ο έμφυλος κυβερνο-εκφοβισμός αναφέρεται σε οποιαδήποτε μορφή πίεσης, επιθετικότητας, παρενόχλησης, απειλής, προσβολής, δυσφήμισης, παραποίησης στοιχείων που λαμβάνει χώρα σε ηλεκτρονικά μέσα πληροφορίας και επικοινωνίας, στη βάση του φύλου ή ενός συνδυασμού του φύλου και άλλων παραγόντων (π.χ. φυλή, αναπηρία ή σεξουαλικός προσανατολισμός) και ο σκοπός του είναι να απομονώσει, να επιτεθεί ή να προσβάλει ένα άτομο. Οι πράξεις αυτές μπορούν να ξεκινήσουν διαδικτυακά και να συνεχίσουν εκτός διαδικτύου και το αντίθετο, και μπορεί να υποκινούνται από ένα ή περισσότερα άτομα, γνωστά ή άγνωστα στο άτομο που βιώνει τον εκφοβισμό”*.

Ως προς το περιεχόμενο του Εκφοβισμού, μια επιμέρους μορφή του, που εμπίπτει στη διαδικτυακή βία κατά των νεαρών γυναικών, είναι τα **Ντροπιαστικά Σχόλια για την Εικόνα του Σώματος (body shaming)**. Εμφανίζεται, συνήθως, στα Μέσα Κοινωνικής Δικτύωσης, με στόχο τη μεταφορά αυθαίρετων αρνητικών απόψεων και σχολιασμών για την εικόνα του σώματος, χωρίς να επιθυμεί απαραίτητα το άτομο, που προβαίνει σε αυτά, να βλάψει το άτομο που τα λαμβάνει.

Σύμφωνα με τους Lumsden & Morgan (2017), τα “Ντροπιαστικά Σχόλια για την Εικόνα του Σώματος” αναφέρονται στη δημοσιοποίηση προσβλητικών μηνυμάτων με παραπλανητικό, κακοποιητικό ή απορριπτικό περιεχόμενο εντός του χώρου του διαδικτύου, συμπεριλαμβάνοντας έννοιες όπως “Fat Shaming” και “Skinny Shaming”, στα οποία η αναφορά στην εικόνα του σώματος αποτελεί κεντρικό παράγοντα. Οι σύγχρονοι Ιστότοποι Κοινωνικής Δικτύωσης έχουν κατηγορηθεί επανειλημμένα για τα περιβάλλοντα Εκφοβισμού ή/και Παρενόχλησης που δημιουργούν, ενισχύοντας τις κοινωνικές συγκρίσεις με επίκεντρο το γυναικείο πληθυσμό (Backe et al., 2018; Hinduja & Patchin, 2010).

Μια άλλη μορφή του διαδικτυακού εκφοβισμού μπορεί να είναι και οι **Μαζικές Επιθέσεις (mob attacks)**. Αυτές ορίζονται ως η μορφή βίας κατά την οποία ο εχθρικός όχλος πολλών ανθρώπων συστηματικά παρενοχλεί ένα συγκεκριμένο άτομο μέσω του διαδικτύου, συχνά με στόχο τον δημόσιο εξευτελισμό του. Δυνητικά όλες οι μορφές βίας, οι οποίες συμβαίνουν μέσω του διαδικτύου, μπορούν να λάβουν τη μορφή Μαζικών Επιθέσεων. Οι Μαζικές Επιθέσεις ή Επιθέσεις όχλου εντάσσονται εννοιολογικά στην κατηγορία του Διαδικτυακού Εκφοβισμού, καθώς μοιράζονται πολλά κοινά χαρακτηριστικά. Οι Μαζικές Επιθέσεις, αρκετές φορές, λαμβάνουν έμφυλα χαρακτηριστικά. Σύμφωνα με τη βιβλιογραφία, γυναίκες δημοσιογράφοι, οι οποίες έχουν προσπαθήσει να δηλώσουν τις θέσεις τους για έμφυλα ζητήματα, έχουν δεχθεί μαζικές επιθέσεις σε φόρουμ. Αντίστοιχα, άτομα τα οποία διαδηλώνουν και εκφράζονται υπέρ της ισότητας, των δικαιωμάτων ή αντίστοιχων θεμάτων έχουν επίσης δεχθεί αντίστοιχες επιθέσεις (Håkansson, 2021).

Υιοθετώντας την εννοιολογική προσέγγιση των Nocentini et al. (2010), μια άλλη διάσταση του διαδικτυακού εκφοβισμού είναι και η **Διαδικτυακή Πλαστοπροσωπία (Online Impersonation)**, η οποία δεν έχει απαραίτητα έμφυλο πρόσημο, αλλά λειτουργεί συνεπικουρικά στη διαδικτυακή βία κατά των νεαρών γυναικών. Αναφέρεται στη δημιουργία ενός ψευδούς ψηφιακού προφίλ ή προσωπικής ταυτότητας στο διαδίκτυο. Τα άτομα που προβαίνουν σε διαδικτυακή πλαστοπροσωπία δημιουργούν συχνά ψευδείς πληροφορίες,

εικόνες ή άλλα δεδομένα που αντιπροσωπεύουν μια διαφορετική ταυτότητα από τη δική τους, πιθανότατα ενός άλλου ατόμου. Η Διαδικτυακή Πλαστοπροσωπία μπορεί να πάρει και μορφή έμφυλης βίας, όταν χρησιμοποιείται με στόχο την παρενόχληση ή την κακοποίηση κάποιου ατόμου λόγω του φύλου του.

Η Διαδικτυακή Σεξουαλική Παρενόχληση ή Κυβερνο-παρενόχληση ή Τεχνολογικά Υποβοηθούμενη Σεξουαλική Παρενόχληση (Cyber Harassment / Technology-Facilitated Sexual Harassment) ορίζεται ως: *“Η ανεπιθύμητη συμπεριφορά που πραγματοποιείται με ηλεκτρονικά μέσα όπως email και/ή φωτογραφίες, αναρτήσεις σε διαδικτυακά περιβάλλοντα, όπως στα Μέσα Κοινωνικής Δικτύωσης, διαδικτυακά φόρουμ συζήτησης, ψηφιακούς κόσμους και κάνει ένα άτομο να αισθάνεται προσβεβλημένο, εξευτελισμένο ή φοβισμένο”* (Australian Human Rights Commission, 2012, p. 27). Η Διαδικτυακή Σεξουαλική Παρενόχληση έχει περιγραφεί και ως απρόσκλητες συμπεριφορές που επικοινωνούν σαφώς σεξουαλικές εμπειρίες ή προθέσεις προς κάποιο άλλο άτομο, ενσωματώνοντας έτσι ανεπιθύμητα σεξουαλικά αιτήματα και/ή φωτογραφίες, σχόλια, μηνύματα, τα οποία διαφοροποιούν τη σεξουαλική παρενόχληση από την παρενόχληση γενικά (Azy Barak, 2005).

Μια άλλη μεγάλη διάσταση της διαδικτυακής βίας κατά των νεαρών γυναικών είναι η **Κακοποίηση Βάσει μη Συναινετικής Χρήσης Προσωπικών Φωτογραφιών ή Εικόνων ή Κακοποίηση Βάσει Εικόνας ή Υποβοηθούμενη από την Τεχνολογία Κακοποίηση Βάσει Εικόνας ή Κακόβουλος Διαμοιρασμός Προσωπικού Υλικού (Non Consensual Intimate Image Abuse / Technology-Facilitated Image-Based Abuse / Malicious Distribution)**. Ορίζεται ως *“Η διανομή, διαμοιρασμός ή δημιουργία γυμνών ή σεξουαλικών, προσωπικών φωτογραφιών ή εικόνων ενός ατόμου, χωρίς τη συναίνεσή του”* (Powell & Henry, 2016). Η μορφή αυτή βίας είναι ευρύτερα γνωστή και ως “εκδικητική πορνογραφία”, όρος ο οποίος έχει δεχτεί κριτική.

Μια συχνή μορφή διαδικτυακής βίας, που εμπίπτει σε αυτή τη διάσταση, είναι το **Μη Συναινετικό / Κακοποιητικό Sexting (abusive sexting)**. Το “sexting” αναφέρεται γενικά ως *“Η χρήση της διαδικτυακής τεχνολογίας στη δημιουργία, αποστολή και λήψη σεξουαλικά αποκαλυπτικών κειμένων, φωτογραφιών ή βίντεο, τα οποία συνήθως ανταλλάσσονται μεταξύ ανθρώπων που βρίσκονται σε ερωτική σχέση ή αλληλεπίδραση”* (Walker & Sleath, 2017). Η αποστολή των παραπάνω εικόνων σε ένα τρίτο άτομο, χωρίς τη συγκατάθεση του ατόμου από το οποίο και προέρχονται, συνήθως στο πλαίσιο χωρισμού ή βάσει κακόβουλων κινήτρων, δηλαδή το **Μη Συναινετικό / Κακοποιητικό Sexting**, συνδέεται με τη **Μη**

Συναίνετική Διάχυση Προσωπικού / Σεξουαλικού Υλικού (Scheller, 2015) ή αλλιώς **Διαρροές Προσωπικού Περιεχομένου** (personal content leakages), η οποία αποτελεί τη σταδιακή εξέλιξη του sexting (Humbach, 2015).

Επίσης, μπορεί να συνοδεύονται από συμπεριφορές γνωστές ως **Doxing**, κατά τις οποίες τα στοιχεία και οι πληροφορίες του ατόμου που λαμβάνει τη βία (π.χ. διεύθυνση, social media κλπ.) δημοσιεύονται χωρίς τη συγκατάθεσή του στον δημόσιο ιστό (Davidson et al., 2019).

Επιπρόσθετα, στην ευρύτερη κατηγορία της Κακοποίησης Βάσει Εικόνας, περιλαμβάνονται και άλλες μορφές βίας που έχουν στη βάση τους την εικόνα, όπως η **Ψηφιακή Ηδονοβλεψία (digital voyeurism)** και η **Κυβερνο-επιδειξιμανία (cyberflashing)**. Ως Ψηφιακή Ηδονοβλεψία ορίζεται *“Η εν αγνοία και μη συναίνετική φωτογράφιση ή βιντεοσκόπηση σημείων του σώματος μιας ανυποψίαστης γυναίκας (βλ. downblousing, upskirting) σε δημόσιους ή ιδιωτικούς χώρους”*. Αυτές οι φωτογραφίες είναι επίσης γνωστές ως “creepshots” (McGlynn et al., 2017). Ως Κυβερνο-επιδειξιμανία ορίζεται *“Η αποστολή ανεπιθύμητων σεξουαλικών εικόνων με τη χρήση εφαρμογών για γνωριμίες, εφαρμογών μηνυμάτων ή κειμένων, με τη χρήση Airdrop ή Bluetooth ή άλλων ψηφιακών μέσων”* (Barker-Clarke, 2023). Η συγκεκριμένη μορφή διαδικτυακής βίας δεν έχει ερευνηθεί αρκετά τα τελευταία χρόνια και μόνο περιορισμένος αριθμός ερευνών έχει εστιάσει σε αυτή.

Μια άλλη διάσταση του φαινομένου της διαδικτυακής βίας κατά των νεαρών γυναικών αφορά στη **Διαδικτυακή Σεξουαλική Επιθετικότητα και Εκβιασμό / Εξαναγκασμό ή Σεξουαλική Επιθετικότητα και Εξαναγκασμό Υποβοηθούμενο από την Τεχνολογία (Technology-Facilitated Sexual Aggression and/or Coercion)**. Εννοιολογικά, ο όρος προέρχεται από τον Σεξουαλικό Εξαναγκασμό (sextortion), μια μορφή μη σωματικού εξαναγκασμού που συνήθως περιλαμβάνει εκβιασμούς, απειλές ή/και δωροδοκία προς ένα άτομο, ώστε να πραγματοποιήσει σεξουαλικές πράξεις βάσει εικόνας, να στείλει προσωπικές φωτογραφίες, πληροφορίες ή να ικανοποιήσει κάποιο άλλο κακόβουλο αίτημα.

Η παραπάνω μορφή βίας μπορεί να εμφανίζεται σε περιπτώσεις, όπου η τεχνολογία χρησιμοποιείται για να συνεχίσει και να επεκτείνει τη ζημιά μιας σεξουαλικής κακοποιητικής πράξης. Ο **Διαδικτυακός Εκβιασμός / Εξαναγκασμός**, δηλαδή, (cyber sextortion) συχνά σχετίζεται ή/και αποτελεί συνέχεια της Κακοποίησης Βάσει Εικόνας, αλλά διαφέρει από αυτή κυρίως ως προς τρία σημεία: *“Εκτυλίσσεται στον κυβερνο-χώρο, υπάρχει κατοχή υλικού συχνά χωρίς τη συμβολή του ατόμου που εικονίζεται και ασκείται εκβιασμός με απώτερα*

κίνητρα” (Acar, 2016). Δηλαδή, κατά τον Διαδικτυακό Εκβιασμό / Εξαναγκασμό, υπάρχει η πιθανότητα τα εμπλεκόμενα άτομα να μην έχουν συναντηθεί διά ζώσης ποτέ, οπότε το έγκλημα λαμβάνει χώρα αποκλειστικά στο διαδίκτυο, ενώ στην Κακοποίηση Βάσει Εικόνας, συνήθως, η βία ασκείται αφού προϋπάρχουν ερωτικές σχέσεις. Επίσης, στον Διαδικτυακό Εκβιασμό / Εξαναγκασμό ο/η δράστης/τρια έχει στην κατοχή του/της φωτογραφίες ή άλλου είδους προσωπικό υλικό του θύματος, χωρίς απαραίτητα να έχει συμβάλει το ίδιο στη δημιουργία αυτού του υλικού. Τέλος, το θύμα, εξαναγκάζεται σε πράξεις σεξουαλικού, συμπεριφορικού ή οικονομικού χαρακτήρα, εν μέσω απειλών για δημοσιοποίηση των προσωπικών αυτών εικόνων (O’Malley & Holt, 2020).

Μια άλλη σημαντική διάσταση της διαδικτυακής βίας είναι η Παρενόχληση Βάσει Φύλου ή/και Σεξουαλικότητας στον κυβερνο-χώρο (Gender & Sexuality Based Harassment/ Technology-Facilitated Gender/Sexuality-Based Harassment). Η παρενόχληση αυτή συνήθως περιλαμβάνει *“Ανεπιθύμητα σχόλια φραστικού ή οπτικού περιεχομένου που προσβάλλουν ή υποτιμούν το άτομο βάσει του φύλου του ή του σεξουαλικού του προσανατολισμού”* (Powell & Henry, 2016). Μέσω του διαδικτύου, αυτό το φαινόμενο μπορεί να συμβεί σε δωμάτια συζήτησης, φόρουμ και Μέσα Κοινωνικής Δικτύωσης. Παρά τον περιορισμένο αριθμό εμπειρικών ερευνών σε αυτή τη μορφή βίας, φαίνεται ότι αυτές οι επιθετικές συμπεριφορές δημιουργούν εχθρικό περιβάλλον και έχουν σοβαρές επιπτώσεις, ιδιαίτερα σε γυναίκες μη ετεροφυλόφιλες. Η Παρενόχληση βάσει Φύλου ή/και Σεξουαλικότητας αναφέρεται σε συμπεριφορές που προκαλούν βλάβη και δυσφορία, συμπεριλαμβανομένης (αλλά όχι μόνο) της **Έμφυλης Ρητορικής Μίσους, των Απειλών Βιασμού, των Ψεμάτων που βλάπτουν τη φήμη, των ψευδών κατηγοριών για σεξουαλική βία και του Εικονικού Βιασμού** (Powell & Henry, 2018).

Επιμέρους μορφές αυτής της διάστασης είναι ο **Διαδικτυακός Μισογυνισμός**, ο οποίος αναφέρεται στην αθέμιτη προσπάθεια λογοκρισίας και φίμωσης των γυναικών στο διαδίκτυο (Blake και συν., 2021). Η **Διαδικτυακή Ρητορική Μίσους (hate speech)** είναι ένας ευρύτερος όρος, ο οποίος χρησιμοποιείται για να περιγράψει *“Οποιαδήποτε μορφή προσβλητικών, κακόβουλων και δεικτικών σχολίων, τα οποία απευθύνονται σε κάποιο άτομο μέσω εφαρμογών social media, εφαρμογών μηνυμάτων και forum”*. Συχνά παίρνει την μορφή σεξουαλικολογίας, αντικειμενοποίησης ή λήψης άλλων κακόβουλων σχολίων αναφορικά με το φύλο. Σύμφωνα με το EIGE: *“Η διαδικτυακή έμφυλη ρητορική μίσους προωθεί το μίσος*

ενάντια στις γυναίκες εξαιτίας του φύλου ή του φύλου και άλλων παραγόντων. Επίσης δικαιολογεί, διασπείρει και υποκινεί το μίσος στη βάση του φύλου.” (EIGE, 2022, σελ. 54).

Επιπρόσθετα, στην ευρύτερη διάσταση της Παρενόχλησης Βάσει Φύλου ή/και Σεξουαλικότητας στον κυβερνο-χώρο, μπορεί να ενταχθεί και ο **Εικονικός Βιασμός (Virtual Rape)**. Η μορφή αυτή βίας αναφέρεται σε μια κατάσταση, κατά την οποία το άβαταρ ενός ατόμου ή η ψηφιακή αναπαράσταση του εαυτού του υποβάλλεται σε προσομοίωση σεξουαλικής βίας από άλλα άβαταρ σε διαδικτυακά περιβάλλοντα τρισδιάστατης πραγματικότητας (Powell & Henry, 2018).

Επιπρόσθετα, η ερευνητική βιβλιογραφία διεθνώς αναφέρεται και σε άλλες μορφές διαδικτυακής βίας κατά των νεαρών γυναικών. Ειδικότερα λοιπόν, γίνεται αναφορά και σε μορφές βίας, όπως το **Χακάρισμα (Hacking)**, το οποίο είναι η μη εξουσιοδοτημένη πρόσβαση σε συσκευές ή λογαριασμούς άλλων ατόμων.

Μια άλλη ευρέως διαδεδομένη μορφή αντικοινωνικής συμπεριφοράς είναι το **Τρολάρισμα (Trolling)**. Αναφέρθηκε πρώτη φορά από την Donath (1999) ως “ένα παιχνίδι για την εξαπάτηση της ταυτότητας” (σελ. 45) και υποδηλώνει ότι η προσωπική γνώμη ενός τρολ συχνά αποφεύγεται κατά τη διάρκεια της συζήτησης. Σύμφωνα με τους Herring et al. (2002), το Τρολάρισμα περιλαμβάνει “το να παρασύρεις άλλα άτομα σε συχνά άσκοπες και χρονοβόρες συζητήσεις” (σελ. 373). Ειδικότερα, κατά το Τρολάρισμα ένα άτομο σκοπίμως εκφράζει μια λανθασμένη άποψη ή πληροφορία, αποσκοπώντας να εκμαιεύσει από τον/τη δέκτη/τρια μια αρνητική ή βίαιη απάντηση (Morrissey, 2010).

Το Τρολάρισμα μπορεί να πάρει πολλές μορφές. Δύο από τις χαρακτηριστικότερες είναι:

α) **Το Τρολάρισμα στην Πραγματική Ζωή (IRL Trolling)**: Ο όρος περιγράφει περιστατικά κατά τα οποία η διαδικτυακή κακοποίηση εξελίσσεται σε επιθέσεις στην πραγματική/φυσική ζωή του ατόμου, π.χ. stalking. Περιγράφει επίσης, την προσπάθεια εκφοβισμού ενός ατόμου μέσω της πληροφόρησης ότι ο/η δράστης/τρια γνωρίζει τη διεύθυνση και τον τόπο εργασίας του και β) **Το Έμφυλο Τρολάρισμα (Gender Trolling)**, το οποίο είναι ένας όρος που χρησιμοποιείται για να αναφερθεί σε προσβολές με βάση το φύλο. Περιλαμβάνει προσβλητική γλώσσα και απειλές βιασμού και θανάτου από συντονισμένη ομάδα ατόμων που ασκούν επίθεση για να ταπεινώσει τις γυναίκες, ιδιαίτερα εκείνες που υποστηρίζουν τη γνώμη τους στο διαδίκτυο (Mantilla, 2013).

Επιπλέον, το **Doxing** ή **Doxxing** συνίσταται στην αναζήτηση, συλλογή και δημόσια κοινοποίηση προσωπικών πληροφοριών που μπορούν να οδηγήσουν στην αναγνώριση του θύματος, χωρίς βέβαια το ίδιο να επιθυμεί κάτι τέτοιο. Αυτό περιλαμβάνει προσωπικά στοιχεία και ευαίσθητα δεδομένα, όπως η διεύθυνση κατοικίας, φωτογραφίες, το όνομα του ατόμου που έχει δεχτεί τη βία ή τα ονόματα των μελών της οικογένειάς του (Van der Wilk, 2018). Επίσης, μπορεί να περιλαμβάνει την αναφορά σε σεξουαλικές συμπεριφορές. Οι πληροφορίες που διαμοιράζονται στο διαδίκτυο μπορούν παράλληλα να χρησιμοποιηθούν από μεγάλο αριθμό ατόμων που ασκούν βία σε εκστρατείες παρενόχλησης και απειλών με σημαντικές ψυχολογικές συνέπειες.

Η **έμφυλη διάσταση της διαδικτυακής βίας** καταδεικνύεται από τα εμπειρικά δεδομένα που συντείνουν στο ότι οι γυναίκες δέχονται διαδικτυακή βία λόγω του φύλου τους πιο συχνά. Ειδικότερα, οι γυναίκες δέχονται σε μεγαλύτερο βαθμό απ' ό,τι οι άνδρες: Διαδικτυακή Σεξουαλική Παρενόχληση (Baumgartner et al., 2010; Douglass et al., 2018; Staude-Müller et al., 2012), Ντροπιαστικά Σχόλια για την Εικόνα του Σώματος (94% των γυναικών και το 64% των ανδρών σε δείγμα 2.000 συμμετεχόντων/ουσών) (Miller, 2016), Μη Συναινετικό/Κακοποιητικό Sexting (Ross et al., 2019; Stanley et al., 2018), Μη Συναινετική Διάχυση Προσωπικού/Σεξουαλικού Υλικού (Bond & Tyrrell, 2021; Gius, 2022; Henry & Flynn, 2019), Διευκολυνόμενη από Εφαρμογές Γνωριμιών Σεξουαλική Βία (Echevarria et al., 2022), Κυβερνο-παρακολούθηση και προσβλητικά σχόλια στο πλαίσιο Ρητορικής Μίσους (Ballard & Welch, 2017; Barak, 2005; Citron, 2010; Finn & Banach, 2000; Herring, et al., 2002; Megarry, 2014; Morahan-Martin, 2000; Staude-Müller et al., 2012).

Επίσης, τα εμπειρικά δεδομένα καταδεικνύουν τις **πολύ σοβαρές επιπτώσεις** σε όλους τους τομείς της ζωής των νεαρών γυναικών (Bate, 2017; Flynn et al., 2023; Hellevik & Øverlien, 2016; Huber, 2020; Reveley, 2017; Stonard et al., 2017; Woodlock et al., 2020; Worsley et al., 2017). Οι γυναίκες που έχουν δεχτεί διαδικτυακή βία αναφέρουν σοβαρά προβλήματα στη συναισθηματική, ψυχολογική, σεξουαλική, διαπροσωπική, κοινωνική και επαγγελματική λειτουργικότητά τους. Αντίστοιχα, σε κοινωνικό επίπεδο, φαίνεται ότι το φαινόμενο συνδέεται, αλλά και ενισχύει, τα κυρίαρχα συστήματα ανισοτήτων και κοινωνικού ελέγχου και διατηρεί μια κουλτούρα φόβου, σεξισμού, μισογυνισμού και κοινωνικού στίγματος (Rani et al., 2024).

Για την αντιμετώπιση της διαδικτυακής βίας οι γυναίκες φαίνεται να υιοθετούν στρατηγικές που αποσκοπούν στη διαχείριση των αρνητικών συναισθημάτων που αναπτύσσουν, ως αποτέλεσμα της βίας που έχουν δεχτεί, όπως το να προσπαθούν να αποφύγουν το γεγονός που τους προκαλεί τα αρνητικά αισθήματα (Perren et al., 2012), αλλά και ενεργητικές στρατηγικές, όπως το να προσπαθούν να βρουν τρόπους να αντιμετωπίσουν και να επιλύσουν το ίδιο το πρόβλημα. Έτσι, συχνά αλλάζουν κωδικούς πρόσβασης, διαγράφουν τόσο τα προφίλ τους στις ιστοσελίδες όπου συνέβη το περιστατικό, όσο και το άτομο που άσκησε τη βία από τις επαφές (Dehue et al., 2008), μπλοκάρουν κάθε πιθανή διαδικτυακή μορφή επικοινωνίας μαζί του, μια κίνηση που τη βρίσκουν αποτελεσματική (Arıcak et al., 2008). Ωστόσο, φαίνεται ότι οι στρατηγικές που αποσκοπούν στη ρύθμιση των αρνητικών συναισθημάτων, που προκύπτουν από τη διαδικτυακή βία, είναι πιο συχνές από τις ενεργητικές στρατηγικές για τη διαχείριση του προβλήματος. Πιο συγκεκριμένα, το 70% των γυναικών που υφίστανται βία, αναπτύσσουν στρατηγικές αντιμετώπισης εστιασμένες στη διαχείριση των αρνητικών συναισθημάτων, ώστε να νιώσουν περισσότερο ασφαλείς και να δικαιωθούν ή να πάρουν εκδίκηση (Battered Women's Support Services, 2014).

Επίσης, σύμφωνα με τη διεθνή βιβλιογραφία, η διαδικτυακή βία κατά των νεαρών γυναικών είναι ένα φαινόμενο που είναι υπο-αναφερόμενο. Σε έρευνα των Reich et al. (2021) που ερευνούσε τους λόγους για τους οποίους οι γυναίκες δεν καταγγέλλουν περιστατικά σεξουαλικής βίας, βρέθηκε ότι οι συχνότεροι ανασταλτικοί παράγοντες είναι η πρόκληση αρνητικών συναισθημάτων, όπως: ο φόβος για αντιδράσεις από τον κοινωνικό περίγυρο, παράγοντες που σχετίζονται με το ίδιο το άτομο που άσκησε τη βία (φόβος, εκβιασμός), λανθασμένες αντιλήψεις ή πληροφορίες που είχαν για το πώς μπορούν να προστατευτούν, έλλειψη αποδεικτικών στοιχείων και πραγματικές αρνητικές αντιδράσεις από άλλα άτομα. Έτσι, οι γυναίκες που έχουν υπάρξει θύματα, πιο συχνά επιλέγουν να αγνοήσουν τη βία και να μη δώσουν περαιτέρω συνέχεια, να αποφεύγουν τις διαδικτυακές πλατφόρμες, στις οποίες συνέβη το τραυματικό περιστατικό, διαγράφοντας τα προφίλ τους ή αγνοώντας τα (Dehue et al., 2008), κάποιες να αναζητούν υποστήριξη από οικεία πρόσωπα (Wright, 2016), ενώ τέλος άλλες γυναίκες αναζητούν ψυχολογική υποστήριξη από επαγγελματίες (Perren et al., 2012). Τέλος, δεν είναι λίγες οι γυναίκες που αναζητούν βοήθεια και υποστήριξη από το οικείο περιβάλλον τους, μια στρατηγική που συνήθως είναι ιδιαίτερα προσαρμοστική, όμως τόσο η οικογένειά τους όσο και οι φίλοι/ες συχνά μειώνουν τη βαρύτητα του προβλήματος, παρακινώντας τις γυναίκες που δέχονται διαδικτυακή βία απλώς να αγνοήσουν τα

περιστατικά διαδικτυακής βίας, χωρίς να δώσουν περαιτέρω συνέχεια (Battered Women's Support Services, 2014).

1.2. ΝΟΜΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ: ΝΟΜΟΘΕΤΗΣΗ ΤΟΥ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟΥ, ΟΡΟΙ, ΥΠΑΡΧΟΥΣΑ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΚΑΙ ΚΕΝΑ

Ιδιαίτερα σημαντική για την αντιμετώπιση του φαινομένου της διαδικτυακής βίας κατά των γυναικών είναι η **Σύμβαση του Συμβουλίου της Ευρώπης για την πρόληψη και την καταπολέμηση της βίας κατά των γυναικών και της έμφυλης βίας**¹. Με τη θέσπισή της επιδιώκεται η αντιμετώπιση και εξάλειψη κάθε εκδήλωσης της έμφυλης βίας. Η **Σύμβαση της Κωνσταντινούπολης**, όπως συνήθως αναφέρεται σήμερα, υιοθετήθηκε από το Συμβούλιο των Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης το 2011 και στην Ελλάδα κυρώθηκε, αρκετά αργότερα, με τον Ν. 4531/2018 (ΦΕΚ 62/ Α/ 5-4-2018). Μολονότι καταβλήθηκε προσπάθεια συμπερίληψης όλων των πιθανών μορφών έμφυλης βίας που ασκούνται κατά των γυναικών, παρελήφθη εκείνη που τελείται στο πλαίσιο του ψηφιακού κόσμου. Ωστόσο, έχοντας ως απόλυτη προτεραιότητα την καταπολέμηση του συγκεκριμένου φαινομένου καθ' ολοκληρία, η κυβερνο-βία θα μπορούσε να τοποθετηθεί –διασταλτικά μελετώντας το κείμενο της σύμβασης– στις διατάξεις των άρθρων 33, 34, 36 § 1, περ. β και 40. Είναι κρίσιμο, περαιτέρω, να σημειωθεί ότι στην επεξηγηματική έκθεσή της συμπεριλαμβάνεται στις συμπεριφορές παρακολούθησης/καταδίωξης και η φορτική παρακολούθηση του θύματος στο διαδικτυακό περιβάλλον, καθώς και η περίπτωση τέλεσής της με κάθε άλλο δυνατό μέσο (τεχνολογικό ή μη).

Εξίσου σημαντική κρίνεται και η **Σύμβαση του Συμβουλίου της Ευρώπης για το έγκλημα στον Κυβερνο-χώρο που υπογράφηκε στη Βουδαπέστη στις 23 Νοεμβρίου 2001**² και κυρώθηκε από την Ελλάδα με τον Ν. 4411/2016 (ΦΕΚ 142/Α/3-8-2016). Αποτελεί την πρώτη συντονισμένη και πολυμερή προσπάθεια πρόληψης και καταπολέμησης των εγκλημάτων που τελούνται στο διαδίκτυο. Δυστυχώς όμως, όπως και στη Σύμβαση της Κωνσταντινούπολης, έτσι και στη Σύμβαση αυτή δεν επετεύχθη η στοχευμένη νομοθετική παρέμβαση για την έμφυλη βία, που ασκείται στην τρέχουσα διαδικτυακή πραγματικότητα, αφού δεν υφίσταται σχετική ρητή πρόβλεψη. Ωστόσο, ύστερα από την επισκόπηση των

¹Greek Version (coe.int)

² <https://rm.coe.int/1680081561>

διατάξεων της εν λόγω Σύμβασης, εύκολα συνάγεται το συμπέρασμα ότι θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν ως ασφαλιστικές δικλείδες τα πρώτα 11 άρθρα της, υπό το φως μιας διασταλτικής προοπτικής και ερμηνείας του Νόμου.

Την υιοθέτηση της Σύμβασης της Βουδαπέστης ακολούθησαν δύο πρόσθετα Πρωτόκολλα με σκοπό την αποτελεσματικότερη διαχείριση της πολυπλοκότητας και της πολυεθνικότητας της εγκληματικής δραστηριότητας που αναπτύσσεται ραγδαία στην ψηφιακή πραγματικότητα.

Στην **Ευρώπη**, επιπλέον, αρκετά συχνά λαμβάνονται μέτρα και θεσπίζονται Οδηγίες στο πλαίσιο των δράσεων για την καταπολέμηση της έμφυλης βίας γενικώς και την πάταξη της έμφυλης κυβερνο-βίας ειδικότερα. Αναγνωρίζοντας την πληθώρα τέτοιων κειμένων και νομοθετικών παρεμβάσεων, αξίζει ενδεικτικά να αναφερθούν ορισμένες από αυτές.

Χαρακτηριστική είναι η **Οδηγία για το ηλεκτρονικό εμπόριο** (Directive 2000/ 31/ EC), με την οποία ορίζεται, μεταξύ άλλων, η ευθύνη των παρόχων υπηρεσιών, που υποχρεούνται να εμποδίζουν την πρόσβαση σε παράνομο περιεχόμενο που έχει αναρτηθεί στην πλατφόρμα τους. Σημαντική κρίνεται και η **Οδηγία για υπηρεσίες οπτικοακουστικών μέσων** (Directive 2010/ 13/ EU) με την οποία προβλέπεται, μεταξύ άλλων, η προστασία του κοινού από περιεχόμενο που αποσκοπεί στην υποκίνηση βίας ή μίσους εναντίον ομάδας προσώπων ή ενός μεμονωμένου ατόμου λόγω του φύλου, της εθνικότητας και των θρησκευτικών επιλογών. Στο ρυθμιστικό πλαίσιο υπάγονται και τα τηλεοπτικά προγράμματα αλλά και οι σελίδες κοινωνικής δικτύωσης που επικεντρώνονται στην κοινή χρήση οπτικοακουστικού υλικού.

Ακόμα, σημαντική είναι και η **Ευρωπαϊκή Οδηγία για τα δικαιώματα των θυμάτων** (Victim's right directive 2012/ 29/ EU)³. Το εν λόγω κείμενο αποσκοπεί στη διασφάλιση ότι τα θύματα πάσης φύσεως εγκληματικής δραστηριότητας –όπως αυτή ορίζεται στις νομοθεσίες των κρατών μελών της ΕΕ– έχουν πρόσβαση στη Δικαιοσύνη, ενημερώνονται για τα δικαιώματά τους, λαμβάνουν την κατάλληλη αρωγή από την Πολιτεία και συμμετέχουν ενεργά στην ανακύψασα ποινική διαδικασία ενώπιον των Δικαστικών Αρχών. Κατά συνέπεια, η Οδηγία αυτή τυγχάνει εφαρμογής και σε περιπτώσεις εγκλημάτων στο πλαίσιο του κυβερνο-χώρου χωρίς να μνημονεύεται, ωστόσο, ρητώς αυτό στο κείμενό της.

³ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32012L0029>

Αξιομνημόνευτος, βεβαίως, είναι και ο **Γενικός Κανονισμός Προστασίας Δεδομένων** (Regulation EU 2016/ 679)⁴. Πρόκειται για σύγχρονο νομικό κείμενο αναφορικά με την προστασία των προσωπικών δεδομένων στο πλαίσιο της ελεύθερης διακίνησης πληροφοριών και δεδομένων, τόσο στον φυσικό όσο και στον ψηφιακό κόσμο. Ρυθμίζεται, με αυτόν τον τρόπο, τόσο η συλλογή όσο και η επεξεργασία πληροφοριών από οποιοδήποτε φυσικό και νομικό πρόσωπο σχετιζόμενο με την Ευρωπαϊκή Ένωση, μολονότι δεν καταγράφεται στο κείμενό του καμία μορφή βίας. Ωστόσο, η Κακοποίηση Βάσει Εικόνας και η Διαδικτυακή Σεξουαλική Παρενόχληση υπάγονται στις ενέργειες που τελούνται στο πλαίσιο επεξεργασίας προσωπικών δεδομένων. Κατ' επέκταση, όπως προκύπτει και από τη νομολογία των ελληνικών δικαστηρίων, το συγκεκριμένο νομικό κείμενο αποτελεί μία ακόμα ασπίδα προστασίας των θυμάτων της έμφυλης διαδικτυακής βίας.

Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, επίσης, έχει αναγνωρίσει την ανάγκη συστηματικής αντιμετώπισης της διαδικτυακής βίας που ασκείται εις βάρος των γυναικών στην Ευρώπη με μία σειρά ψηφισμάτων. Ενδεικτικά, αναφέρονται ορισμένα από αυτά όπως εκείνο της **14^{ης} Μαρτίου 2017 σχετικά με την Ισότητα μεταξύ γυναικών και ανδρών στην Ευρωπαϊκή Ένωση** για τη χρονική περίοδο 2014-2015. Εδώ σημειώνεται ότι η ραγδαία ανάπτυξη της επικοινωνίας μέσω διαδικτύου αυξάνει τον κίνδυνο μεγαλύτερης έκθεσης των γυναικών στη Ρητορική Μίσους και σε πράξεις με απειλητικό περιεχόμενο. Υπογραμμίστηκε, δε, ότι τα άτομα που τελούν τέτοιες συμπεριφορές καταγγέλλονται και διώκονται σπάνια.

Αξίζει, επιπλέον, να επισημανθεί το **ψήφισμα της 17^{ης} Απριλίου 2018** σχετικά με την ενδυνάμωση της θέσης των γυναικών και των κοριτσιών μέσω του ψηφιακού τομέα. Συγκεκριμένα, αναφέρθηκε και ότι οι μορφές βίας που ασκούνται με έμφυλα κίνητρα στο πλαίσιο του διαδικτυακού κόσμου παραμένουν μη αξιολογήσιμες νομικά.

Προς αυτή την κατεύθυνση κινείται και το **ψήφισμα της 14^{ης} Δεκεμβρίου 2021** σχετικά με την καταπολέμηση της έμφυλης βίας, στο οποίο –μεταξύ άλλων– αναφέρεται ότι το διαδίκτυο αποτελεί μία πρόσθετη διάσταση της έμφυλης βίας που εφαρμόζεται, παραδοσιακά, έξω από αυτό.

Η αναφορά στα διεθνή και ευρωπαϊκά κείμενα σχετικά με τη διαδικτυακή βία κατά των γυναικών ολοκληρώνεται με το **Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου της 1^{ης} Ιουνίου**

⁴ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32016R0679>

2023 σχετικά με τη σεξουαλική παρενόχληση στην Ευρωπαϊκή Ένωση και την αξιολόγηση του **κινήματος MeToo** (22/ 2138/ (INI). Με την υιοθέτησή του αναγνωρίστηκε, ακόμα μία φορά, ότι η έμφυλη βία διατρέχει όλες τις εκφάνσεις της κοινωνίας μας, είναι διαταξική και διαπολιτισμική. Επιπλέον, διατυπώθηκε η θέση ότι η διαδικτυακή της μορφή λαμβάνει, πλέον, ανησυχητικές διαστάσεις. Υπό το φως των παραπάνω, εκφράστηκε η ανάγκη θέσπισης ενός συστηματικά οργανωμένου πανευρωπαϊκού νομοθετικού πλαισίου λήψης μέτρων φροντίδας και στήριξης των θυμάτων έμφυλης βίας και διεξαγωγής ερευνών για την καλύτερη δυνατή αντιμετώπιση του κοινωνικού αυτού και ποινικού φαινομένου που διαβρώνει την κοινωνική συνοχή.

1.3. ΘΕΣΜΙΚΟΙ ΚΑΙ ΑΛΛΟΙ ΦΟΡΕΙΣ ΜΕ ΣΗΜΑΝΤΙΚΟ ΕΡΓΟ ΩΣ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΠΡΟΛΗΨΗ ΚΑΙ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΟΥ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟΥ

Στην Ελλάδα μέχρι σήμερα δεν έχουν υπάρξει ολιστικές, μακροπρόθεσμες πολιτικές ή μέτρα με στόχο την πρόληψη και καταπολέμηση της διαδικτυακής βίας κατά των νεαρών γυναικών. Ωστόσο, δεδομένης της σοβαρότητας του φαινομένου αλλά και των διαστάσεων που έχει πάρει τα τελευταία χρόνια, καθίσταται σημαντικό να λάβουμε υπόψη το έργο των θεσμικών φορέων που δραστηριοποιούνται για την αντιμετώπισή του αλλά και την εφαρμογή καλών πρακτικών που αφορούν στην προστασία των γυναικών.

Σε **ευρωπαϊκό επίπεδο**, σημαντικοί φορείς είναι το **Ευρωπαϊκό Κέντρο Κυβερνοασφάλειας**, που ιδρύθηκε το 2013 από την Europol με απώτερο στόχο την ενίσχυση της αντιμετώπισης του εγκλήματος στο διαδίκτυο στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης και σε πολλές περιπτώσεις έχει λειτουργήσει καταλυτικά ως προς την αντιμετώπιση του φαινομένου. Ένας άλλος ευρωπαϊκός φορέας είναι ο **EU CyberNet**. Η δράση του εν λόγω φορέα αποσκοπεί στη δημιουργία ενός δικτύου και μιας πρακτικής πλατφόρμας μάθησης, ώστε να προωθηθεί και να ενισχυθεί η ασφάλεια στον κυβερνοχώρο. Επιπλέον, ο **Ευρωπαϊκός Οργανισμός Δημοσίου Δικαίου** στο πλαίσιο του Ευρωπαϊκού Προγράμματος INFOVICTIMS III, δημιούργησε την εφαρμογή **“infovictims”**, στην οποία υπάρχουν πληροφορίες σχετικά με τα δικαιώματα των ατόμων που έχουν υποστεί διαδικτυακή βία και στην οποία με κατανοητό τρόπο περιγράφονται σύνθετες διαδικασίες, με στόχο την ολοκληρωμένη ενημέρωση για τα δικαιώματα και την προστασία των θυμάτων.

Σε εθνικό επίπεδο, η **Γενική Γραμματεία Ισότητας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (ΓΓΙΑΔ)**, ο αρμόδιος κυβερνητικός φορέας για τον σχεδιασμό, την υλοποίηση και την παρακολούθηση της εφαρμογής των πολιτικών για την ισότητα των φύλων και κατεξοχήν αρμόδιος φορέας για την Πρόληψη και Καταπολέμηση της Βίας κατά των Γυναικών, έχει προχωρήσει σε εκστρατείες ενημέρωσης και ευαισθητοποίησης του κοινού.

Σημαντικό είναι και το έργο της **Δίωξης Ηλεκτρονικού Εγκλήματος**, που έχει συσταθεί το 2014 και που επίσης, παρακολουθεί το θέμα στενά και διοργανώνει συχνά εκστρατείες ενημέρωσης αλλά και δράσεις ευαισθητοποίησης της κοινότητας.

Παράλληλα, αξιόλογη είναι η συμβολή του **Κέντρου Ερευνών για Θέματα Ισότητας (ΚΕΘΙ)**, το οποίο είναι Νομικό Πρόσωπο Ιδιωτικού Δικαίου (ΝΠΙΔ), υπάγεται στο Υπουργείο Κοινωνικής Συνοχής και Οικογένειας και έχει αναλάβει την επιστημονική εποπτεία των δομών του Δικτύου της ΓΓΙΑΔ για την πρόληψη και την καταπολέμηση της βίας κατά των γυναικών (Συμβουλευτικά Κέντρα και Ξενώνες Φιλοξενίας), οι οποίες προσφέρουν υπηρεσίες πληροφόρησης και συμβουλευτικής σε γυναίκες που υφίστανται, οποιασδήποτε μορφής, έμφυλη βία (συμπεριλαμβανομένης της διαδικτυακής) ή/και πολλαπλές διακρίσεις.

Αξιοσημείωτη είναι επίσης, η λειτουργία του **Ελληνικού Κέντρου Ασφαλούς Διαδικτύου**, που από το 2016 υπό την αιγίδα του Ιδρύματος Τεχνολογίας και Έρευνας (ΙΤΕ) και πιο συγκεκριμένα του Ινστιτούτου Πληροφορικής (ΙΠ), προωθεί την ασφαλέστερη και καλύτερη χρήση του διαδικτύου και των μέσων κοινωνικής δικτύωσης σε παιδιά και νέους/ες. Είναι ο επίσημος εκπρόσωπος του INSAFE / INHOPE στην Ελλάδα, αλλά και ο εθνικός αναγνωρισμένος εκπρόσωπος στην Ομάδα Εμπειρογνομόνων για Ασφαλέστερο Διαδίκτυο για τα Παιδιά στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Επίσης, αναφορικά με τη διαδικτυακή βία γενικότερα, το **Ινστιτούτο Έρευνας και Τεχνολογίας** έχει ξεκινήσει μια καμπάνια από το 2018, με στόχο την ενημέρωση, εκπαίδευση και ευαισθητοποίηση των νέων ανθρώπων και των οικογενειών τους για τη διαδικτυακή βία. Σημαντική είναι η πρωτοβουλία του φορέα για τη δημιουργία της ανοικτής γραμμής **SafeLine**, η οποία επιτρέπει την αναφορά παράνομου περιεχομένου στο διαδίκτυο.

Αξιόλογη είναι και η συνεισφορά της γυναικείας, μη κερδοσκοπικής οργάνωσης με την επωνυμία: **Κέντρο Γυναικείων Μελετών και Ερευνών** και τον διακριτικό τίτλο: **Διοτίμα - Κέντρο για τα έμφυλα Δικαιώματα και την Ισότητα**. Δραστηριοποιείται στην παροχή

ψυχοκοινωνικής και νομικής υποστήριξης σε νέες γυναίκες, κορίτσια και ΛΟΑΤΚΙ άτομα που έχουν βιώσει σεξουαλική παρενόχληση και βία εντός και εκτός διαδικτύου, στην οργάνωση δράσεων με στόχο την ενδυνάμωση, την ενημέρωση και ευαισθητοποίηση των γυναικών και την προώθηση της έμφυλης δικαιοσύνης, την προάσπιση των έμφυλων δικαιωμάτων και την ενεργή συμμετοχή των γυναικών στην κοινωνία⁵.

Παράλληλα, σημαντική είναι η σχετική δραστηριοποίηση του **Διεθνούς Ινστιτούτου για την Κυβερνοασφάλεια**, το οποίο αποτελεί μη κυβερνητική και μη κερδοσκοπική οργάνωση, με εκπαιδευτική και κοινωφελή δραστηριότητα.

Στην ελληνική περιφέρεια, σημαντική για την αντιμετώπιση του φαινομένου είναι η συμβολή του **“Σύνδεσμου Μελών Γυναικείων Σωματείων Ηρακλείου & Ν. Ηρακλείου”**. Ο φορέας δραστηριοποιείται με στόχο την υλοποίηση οργανωμένων προσπαθειών για την προστασία των δικαιωμάτων των γυναικών, την προάσπιση της ισότητας αλλά και την αντιμετώπιση της ενδοοικογενειακής βίας. Σχετικά με τη διαδικτυακή βία κατά των νεαρών γυναικών, ο Σύνδεσμος συμμετείχε ως εταίρος στο έργο **Cybersafe**⁶. Μια άλλη σημαντική δραστηριότητα του ίδιου φορέα είναι η συμμετοχή του στο διακρατικό Έργο **SAFENET**, με αντικείμενο τη δημιουργία ενός δικτύου για την αντιμετώπιση της έμφυλης διαδικτυακής βίας και την υποστήριξη των κοριτσιών θυμάτων βίας.

Παράλληλα, αξίζει να αναφερθεί η δράση του **Κέντρου Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου - Ίδρυμα Θεμιστοκλή και Δημήτρη Τσάτσου**, που με τους εταίρους ActionAid Hellas, CODECA - Center for Social Cohesion, Development & Care, CSII - Cyber Security International Institute, Fondazione Carolina και το Πανεπιστήμιο της Λιουμπλιάνα, σε ευρωπαϊκό επίπεδο υλοποιούν το Έργο **“TRACeD - Καταπολέμηση της βίας κατά των γυναικών και κοριτσιών στο διαδίκτυο: Κίνδυνοι και Τρόποι Αντιμετώπισης”**.

1.4.ΚΑΛΕΣ ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΗΣ ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΗΣ ΒΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΝΕΑΡΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ

Μια πρόσφατη καλή πρακτική του ΚΕΘΙ για τη **βία και παρενόχληση στα εργασιακά περιβάλλοντα**, πλαίσιο στο οποίο συχνά εμφανίζονται και περιστατικά διαδικτυακής βίας

⁵ [Αρχική - Κέντρο Διοτίμα \(diotima.org.gr\)](http://www.diotima.org.gr)

⁶ <https://www.stoponlineviolence.eu>

κατά των νεαρών γυναικών, είναι το Επιμορφωτικό Πρόγραμμα Ασύγχρονης Μορφής: **“Βία και Παρενόχληση στον Κόσμο της Εργασίας”**. Το πρόγραμμα είναι δομημένο σε 4 ενότητες και παρέχει δωρεάν μαθήματα σε όλους τους ενδιαφερόμενους φορείς του ιδιωτικού και δημόσιου φορέα ή/και σε μεμονωμένα άτομα που επιθυμούν να επιμορφωθούν σχετικά με το θέμα της βίας και της παρενόχλησης στην εργασία⁷.

Επίσης, μια καλή πρακτική που αξίζει να αναφερθεί, αναπτύχθηκε από τη ΓΓΙΑΔ, που σε συνεργασία με την UNICEF, δημιούργησαν μία εφαρμογή που διατίθεται δωρεάν, τον **“Οδηγό τσέπης για την Έμφυλη Βία”, GBV Pocket Guide⁸**, η οποία αποσκοπεί στην ενημέρωση περιστατικού έμφυλης βίας. Ο “Οδηγός Τσέπης για την Έμφυλη Βία” είναι μια ψηφιακή εφαρμογή που έχει αναπτυχθεί, στη βάση διεθνών προτύπων, σε περισσότερες από 12 γλώσσες, με σκοπό την καλύτερη αντιμετώπιση περιστατικών έμφυλης βίας από μη εξειδικευμένους/ες επαγγελματίες αλλά και από το ευρύ κοινό.

Ειδικότερα, σε σχέση με δράσεις ευαισθητοποίησης για τη διαδικτυακή βία κατά των νεαρών γυναικών, μια σημαντική πρωτοβουλία αποτελεί η **“Ψηφιακή καμπάνια για το cyber violence”** του **Κέντρου ΔΙΟΤΙΜΑ**. Η καμπάνια αυτή εντάσσεται στο έργο “PRESS: Πρόληψη – Απόκριση – Υποστήριξη νεαρών επιζωσών σεξουαλικής (διαδικτυακής) παρενόχλησης και βίας”, το οποίο υλοποιείται στο πλαίσιο του CERV Project Grants, για το διάστημα 01/02/2022-31/01/2024, με τη χρηματοδότηση της ΕΕ. Το έργο αποσκοπεί στον εντοπισμό και την πρόληψη της σεξουαλικής παρενόχλησης και σεξουαλικής βίας σε αρχικό/πρώιμο στάδιο, με έμφαση στη διαδικτυακή σεξουαλική βία και στην παροχή υπηρεσιών σε γυναίκες, νεαρά και ΛΟΑΤΚΙ+ άτομα, άτομα που έχουν υποστεί έμφυλη διαδικτυακή βία ή άτομα που βρίσκονται σε κίνδυνο αυτών των μορφών έμφυλης βίας.

Επίσης, το **Διεθνές Ινστιτούτο για την Κυβερνοασφάλεια**, ως εταίρος του έργου **TRACeD**, δημιούργησε μια πλατφόρμα για την αντιμετώπιση περιστατικών διαδικτυακής έμφυλης βίας. Η ομώνυμη λοιπόν, πλατφόρμα TRACeD⁹, έχει τεθεί πρόσφατα σε λειτουργία και σκοπός της είναι να βοηθήσει, να ενημερώσει και να εκπαιδεύσει παιδιά, έφηβους/ες, φοιτητές/τριες και νεαρές γυναίκες, γονείς, εκπαιδευτικούς, επαγγελματίες που δουλεύουν μαζί με κορίτσια και νεαρές γυναίκες (ψυχολόγους, κοινωνικούς/ές λειτουργούς,

⁷ <https://elearning.kethi.gr/>

⁸ [GBV guidelines - Γενική Γραμματεία Ισότητας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων \(isotita.gr\)](https://www.isotita.gr/)

⁹ <https://www.tracedplatform.gr/>

εγκληματολόγους, νομικούς, κ.λπ.), καθώς και οποιοδήποτε άτομο ενδιαφέρεται να μάθει για την έμφυλη βία στο Διαδίκτυο ή επηρεάζεται από αυτή.

Ακόμα, αξίζει να αναφερθεί ότι ο μη Κυβερνητικός Οργανισμός **Women in International Security**, που ιδρύθηκε το 1987 και δραστηριοποιείται για την καλλιέργεια μιας συμπεριληπτικής και διαθεματικής προσέγγισης σε θέματα γυναικών, ειρήνης & ασφάλειας¹⁰, δημιούργησε μια διαδικτυακή θεματική ενότητα για την Υποβοηθούμενη από την Τεχνολογία Έμφυλη Βία¹¹. Εκεί φιλοξενείται σημαντικό σχετικό υλικό ενημέρωσης και ευαισθητοποίησης. Χαρακτηριστικό είναι το ενημερωτικό webinar με τίτλο *Technology-Facilitated Gender-Based Violence: Its Rise and Our Responses*.

Αναφορικά με τη δυνατότητα διαδικτυακής εκπαίδευσης χωρίς τη δήλωση προσωπικών στοιχείων και συνεπώς τη διατήρηση της ανωνυμίας του εκπαιδευόμενου ατόμου, η μη κερδοσκοπική οργάνωση “**Chayan**” ανέπτυξε έναν **Οδηγό για την ψηφιακή ασφάλεια των γυναικών** με το όνομα *Chayn’s Do-It-Yourself Online Safety toolkit*¹². Ο Οδηγός παρέχει ενημέρωση σε γυναίκες και κορίτσια για το πώς να προστατέψουν τον εαυτό τους από την ενδοοικογενειακή βία, η οποία μετατρέπεται και σε διαδικτυακή βία ή τη διαδικτυακή βία από άγνωστα άτομα.

Για τη δημιουργία διαδικτυακών ασφαλών χώρων, μια καλή πρακτική είναι η **χρήση δικλίδων ασφαλείας**, όπως για παράδειγμα το κουμπί “αναφορά κακοποίησης” (report abuse) του Twitter (Sonia Elks, 2013). Συναφής είναι και ο **Κώδικας Επικοινωνίας**, που θεσπίστηκε τον Μάιο του 2016 από την Ευρωπαϊκή Ένωση, για την αντιμετώπιση της Διαδικτυακής Ρητορικής Μίσους. Στον Κώδικα αυτό συμπεριλήφθηκαν πλατφόρμες όπως το Facebook, το Twitter, το YouTube και η Microsoft (Alex Hern, 2016) και από το 2018 το Instagram, το Google+, το Snapchat και το Dailymotion.

¹⁰ [Homepage - Women In International Security \(wiisglobal.org\)](http://wiisglobal.org)

¹¹ [Technology & Gender - Women In International Security \(wiisglobal.org\)](http://wiisglobal.org)

¹² <https://chayn.gitbook.io/diy-online-safety/english#who-is-this-guide-for>

2.1. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ: ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ, ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΚΑΙ ΣΤΟΧΟΙ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Αναφορικά με τον ερευνητικό σχεδιασμό, υιοθετήθηκε ένα **ερευνητικό σχέδιο μεικτής μεθοδολογίας** (Hesse-Biber, 2022), υπό το πρίσμα της συνδυαστικής ανάπτυξης ερευνητικών μεθόδων για την επίτευξη μιας πολύπλευρης και ολιστικής διερεύνησης του φαινομένου. Έτσι, στο πλαίσιο της ποσοτικής έρευνας, πραγματοποιήθηκε έρευνα σε διαδικτυακό περιβάλλον που απευθυνόταν σε νεαρές γυναίκες ηλικίας 18-24 ετών. Στο πλαίσιο της ποιοτικής έρευνας, πραγματοποιήθηκαν ομάδες εστίασης αλλά και ατομικές συνεντεύξεις. Πιο συγκεκριμένα, πραγματοποιήθηκαν δύο ομάδες εστίασης σε επαγγελματίες που ασχολούνται με την αντιμετώπιση του φαινομένου, αλλά και ατομικές συνεντεύξεις με γυναίκες ηλικίας 18-24 ετών που υπήρξαν θύματα έμφυλης διαδικτυακής βίας.

Οι βασικοί στόχοι της έρευνας ήταν οι εξής:

- Διερεύνηση του βαθμού, των διαστάσεων και των μορφών της διαδικτυακής βίας που υφίστανται οι νεαρές γυναίκες.
- Διερεύνηση των χαρακτηριστικών της διαδικτυακής βίας και των τεχνολογικών μέσων που την υποβοηθούν.
- Διερεύνηση των επιπτώσεων της διαδικτυακής βίας σε ψυχολογικό, ψυχοσωματικό, κοινωνικό, διαπροσωπικό και επαγγελματικό επίπεδο.
- Διερεύνηση των μέτρων που λαμβάνουν οι γυναίκες που έχουν υποστεί διαδικτυακή βία για την αντιμετώπιση και διαχείρισή της και αξιολόγηση της αποτελεσματικότητας αυτών των μέτρων.
- Διερεύνηση των δυσκολιών στην αναγνώριση, την αναφορά και την καταγγελία του/των περιστατικού/ών της διαδικτυακής βίας.
- Συλλογή, ανάλυση και συνδυασμός των ποιοτικών και των ποσοτικών δεδομένων ως προς τις επιπτώσεις, τους τρόπους αντιμετώπισης και τις δυσκολίες στην αναγνώριση, αναφορά και καταγγελία της διαδικτυακής βίας.
- Ανάδειξη των καλών πρακτικών για την πολύπλευρη αντιμετώπιση του φαινομένου.

Βάσει της διεθνούς βιβλιογραφίας και των επικρατέστερων μεθόδων δειγματοληψίας για τη διερεύνηση του φαινομένου της διαδικτυακής βίας σε έρευνες ποσοτικής μεθοδολογίας,

επιλέχτηκε η μέθοδος της **δειγματοληψίας με βολικό δείγμα** (Convenient Sampling) (Borrajó et al., 2015; Clancy et al., 2019; Garcia et al., 2016; Snaychuk & O'Neill, 2020). Συγκεκριμένα, χρησιμοποιήθηκε η μέθοδος δειγματοληψίας της χιονοστιβάδας, η οποία ανήκει στις μη-πιθανοτικές μεθόδους δειγματοληψίας. Λαμβάνοντας υπόψη τα χαρακτηριστικά του υπό μελέτη φαινομένου και τη δυνατότητα χαρτογράφησης του, η συγκεκριμένη δειγματοληπτική μέθοδος κρίθηκε ως η καταλληλότερη (Berg, 2014).

Για την **ποσοτική έρευνα** χρησιμοποιήθηκε ερωτηματολόγιο που φιλοξενήθηκε από τη διαδικτυακή εφαρμογή LimeSurvey. Αναφορικά με τη διάρθρωση του ερωτηματολογίου, αρχικά περιλάμβανε εισαγωγικό κείμενο με τις εξής επιμέρους ενότητες: Σύντομη περιγραφή του υπό μελέτη φαινομένου και του σκοπού της έρευνας, του πληθυσμού - στόχου, θεμάτων που άπτονται του δεοντολογικού πλαισίου της συμμετοχής στην έρευνα, όπως το δικαίωμα διακοπής της συμμετοχής στην έρευνα. Επιπρόσθετα, λόγω της ιδιαιτερότητας του υπό μελέτη φαινομένου, υπήρχε πληροφόρηση, σύνδεσμοι αλλά και τηλέφωνα στα οποία μπορούσαν οι συμμετέχουσες να απευθυνθούν σε περίπτωση που αισθάνονταν δυσφορία.

Η **διάρθρωση του ερωτηματολογίου**, όπως εμφανιζόταν κατά τη συμπλήρωσή του στη διαδικτυακή εφαρμογή LimeSurvey, αποτελούνταν από ερωτήσεις για: Τα Δημογραφικά στοιχεία, τη Χρήση του Διαδικτύου / των Κοινωνικών Δικτύων (Ερωτηματολόγιο Χρήσης των Κοινωνικών Δικτύων, ESM Social Media Use Questionnaire, E-SMUQ, Beyens et al., 2021), τις Μορφές Διαδικτυακής Βίας (Κλίμακα Υποβοηθούμενης από την Τεχνολογία Σεξουαλικής Βίας, Powell & Henry, 2016, και επιπρόσθετες ερωτήσεις για τα Ντροπιαστικά Σχόλια για την Εικόνα του Σώματος, την Έμφυλη Ρητορική Μίσους, τη Διαδικτυακή πλαστοπροσωπία, τη Διαδικτυακή Ηδονοβλεψία, τις Μαζικές Επιθέσεις, το Κακοποιητικό sexting, τις Επιθέσεις στον Πραγματικό), τις Επιπτώσεις της Διαδικτυακής Βίας (Κλίμακα Επιπτώσεων της Βιωμένης Εμπειρίας, Experience Impact Scale, Champion et al., 2022), τα Χαρακτηριστικά του περιστατικού της διαδικτυακής βίας (οι ερωτήσεις υιοθετήθηκαν από την έρευνα Pew Research Center, 2014), τα Μέτρα/Τρόποι Αντιμετώπισης της διαδικτυακής βίας και αξιολόγηση της αποτελεσματικότητάς τους (οι_ερωτήσεις υιοθετήθηκαν από την έρευνα Pew Research Center, 2014) και τέλος τους Ανασταλτικούς Παράγοντες ως προς τη λήψη μέτρων αντιμετώπισης.

Η **διάχυση των ερωτηματολογίων** πραγματοποιήθηκε διαδικτυακά στην ομάδα-στόχο μέσω **φορέων**, όπως τμήματα ΑΕΙ, Επιτροπές Ισότητας Πανεπιστημίων, σχολές μεταλυκειακής εκπαίδευσης (δημόσια και ιδιωτικά ΙΕΚ) αλλά και μέσα από ανακοινώσεις σε Μέσα

Κοινωνικής Δικτύωσης. Σχετικά με τη χρήση των Μέσων Κοινωνικής Δικτύωσης (Facebook Ads, Instagram, LinkedIn), πραγματοποιήθηκαν συνεχείς σχετικές αναρτήσεις, καθότι η μεθοδολογία της χιονοστιβάδας βασίζεται στα δίκτυα των συμμετεχουσών και συνεπώς η διάχυση της σχετικής πρόσκλησης για την έρευνα στα Μέσα Κοινωνικής Δικτύωσης είναι δόκιμη διαδικασία ως προς τη συλλογή των δεδομένων (Dusek et al., 2015). Επίσης, δημιουργήθηκε σελίδα του Έργου στο Facebook με την ονομασία **Έρευνα για τη Διαδικτυακή Βία κατά των Νεαρών Γυναικών**, στην οποία υπήρχαν σχετικές με την έρευνα πληροφορίες, τα στάδια της έρευνας, ο σύνδεσμος¹³ για τη διαδικτυακή εφαρμογή που φιλοξένησε το ερωτηματολόγιο και οι σχετικές προσκλήσεις για τις ενδιαφερόμενες. Με την ολοκλήρωση της συλλογής των ποσοτικών δεδομένων, ο σύνδεσμος της έρευνας απενεργοποιήθηκε. Αναφορικά με την **ανάλυση των ποσοτικών δεδομένων** χρησιμοποιήθηκε το στατιστικό πακέτο για τις κοινωνικές επιστήμες SPSS (Statistical Package for Social Sciences) 28.00.

Κατά την **ποιοτική έρευνα**, το δείγμα των γυναικών που υπέστησαν διαδικτυακή βία αποτέλεσαν τρεις γυναίκες που έδωσαν ατομική διαδικτυακή συνέντευξη. Οι ηλικίες τους είναι 18, 23 και 26 ετών. Η τρίτη συμμετέχουσα παρόλο που η ηλικία της ξεπερνούσε το ανώτατο όριο των 24 ετών, που ήταν η ηλικιακή ομάδα στόχος της έρευνας, τελικά έγινε αποδεκτή, καθώς το περιστατικό βίας στο οποίο αναφερόταν της είχε συμβεί σε ηλικία μέχρι 24 ετών. Οι δύο συμμετέχουσες ήταν φοιτήτριες, ενώ η τρίτη έχει αποφοιτήσει και εργάζεται στο επιστημονικό πεδίο των σπουδών της. Οι δύο πρώτες μένουν στις επαρχιακές πόλεις, όπου σπουδάζουν και η τρίτη έχει επιστρέψει στην πόλη καταγωγής της, εργάζεται και ζει με την οικογένεια καταγωγής της. Η διάρκεια κάθε συνέντευξης ήταν περίπου σαράντα πέντε λεπτά. Οι συνεντεύξεις, μαγνητοσκοπήθηκαν και απομαγνητοφωνήθηκαν αυτολεξεί.

Στο δείγμα των επαγγελματιών και εκπροσώπων των φορέων καταβλήθηκε προσπάθεια να αντιπροσωπεύονται όλοι οι φορείς που ασχολούνται με το πεδίο της διαδικτυακής βίας κατά των νεαρών γυναικών. Η επιλογή αυτή συμπεριέλαβε αφενός **επαγγελματίες πρώτης γραμμής**, οι οποίοι/ες εργάζονται σε φορείς που παρέχουν δωρεάν υπηρεσίες συμβουλευτικής, ψυχοκοινωνικής και νομικής συμβουλευτικής διά ζώσης και διαδικτυακά, καθώς και επαγγελματίες από τις υπηρεσίες εφαρμογής επίσημου κοινωνικού ελέγχου

¹³ Το link στο οποίο οι συμμετέχουσες είχαν την δυνατότητα να συμπληρώσουν το ερωτηματολόγιο είναι το ακόλουθο: <https://tfsvuoi.limesurvey.net/399429?lang=el&fbclid=IwAR3liBzU1apAgm-S-SdXT3oqO8xYwAiDzDg-V19DSgNiDELLprzFdmVW7mg>

(αστυνομία, δικαστικό σώμα) οι οποίοι/ες διαχειρίζονται περιστατικά διαδικτυακής βίας και αφετέρου *εκπροσώπους φορέων* που συμμετέχουν στη *χάραξη πολιτικής για την ισότητα των φύλων και την αντιμετώπιση της διαδικτυακής βίας*.

Ως προς τους/τις εκπροσώπους φορέων χάραξης πολιτικής, συμπεριλήφθηκαν ειδικότερα:

α) Κοινωνικές επιστήμονες με εμπειρογνωμοσύνη σε θέματα φύλου, εκπροσωπώντας τη ΓΓΙΑΔ, το ΚΕΘΙ, τη ΔΙΟΤΙΜΑ, β) επιστημόνισσες του προγράμματος Safeline/Safeinternet4kids του Ιδρύματος Τεχνολογίας και Έρευνας, γ) Κλινική Εγκληματολόγος του Διεθνούς Ινστιτούτου για την Κυβερνοασφάλεια, καθώς και δ) ένας Καθηγητής και μία Καθηγήτρια Ανώτατων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων, ως μέλη Επιτροπών Ισότητας των Πανεπιστημίων. Η συμμετοχή στην έρευνα ήταν απολύτως εθελοντική.

Πραγματοποιήθηκαν δύο ομαδικές εστιασμένες συνεντεύξεις, μία διά ζώσης και μία διαδικτυακή, με οκτώ (8) συμμετέχουσες/οντες και δύο (2) συντονίστριες στην κάθε μία. Κάθε συνάντηση είχε διάρκεια περίπου 2,5 ώρες, μαγνητοσκοπήθηκε/ηχογραφήθηκε και απομαγνητοφωνήθηκε αυτολεξεί.

Στις ατομικές συνεντεύξεις, για τη διαχείριση έκτακτων καταστάσεων και ενδεχόμενης υποκειμενικής δυσφορίας των συμμετεχουσών, η διεξαγωγή των συνεντεύξεων πραγματοποιήθηκε από κλινική ψυχολόγο – ψυχοθεραπεύτρια, εκπαιδευμένη να παρέχει την απαραίτητη ψυχολογική υποστήριξη. Επιπλέον, με την ολοκλήρωση της συνέντευξης, οι συμμετέχουσες ενημερώθηκαν για υποστηρικτικές υπηρεσίες και τηλεφωνικές γραμμές, στις οποίες μπορούν να απευθυνθούν για υποστήριξη αλλά και για τη δυνατότητα επικοινωνίας με την ερευνητική ομάδα.

Οι *τεχνικές της ποιοτικής έρευνας* που αξιοποιήθηκαν είναι αυτή της ημι-δομημένης ατομικής συνέντευξης και των Ομάδων Εστίασης (Focus Group). Για τη συλλογή των δεδομένων από τις γυναίκες που υπήρξαν θύματα διαδικτυακής βίας χρησιμοποιήθηκε η ατομική ημι-δομημένη συνέντευξη, καθώς προσφέρει το πλεονέκτημα της εδραίωσης μιας καλής επικοινωνίας (rapport), της ευελιξίας στην κάλυψη της θεματολογίας και την παραγωγή πλούσιων δεδομένων (Smith, 1995). Οι Ομάδες Εστίασης επιλέχθηκαν, καθώς στόχος είναι να αποκτηθεί πληροφορία σχετικά με τις αντιλήψεις, τις συμπεριφορές και τις αξίες των επαγγελματιών και εκπροσώπων φορέων για τη διαδικτυακή βία, αναλύοντας τους καθοριστικούς παράγοντες αυτού του είδους των αντιλήψεων, των συμπεριφορών, δράσεων και αξιών, ο οποίος εξυπηρετείται από τη συγκεκριμένη τεχνική (Bousset et al., 2005), ενώ

ταυτόχρονα είναι επιθυμητό να ανακαλυφθεί και ο βαθμός συνείδησης της ομάδας (Krueger, 2000) για το υπό μελέτη θέμα. Ο συγκεκριμένος τύπος Ομάδων Εστίασης που ακολουθήθηκε είναι η **διαπροσωπική πλήρης Ομάδα Εστίασης** με δύο συντονιστές/τριες, ομάδα δηλαδή από έξι έως δέκα άτομα (MacIntosh, 1993).

Αναφορικά με **τα εργαλεία συλλογής των ποιοτικών δεδομένων, την επεξεργασία και ανάλυση των δεδομένων**, σχεδιάστηκαν δύο ημι-δομημένοι Οδηγοί Συνέντευξης (ένας για τις ατομικές συνεντεύξεις των νεαρών γυναικών και ένας για τις ομαδικές των εκπροσώπων θεσμικών φορέων και επαγγελματιών της πρώτης γραμμής), οι οποίοι προέκυψαν σε σχέση με τα ερευνητικά ερωτήματα και μετά από ανασκόπηση της βιβλιογραφίας για το θέμα. Αρχικά απομαγνητοφωνήθηκαν όλες οι συνεντεύξεις και η ποιοτική ανάλυση πραγματοποιήθηκε χωριστά για τα δεδομένα που συλλέχθηκαν από τις ατομικές συνεντεύξεις των γυναικών και χωριστά για αυτά που συλλέχθηκαν από τις ομαδικές εστιασμένες συνεντεύξεις των επαγγελματιών πρώτης γραμμής και των εκπροσώπων φορέων που ασχολούνται με τη διαδικτυακή βία κατά των νεαρών γυναικών. Τα ηχητικά αρχεία απομαγνητοφωνήθηκαν αυτολεξεί χωρίς να παραλείπονται ακόμα και σημεία που θα μπορούσαν να θεωρηθούν δευτερεύοντα ή ότι βρίσκονται εκτός της θεματικής της ομάδας. Τα απομαγνητοφωνημένα κείμενα αναλύθηκαν με τη μέθοδο της **Επαγωγικής Θεματικής Ανάλυσης**, όπως περιγράφεται από τους Braun και Clarke (2006).

2.2. ΤΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΠΟΣΟΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΠΟΙΟΤΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ Η ΣΥΝΘΕΣΗ ΤΟΥΣ

2.2.1. Το τελικό δείγμα της έρευνας

Η τελική δειγματοληψία πραγματοποιήθηκε κατά τους μήνες Οκτώβριο - Νοέμβριο 2023 και αποτελούνταν αρχικά από 626 άτομα. Στο αρχικό αυτό δείγμα υπήρχαν 114 ημιτελή ερωτηματολόγια, τα οποία και αφαιρέθηκαν (18.2%). Από τα 512 εναπομείναντα άτομα (2.1% άνδρες, 97.4% γυναίκες, 0.5% μη δυαδικό φύλο), εξαιρέθηκαν 12 άτομα που συμπλήρωσαν το ερωτηματολόγιο, αλλά δεν ενέπιπταν στην ηλικιακή κατηγορία στην οποία αναφέρεται η έρευνα (2.4%). Επίσης, εξαιρέθηκαν 11 άνδρες (2.1%) και 2 άτομα που αυτο-

προσδιορίστηκαν ως non-binary (μη δυαδικό φύλο) (0.4%)¹⁴. Το τελικό δείγμα αποτελούνταν από 487 γυναίκες ($M^{15}=19.95$ έτη, $SD^{16}=1.25$), οι οποίες συμπλήρωσαν στο σύνολό του το διαδικτυακό ερωτηματολόγιο για τη διαδικτυακή βία. Από το σύνολο του δείγματος, το 6.2% έχει ολοκληρώσει τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση (30 συμμετέχουσες), το 1.4% έχει ολοκληρώσει ΙΕΚ/ ΔΙΕΚ (7 συμμετέχουσες), το 3.7% έχει ολοκληρώσει την εκπαίδευση του σε ΑΕΙ (18 συμμετέχουσες), το 0.4% είναι φοιτήτριες σε ΙΕΚ/ΔΙΕΚ (2 συμμετέχουσες), ενώ το μεγαλύτερο ποσοστό του 88.33% αφορά σπουδάστριες σε ΑΕΙ (430 συμμετέχουσες). Σχετικά με την εργασιακή κατάσταση, το 22.8% (111 συμμετέχουσες) του δείγματος απασχολείται ενώ το 77.0% δεν εργάζεται (375 συμμετέχουσες). Όσον αφορά την περιοχή κατοικίας, τα ευρήματα δείχνουν ότι το 41.5% του δείγματος (202 συμμετέχουσες) κατοικεί σε μεγάλα αστικά κέντρα, το 40.5% (197 συμμετέχουσες) σε μικρά αστικά κέντρα, το 12.3% (60 συμμετέχουσες) σε ημιαστικές περιοχές και το 5.7% (28 συμμετέχουσες) σε αγροτικές περιοχές.

2.2.2. Διαδικτυακή βία κατά των νεαρών γυναικών: Η έκταση και οι μορφές του φαινομένου

Τα σχετικά ευρήματα της ποσοτικής έρευνας καταδεικνύουν ότι το 59.3% των νεαρών γυναικών έχουν υποστεί τουλάχιστον μια μορφή διαδικτυακής βίας. Η πιο συχνή κατηγορία διαδικτυακής βίας είναι η Διαδικτυακή Κακοποίηση Βάσει Εικόνας, καθώς 40% των γυναικών που συμμετείχαν στην έρευνα έχουν δεχτεί κάποια μορφή διαδικτυακής βίας που εμπίπτει στην κατηγορία αυτή. Ακολουθεί η Παρενόχληση Βάσει Φύλου ή/και Σεξουαλικότητας (28.5%), στη συνέχεια ο Διαδικτυακός Εκφοβισμός (14%), η Διαδικτυακή Καταδίωξη/Παρακολούθηση (8.6%), το Τρολάρισμα (6.4%), η Διαδικτυακή Επιθετικότητα και Εκβιασμός/Εξαναγκασμός (5.3%), το Χακάρισμα (3.7%) και το Doxxing. Αναφορικά με την πιθανότητα μια γυναίκα να έχει δεχτεί πολλαπλές μορφές διαδικτυακής βίας, βρέθηκε ότι

¹⁴ Παρότι υπήρχε σαφής οδηγία ότι η έρευνα αφορούσε μόνο σε γυναίκες ή άτομα που αυτο-προσδιορίζονται ως γυναίκες, προφανώς εκ παραδρομής υπήρξαν και αυτά τα λίγα ερωτηματολόγια, στα οποία στο φύλο αναφερόταν ότι ο συμμετέχων ήταν άνδρας.

¹⁵ Ως “**M**” (Mean), ορίζεται ο Μέσος Όρος ο οποίος είναι το άθροισμα των τιμών μιας ομάδας αριθμών διαιρούμενο με το πλήθος των αριθμών αυτής της ομάδας.

¹⁶ Ως “**SD**” (Standard Deviation), ορίζεται η **τυπική απόκλιση**. Χρησιμοποιείται για να υπολογιστεί το ποσό της μεταβολής ή της διασποράς ενός συνόλου τιμών δεδομένων. Μια χαμηλή τυπική απόκλιση υποδηλώνει ότι τα σημεία των δεδομένων τείνουν να είναι κοντά στο **Μέσο Όρο** του συνόλου, ενώ μία υψηλή τυπική απόκλιση υποδεικνύει ότι τα στοιχεία απλώνονται πάνω από ένα ευρύτερο φάσμα των τιμών.

το 40.5% των θυμάτων δέχτηκε μια μορφή βίας, ενώ το 59.5% έχει δεχτεί παραπάνω από μια μορφές διαδικτυακής βίας.

Συναφείς είναι και οι αναφορές για τις μορφές βίας στην ποιοτική έρευνα. Το σχετικά μεγάλο ποσοστό των γυναικών που είχε δεχτεί κάποια μορφή διαδικτυακής βίας, όπως αυτό αποτυπώνεται στην ποσοτική έρευνα, συνάδει με τις αφηγήσεις των εκπροσώπων φορέων που μιλούν για έναν μεγάλο «σκοτεινό αριθμό» περιστατικών διαδικτυακής έμφυλης βίας. Ως προς τις επιμέρους μορφές της διαδικτυακής βίας, στην ποιοτική έρευνα οι συμμετέχουσες κάνουν λόγο για Διαδικτυακή Κακοποίηση Βάσει Εικόνας, για Κακοποίηση μέσω των Διαδικτυακών Εφαρμογών Γνωριμιών, για Διαδικτυακή Επιδειξιomanία και για Διαδικτυακό Εκφοβισμό αναφορικά με την εικόνα του σώματος. Οι αναφορές αυτές αντιστοιχούν στις πιο συχνές μορφές διαδικτυακής βίας που εντοπίζει και η ποσοτική έρευνα. Ειδικότερα, η Διαδικτυακή Επιδειξιomanία (cyberflashing), που αποτελεί μορφή της Κακοποίησης Βάσει Εικόνας, αναφέρθηκε από μεγάλο ποσοστό των γυναικών που συμμετείχαν στην ποσοτική έρευνα και αυτό επιβεβαιώνεται και από την ποιοτική έρευνα, στην οποία οι συμμετέχουσες έχουν δηλώσει ότι το να λαμβάνουν ακατάλληλες εικόνες είναι πολύ σύνθητες φαινόμενο που μπορεί να τους συμβαίνει από πολύ νεαρή ηλικία και για αρκετά μεγάλο χρονικό διάστημα. Αντίστοιχα, και από τις αναφορές των επαγγελματιών προκύπτει ότι η Διαδικτυακή Κακοποίηση Βάσει Εικόνας φαίνεται ότι είναι η πιο διαδεδομένη μορφή διαδικτυακής βίας.

Σε σχέση με τη διεθνή βιβλιογραφία, το εύρημα για το γενικό επιπολασμό της διαδικτυακής βίας συμφωνεί απόλυτα με το αντίστοιχο εύρημα της παγκόσμιας έρευνας του οργανισμού Plan International (2020)¹⁷ που αφορά στις εμπειρίες των κοριτσιών και των νεαρών γυναικών σχετικά με την παρενόχληση στο διαδίκτυο, στην οποία το ποσοστό του επιπολασμού είναι 58%, με την έρευνα των Powell and Henry (2019) που εντοπίζει το ποσοστό στο 62.3%, αλλά και με τα αποτελέσματα άλλων σχετικών ερευνών που δείχνουν ότι περίπου μία στις δύο γυναίκες έχουν βιώσει κάποια μορφή διαδικτυακής έμφυλης βίας (Battered Women's Support Services, 2014; EPRS, 2021; Pew Research Centre, 2014). Σε μια πρόσφατη έρευνα στην οποία συμμετείχαν 18.149 άτομα από όλα τα φύλα και διεξήχθη σε 18 χώρες υπό την αιγίδα του φορέα Centre for International Governance Innovation (CIGI), βρέθηκε ακριβώς το ίδιο ποσοστό επιπολασμού για τον γενικό πληθυσμό, με τις γυναίκες να έχουν υποστεί διαδικτυακή βία σε λίγο μεγαλύτερο βαθμό από τους άνδρες, ενώ τον

¹⁷ SOTWGR2020-CommsReport-edition2023-EN.pdf (plan-international.org)

υψηλότερο βαθμό θυματοποίησης παρουσιάζανε τα LGBTQ+ άτομα (Dunn et al., 2023). Σχετικά με το ποσοστό του 59.5% που αντιστοιχεί στην πολλαπλότητα της θυματοποίησης βρέθηκε να είναι μικρότερο σε σχέση με το ποσοστό 85% που βρέθηκε στην έρευνα του Plan International (2020).

Καθώς στην παρούσα ποσοτική έρευνα ο μέσος όρος του πληθυσμού ήταν τα **19.95 έτη**, δηλαδή μεγάλο μέρος του δείγματος βρίσκεται σε ένα μετεφηβικό ηλικιακό στάδιο θα είχε νόημα να γίνει και σύγκριση και με έρευνες σε έφηβες. Σε σχέση λοιπόν, με την έρευνα του WAVE Network (2018)¹⁸ που διεξήχθη στη Σλοβενία σε έφηβες 15-19 ετών, βρέθηκε ότι το 65% των εφήβων έχει δεχτεί τουλάχιστον μία μορφή διαδικτυακής βίας, το ποσοστό δηλαδή είναι παραπλήσιο με την παρούσα ποσοτική έρευνα.

Σε σύγκριση με άλλες σχετικές έρευνες για την Κακοποίηση Βάσει Εικόνας τα ευρήματα της παρούσας έρευνας συμφωνούν με άλλα σχετικά εμπειρικά δεδομένα (Gámez-Guadix et al., 2015; Murca et al., 2023; Powell and Henry, 2019). Επίσης, τα ευρήματα συνάδουν με τη διεθνή βιβλιογραφία και ως προς τη Μη Συναινετική Διάχυση Προσωπικών Φωτογραφιών (Plan International, 2020; Powell and Henry, 2019). Αντίθετα, για την Επιδειξιomanία, το υψηλό ποσοστό γυναικών (κατά προσέγγιση 90%) που έχουν δεχτεί ανεπιθύμητες γυμνές φωτογραφίες που αναφέρουν οι Marcotte et al. (2021) δεν επιβεβαιώνεται, σε αυτή την έκταση, στην παρούσα έρευνα. Ως προς τη Διαδικτυακή Παρενόχληση Βάσει Φύλου/Σεξουαλικότητας, τα ευρήματα επιβεβαιώνουν την έρευνα των Powell and Henry (2019), για τη Διαδικτυακή Καταδίωξη και τα Ντροπιαστικά Σχόλια για την Εικόνα του Σώματος, επιμέρους μορφή που συμπεριλαμβανόταν στον Διαδικτυακό Εκφοβισμό, τα ευρήματα συνάδουν με την έρευνα του Plan International (2020) και του WHO (2018)¹⁹ που όμως, αξιολογεί τα Ντροπιαστικά Σχόλια για την Εικόνα του Σώματος ως μέρος της έμφυλης βίας στις συντροφικές σχέσεις. Επιπρόσθετα, σχετικά με την Παρενόχληση Βάσει Φύλου/Σεξουαλικότητας τα ευρήματα επιβεβαιώνουν τα σχετικά ποσοστά που αναφέρει το Συμβούλιο της Ευρώπης²⁰. Για τον Διαδικτυακό Εξαναγκασμό τα αποτελέσματα συμφωνούν με τη συστηματική ανασκόπηση των Patel & Roesch (2022).

Σε σχέση με τα διαφορετικά ευρήματα **της ποσοτικής και ποιοτικής έρευνας**, στις αφηγήσεις των συμμετεχουσών στην ποιοτική δεν υπήρχαν αναφορές στην Έμφυλη Ρητορική

¹⁸ WP2-Report-on-Cyber-VAWG.pdf (wave-network.org)

¹⁹ 9789240022256-eng.pdf (who.int)

²⁰ Cyberviolence against women - Cyberviolence (coe.int)

Μίσους, η οποία όμως στην ποσοτική έρευνα βρέθηκε να είναι αρκετά διαδεδομένη. Μια πιθανή ερμηνεία γι' αυτό είναι ότι οι γυναίκες δεν νοηματοδοτούν αυθόρμητα ως διαδικτυακή βία και Έμφυλη Ρητορική Μίσους τα μισογυνικά και σεξιστικά σχόλια, στα οποία έχουν συνηθίσει να εκτίθενται, εντός και εκτός διαδικτύου, και τα οποία, άλλωστε, είναι κανονικοποιημένα στο πλαίσιο της πατριαρχίας (Δεληγιάννη - Κουιμτζή και συν., 2010; Morgan, 2000). Αντίθετα, όταν τους τίθεται μια κλειστή ερώτηση για το εάν έχουν γίνει αποδέκτριες τέτοιων σχολίων και στο πλαίσιο της ερώτησης ορίζονται αυτά ως ρητορική μίσους, τα αναγνωρίζουν ως τέτοια και αναφέρουν σε πολύ μεγάλο ποσοστό ότι τους έχει συμβεί.

Επίσης, το εύρημα αυτό συνδέεται και με το πλεονέκτημα της ποσοτικής έρευνας να μπορεί να διερευνήσει το εύρος του φαινομένου, προβαίνοντας έτσι σε μια "χαρτογράφηση" του, μέσω της διατύπωσης ενός φάσματος ερωτήσεων που το καλύπτουν. Άλλωστε, αυτό ακριβώς ανέδειξε και την Έμφυλη Ρητορική Μίσους ως μια από τις πιο διαδεδομένες μορφές διαδικτυακής βίας, την οποία οι συμμετέχουσες αυθόρμητα μπορεί να μη νοηματοδοτούσαν ως τέτοια. Αυτό έχει ιδιαίτερη αξία και συνιστά και τον χειραφετικό χαρακτήρα της έρευνας, με την έννοια ότι ωθεί τις συμμετέχουσες να αναγνωρίσουν τέτοιες εκφάνσεις της πατριαρχίας ως κοινωνικές πρακτικές και όχι ως η φύση των πραγμάτων (Δεληγιάννη - Κουιμτζή και συν., 2010; Τσιώλης, 2014).

Επιπρόσθετα, στην ποιοτική έρευνα εντοπίζεται η Κακοποίηση μέσω των Διαδικτυακών Εφαρμογών Γνωριμιών (Echevarria et al., 2022), ενώ στην ποσοτική έρευνα αυτή η μορφή διαδικτυακής βίας δεν αξιολογείται άμεσα, αλλά έμμεσα μέσα από άλλες μορφές βίας όπως η Παρενόχληση Βάσει Φύλου/Σεξουαλικότητας ή ο Διαδικτυακός Εκβιασμός. Η μη αξιολόγηση αυτής της μορφής διαδικτυακής βίας προέκυψε από το εννοιολογικό μοντέλο που χρησιμοποιήθηκε για την κατασκευή του ερωτηματολογίου της ποσοτικής έρευνας, το οποίο βασίστηκε για την Υποβοηθούμενη από την Τεχνολογία Σεξουαλική Βία στην εννοιολογική προσέγγιση των Henry & Powel (2016), στην οποία δεν υπήρχε αυτή η μορφή βίας αυθύπαρκτα αλλά μέσα σε άλλες ευρύτερες. Άλλωστε, αυτή η μη καθαρότητα σε επίπεδο ορισμών, αναδεικνύεται ως ένα από τα μεγαλύτερα ζητήματα για τη διαχείριση του φαινομένου και από τους θεσμικούς φορείς που συμμετείχαν στις ομάδες εστίασης.

2.2.3. Τα δημογραφικά χαρακτηριστικά (εκπαιδευτικό επίπεδο, εργασιακή κατάσταση, περιοχή κατοικίας) των γυναικών που έχουν δεχτεί διαδικτυακή βία και η σχέση με το άτομο που άσκησε βία

Για την πληρέστερη κατανόηση του φαινομένου της διαδικτυακής βίας κατά των νεαρών γυναικών εξετάστηκαν κάποια επιμέρους χαρακτηριστικά των θυμάτων αλλά και των ατόμων που άσκησαν βία, όπως το εκπαιδευτικό επίπεδο, η εργασιακή κατάσταση, η αστικότητα του τόπου διαμονής των θυμάτων, το φύλο των δραστών και η σχέση τους με το θύμα.

Τα αποτελέσματα δείχνουν ότι τα θύματα προέρχονται από όλες τις **εκπαιδευτικές βαθμίδες** και δεν παρατηρούνται διαφοροποιήσεις στην **εργασιακή κατάσταση** ως προς τις μορφές βίας. Αναφορικά με την **αστικότητα του τόπου διαμονής** βρέθηκε ότι 43.9% των γυναικών που δέχθηκαν διαδικτυακή βία διαμένουν σε μεγάλο αστικό κέντρο, 41.2% σε μικρό αστικό κέντρο και 14.9% σε περιοχές μικρότερες των δέκα χιλιάδων κατοίκων. Στις περιοχές κάτω των δέκα χιλιάδων, υψηλότερο ήταν το ποσοστό για την Παρενόχληση Βάσει Φύλου/Σεξουαλικότητας, ενώ ο Διαδικτυακός Εκβιασμός και το Χακάρισμα παρουσιάζουν τα μικρότερα ποσοστά (κάτω του 10%).

Σε σχέση με το **φύλο των ατόμων που άσκησαν βία**, βρέθηκε ότι γενικά το 88.1% είναι άνδρες, ενώ στη Διαδικτυακή Επιθετικότητα/Εξαναγκασμό το ποσοστό των ανδρών που ασκούν διαδικτυακή βία είναι 100%. Εξαιρέσεις υπάρχουν στον Διαδικτυακό Εκφοβισμό, όπου το 20% των ατόμων που άσκησαν διαδικτυακή βία είναι γυναίκες, στο Τρολάρισμα, για το οποίο 18.2% των ατόμων που άσκησαν βία ήταν άγνωστο το φύλο τους και στο Χακάρισμα, όπου 57.1% ήταν άγνωστο το φύλο τους. Τα παραπάνω επιβεβαιώνονται και από τα σχετικά εμπειρικά δεδομένα (Bergmann & Baier, 2018). Τα ευρήματα αυτά αποτελούν ένδειξη για τον **έμφυλο χαρακτήρα του φαινομένου** και συνηχούν με άλλα ερευνητικά δεδομένα που υποστηρίζουν ότι οι γυναίκες δέχονται διαδικτυακή βία λόγω του φύλου τους πιο συχνά σε σύγκριση με τους άνδρες (Baumgartner et al., 2010; Douglass et al., 2018; Staude-Müller et al., 2012).

Για τη **σχέση των ατόμων που άσκησαν βία με τα θύματα**, στο 59.3% των περιπτώσεων ο/η δράστης/τρια δεν ήταν γνωστό άτομο στο θύμα, στο 23.5% των περιπτώσεων ήταν φίλος/η και στο 8.4% των περιπτώσεων ήταν σύντροφος. Ωστόσο, στη Διαδικτυακή Επιθετικότητα/ Εξαναγκασμό, στο 26.9% των περιπτώσεων ήταν (πρώην) σύντροφος, στο 26.9% των περιπτώσεων ήταν φίλος/η ενώ στο 4.4% των περιπτώσεων συμφοιτητής/τρια.

Αντίστοιχα, στη Διαδικτυακή Καταδίωξη στο 27.85 των περιπτώσεων ήταν (πρώην) σύντροφος, στο 44.4% των περιπτώσεων φίλος/η. Τα αποτελέσματα αυτά της ποσοτικής έρευνας συνάδουν τόσο με εκείνα της ποιοτικής όσο και με άλλα αντίστοιχα εμπειρικά δεδομένα (FRA, 2014), τα οποία καταδεικνύουν ότι η διαδικτυακή βία κατά των γυναικών μπορεί να εμφανιστεί στο πλαίσιο πολλών διαπροσωπικών σχέσεων, όπως οι συντροφικές, οι επαγγελματικές, οι φιλικές σχέσεις και να αποτελέσει **συνέχεια βίας που εμφανίζεται αρχικά εκτός διαδικτύου και συνεχίζεται στο διαδίκτυο ή και το αντίστροφο** (Afrouz, 2023; Dunn et al., 2023; FRA, 2014; Plan International, 2020). Επίσης, το υψηλό ποσοστό της άγνωστης ταυτότητας του δράστη δείχνει πώς η ανωνυμία του διαδικτύου βοηθά τον επίδοξο διαδικτυακό θύτη να δράσει προστατευμένος από αυτή (Arunbaby, 2017).

2.2.4. Τα ψηφιακά/ηλεκτρονικά μέσα στα οποία οι γυναίκες έχουν δεχτεί διαδικτυακή βία

Κατά την ποσοτική έρευνα βρέθηκε ότι για όλες τις μορφές διαδικτυακής βίας αναφέρθηκαν τα Μέσα Κοινωνικής Δικτύωσης ως το πιο συχνό ψηφιακό/ηλεκτρονικό περιβάλλον, στο οποίο οι γυναίκες δέχτηκαν διαδικτυακή βία. Ακολουθούν τα γραπτά μηνύματα, οι αναρτήσεις και τα βιντεοπαιχνίδια. Όσον αφορά στην ποιοτική έρευνα, στις ατομικές συνεντεύξεις τα Μέσα Κοινωνικής Δικτύωσης και οι πλατφόρμες διαδικτυακών γνωριμιών αναφέρθηκαν ως τα πιο συχνά περιβάλλοντα άσκησης διαδικτυακής βίας, Αντίθετα, από τις ομάδες εστίασης αναδεικνύονται τα emails ως το πιο συχνό διαδικτυακό μέσο άσκησης βίας. Τα αποτελέσματα αυτά συνηχούν και με ευρήματα άλλων ερευνών, που αναφέρουν ότι η διαδικτυακή βία μπορεί να ασκηθεί σε ποικίλα διαδικτυακά περιβάλλοντα (Dunn et al., 2023; Wolak & Finkelhor, 2016).

2.2.5. Η σχέση ανάμεσα στην ενεργητική και παθητική χρήση του διαδικτύου και στην πιθανότητα να δεχτούν οι νεαρές γυναίκες διαδικτυακή βία

Στην ποσοτική έρευνα διερευνήθηκε η σχέση της ενεργητικής ή παθητικής χρήσης του διαδικτύου με την πιθανότητα να δεχτούν διαδικτυακή βία οι νεαρές γυναίκες. Δεν διαπιστώθηκε στατιστικά σημαντική επίδραση της ενεργητικής ή παθητικής χρήσης του διαδικτύου. Αυτό υποδηλώνει ότι η συχνότητα της χρήσης του διαδικτύου είτε ενεργητικά

(όπως η ανταλλαγή μηνυμάτων και οι αναρτήσεις σε μέσα κοινωνικής δικτύωσης) είτε παθητικά (όπως η ανάγνωση αναρτήσεων και ιστοριών) δεν επηρεάζει σημαντικά την πιθανότητα οι γυναίκες να δεχτούν βία.

Ωστόσο, είναι σημαντικό να σημειώσουμε ότι η παθητική χρήση του διαδικτύου φαίνεται να είναι κάπως υψηλότερη από την ενεργητική, ανεξάρτητα από την πιθανότητα για θυματοποίηση. Αυτό μπορεί να υποδηλώνει ότι οι νεαρές γυναίκες περνούν περισσότερο χρόνο ανάγνωσης και παρακολούθησης του περιεχομένου στο διαδίκτυο, αντί να επικοινωνούν ενεργά με άλλους χρήστες. Στο βαθμό που ισχύει κάτι τέτοιο, αποτελεί αντανάκλαση στον διαδικτυακό χώρο των έμφυλων ανισοτήτων και σχέσεων εξουσίας που διαπιστώνονται καθημερινά στον λόγο που εκφέρουν άνδρες και γυναίκες στον δημόσιο χώρο (Hakansson, 2021). Για παράδειγμα, σε μια πρόσφατη έρευνα (Lee & McCabe, 2021) για τον λόγο που αρθρώνουν τα φύλα στις πανεπιστημιακές αίθουσες, βρέθηκε ότι οι φοιτητές: α) καταλαμβάνουν περισσότερο ηχητικό χώρο από τις φοιτήτριες, β) μιλούν χωρίς να έχουν ζητήσει το λόγο, διακόπτουν και εμπλέκονται σε παρατεταμένες συζητήσεις στο μάθημα συχνότερα από τις φοιτήτριες και γ) η γλώσσα τους είναι πιο διεκδικητική, ενώ των φοιτητριών είναι διστακτική και απολογητική.

Ως προς τη σχέση της χρήσης του διαδικτύου και της διαδικτυακής βίας, είναι σημαντικό να διερευνήσουμε περαιτέρω τις δυνητικές αιτίες και τις συνθήκες που επηρεάζουν την πιθανότητα για θυματοποίηση λόγω διαδικτυακής βίας. Ενδέχεται να υπάρχουν άλλοι παράγοντες, όπως η ανωνυμία στο διαδίκτυο, ο τρόπος επικοινωνίας με άγνωστους, και η φύση του περιεχομένου που αναζητούν οι νεαρές γυναίκες στο διαδίκτυο, που ενδεχομένως αυξάνει την πιθανότητα για θυματοποίηση (Plan International, 2020).

Κατά την ποιοτική έρευνα σκιαγραφούνται με ενδελεχή τρόπο πτυχές της σχέσης της χρήσης του διαδικτύου και της διαδικτυακής βίας. Ειδικότερα, η νεαρή γυναίκα που δέχτηκε την Κακοποίηση μέσω Διαδικτυακών Εφαρμογών Γνωριμιών, ενώ αρχικά αναφέρει πως η αξιοποίηση της εφαρμογής τη βοήθησε να εξελίξει διαπροσωπικές πλευρές του εαυτού της, μετά την εμπειρία της διαδικτυακής βίας δεν σχετίστηκε ξανά με κάποιο άτομο μέσω της εφαρμογής. Η θυματοποίηση δηλαδή ανέστειλε την ενεργή χρήση της εφαρμογής. Επίσης, διαφαίνεται πως η χρήση του διαδικτύου συνδέεται με τις ανησυχίες για την εικόνα του σώματος και την αντικειμενοποίησή του (Rodgers & Melioti, 2016). Και στις άλλες περιπτώσεις όμως, περιγράφεται μια διαδικασία κατά την οποία η θυματοποίηση περιορίζει την ενεργή χρήση του διαδικτύου.

Παράλληλα, από τις ομάδες εστίασης προκύπτει ότι η διαδικτυακή βία έχει επιπτώσεις στη χρήση του διαδικτύου – ενεργητική ή παθητική– από τις γυναίκες. Συγκεκριμένα, οι γυναίκες συχνά αποσύρονται από τη χρήση του διαδικτύου ως μέτρο αυτοπροστασίας από περαιτέρω περιστατικά έμφυλης βίας, συχνά και κατόπιν υπόδειξης επαγγελματιών και φορέων αρμόδιων για την υποστήριξή τους. Αυτή η παθητική πρακτική αντιμετώπισης της βίας ενέχει τον κίνδυνο να καλλιεργηθεί μια κουλτούρα τεχνοφοβίας στις γυναίκες και τα κορίτσια και, κατ' επέκταση ενός αυτο-αποκλεισμού τους από ποικίλες δράσεις του δημόσιου χώρου που αξιοποιούν τις επικοινωνιακές και πληροφοριακές τεχνολογίες, όπως ο ακτιβισμός, η πολιτική, η τοπική αυτοδιοίκηση, ή πολύ απλά η μόρφωση δεδομένης της εξέχουσας θέσης των νέων τεχνολογιών επικοινωνίας και στην Τριτοβάθμια εκπαίδευση. Μάλιστα, μια τέτοια κουλτούρα ενισχύει τον κάθετο επαγγελματικό διαχωρισμό ανάμεσα στα φύλα και δυνητικά αποκλείει τα κορίτσια από επαγγέλματα στις θετικές επιστήμες (STEM - science, technology, engineering, mathematics), στα οποία είναι πιο κεντρικός ο ρόλος των τεχνολογιών επικοινωνίας και πληροφορικής. Σε κάθε περίπτωση, αυτή η πρακτική της απόσυρσης από τη χρήση του διαδικτύου, αποκλείει τις γυναίκες από έναν δημόσιο χώρο πολιτεότητας (citizenship).

2.2.6. Οι ψυχοκοινωνικές επιπτώσεις της διαδικτυακής βίας

Τα αποτελέσματα της ποσοτικής έρευνας φωτίζουν σημαντικά τις ψυχολογικές, ψυχοσωματικές και κοινωνικές επιπτώσεις της διαδικτυακής βίας στο θύμα. Βρέθηκε ότι, σε ψυχολογικό επίπεδο, τα υψηλά επίπεδα στρες και μακροπρόθεσμοι άγχους αποτελούν την πιο συχνή επίπτωση της διαδικτυακής βίας κατά των νεαρών γυναικών. Ακολουθεί ο αρνητικός αντίκτυπος στη σχέση/στις σχέσεις τους, τα αισθήματα κατάθλιψης, οι διαταραχές στις διατροφικές συνήθειες και τον ύπνο, η στοχοποίηση για κακόβουλο σχολιασμό και εκφοβισμό, και σε μικρότερο βαθμό ο αρνητικός αντίκτυπος στην εργασία, οι σκέψεις αυτοκτονίας και η χρήση ουσιών.

Πιο συγκεκριμένα, σε **ψυχολογικό και ψυχοσωματικό επίπεδο**, φαίνεται ότι η διαδικτυακή βία κατά των γυναικών είναι ένα ιδιαίτερα στρεσογόνο φαινόμενο, καθώς για όλες τις κατηγορίες βίας βρέθηκε ότι παραπάνω από τα μισά και σε πολλές περιπτώσεις σχεδόν στο σύνολό τους, τα θύματα βίωσαν από μέτριο έως υπερβολικά έντονο στρες. Μακροχρόνια, το στρες μετατράπηκε σε διάχυτο άγχος για τις συμμετέχουσες που δέχτηκαν Τρολάρισμα

(70.9% των συμμετεχουσών), Χακάρισμα (73.4% των συμμετεχουσών), Διαδικτυακό Εκβιασμό/Εξαναγκασμό (79.3% των συμμετεχουσών), και Διαδικτυακή Παρακολούθηση (51.3% των συμμετεχουσών). Βρέθηκε μια κλιμάκωση των συμπτωμάτων σε έντονα αισθήματα κατάθλιψης των γυναικών που βίωσαν Χακάρισμα (46.7% των συμμετεχουσών), Διαδικτυακό Εκφοβισμό (43.5% των συμμετεχουσών) και Επιθετικότητα/Εξαναγκασμό (44.8% των συμμετεχουσών), ενώ μάλιστα υπήρχαν και έντονες σκέψεις αυτοκτονίας σε 27.5% των γυναικών που δέχτηκαν Διαδικτυακό Εκβιασμό/Εξαναγκασμό και των γυναικών που δέχτηκαν Διαδικτυακό Εκφοβισμό (8.6% των συμμετεχουσών), Τρολάρισμα (8.3% των συμμετεχουσών), Διαδικτυακή Παρακολούθηση (7.8% των συμμετεχουσών) και Κακοποίηση Βάσει Εικόνας (6.2% των συμμετεχουσών).

Αυτά τα ψυχολογικά προβλήματα συνοδεύονται και από **ψυχοσωματικές διαταραχές**, καθώς οι γυναίκες που δέχτηκαν Διαδικτυακό Εκφοβισμό (36.1% των συμμετεχουσών), Εκβιασμό/Εξαναγκασμό, Τρολάρισμα (30.4% των συμμετεχουσών) και Διαδικτυακή Παρακολούθηση (23.1% των συμμετεχουσών) ανέφεραν ότι διαταράχτηκαν σημαντικά οι διατροφικές τους συνήθειες, ενώ έντονες διαταραχές ύπνου ανέφερε το 76.8% των γυναικών που δέχτηκαν Διαδικτυακό Εκφοβισμό και των γυναικών που δέχτηκαν Διαδικτυακό Εκφοβισμό (36.1% των συμμετεχουσών), Τρολάρισμα (30.4% των συμμετεχουσών) και Διαδικτυακή Παρακολούθηση (23.1% των συμμετεχουσών).

Σε **κοινωνικό επίπεδο**, υπήρξαν έντονες αρνητικές επιπτώσεις στις σχέσεις του θύματος για ένα ποσοστό των γυναικών που είχαν δεχτεί Διαδικτυακή Επιθετικότητα/ Εξαναγκασμό (55.2% των συμμετεχουσών), Χακάρισμα (45.7% των συμμετεχουσών), Τρολάρισμα (54.2% των συμμετεχουσών) και Διαδικτυακή Παρακολούθηση (43.6% των συμμετεχουσών), ενώ έντονες αρνητικές επιπτώσεις στη δουλειά υπήρχαν για σημαντικό ποσοστό των θυμάτων του Τρολαρίσματος (33.3% των συμμετεχουσών), του Διαδικτυακού Εκβιασμού/Εξαναγκασμού (20.7% των συμμετεχουσών) και του Χακαρίσματος (26.7% των συμμετεχουσών). Επιπρόσθετα, λόγω της βίας, έγινε σε μεγάλο βαθμό στόχος για κουτσομπολιό, γυναίκες οι οποίες δέχτηκαν Διαδικτυακό Εκφοβισμό (33.3% των συμμετεχουσών), Χακάρισμα (20% των συμμετεχουσών), Τρολάρισμα (17% των συμμετεχουσών) και Παρενόχληση Βάσει Φύλου/Σεξουαλικότητας (16.3% των συμμετεχουσών).

Φαίνεται ότι για κάποιες μορφές διαδικτυακής βίας οι γυναίκες αναφέρουν υψηλότερο βαθμό επιπτώσεων, ότι δηλαδή είχαν μεγάλο αντίκτυπο στη ζωή τους, ενώ για κάποιες άλλες μορφές βίας δηλώνουν χαμηλότερο βαθμό επιπτώσεων. Για παράδειγμα, σε κάποιες

επιμέρους μορφές της Διαδικτυακής Κακοποίησης Βάσει Εικόνας (Μη Συναινετική Διάχυση Προσωπικού Υλικού, Κακοποιητικό Sexting και Διαδικτυακή Ηδονοβλεψία) αναφέρθηκε υψηλή επιδραστικότητα στη ζωή των θυμάτων. Σε γενικές γραμμές, παρατηρούμε ότι γυναίκες που υπήρξαν θύματα συγκεκριμένης εκδήλωσης διαδικτυακής βίας ανέφεραν πως αντιμετώπισαν προσωρινό στρες σε μέτριο, αυξημένο ή έντονο επίπεδο (84%), εξέλιξαν χρόνια ανησυχία (77.3%), είδαν τις προσωπικές τους σχέσεις να επηρεάζονται αρνητικά (50%) καθώς και την επαγγελματική τους ζωή (20%), βίωσαν καταθλιπτικά συμπτώματα (50%), σκέφτηκαν την αυτοκτονία (28.5%), βρέθηκαν να αντιμετωπίζουν μπουλινγκ από άλλους/ες λόγω της δυσάρεστης εμπειρίας (10.7%) και να γίνονται αντικείμενο κουτσομπολιού (30.3%) ενώ είχαν διαταραχές στις διατροφικές τους συνήθειες (37.5%) και στον ύπνο τους (49.1%). Αντίθετα, η Διαδικτυακή Επιδειξιμανία φαίνεται ότι προκαλεί έντονο στρες στη γυναίκα τη στιγμή που λαμβάνει τις φωτογραφίες, αλλά στη συνέχεια ο αντίκτυπος της εμπειρίας αυτής αξιολογείται ως χαμηλός. Επίσης, είναι σημαντικό ότι το 30% των θυμάτων που δέχτηκε Διαδικτυακή Παρακολούθηση και κατά προσέγγιση το 40% των θυμάτων που δέχτηκε Παρενόχληση Βάσει Φύλου/Σεξουαλικότητας το αξιολογούν ως γεγονός μηδαμινής/χαμηλής επιδραστικότητας. Βέβαια, για τη Παρενόχληση Βάσει Φύλου/Σεξουαλικότητας αναφέρθηκαν πιο έντονες οι κοινωνικές επιπτώσεις της. Πιο σοβαρός, επίσης, αναφέρθηκε να είναι ο αντίκτυπος των επιπτώσεων για κάποιες μορφές του Διαδικτυακού Εκφοβισμού και πιο συγκεκριμένα για τα Ντροπιαστικά Σχόλια για την Εικόνα του Σώματος και για τη Διαδικτυακή Πλαστοπροσωπία.

Οι ατομικές συνεντεύξεις αποκαλύπτουν παραπλήσιες ψυχοκοινωνικές επιπτώσεις για τις γυναίκες, οι οποίες εκτείνονται σε ένα φάσμα από ηπιότερα συναισθήματα δυσφορίας μέχρι το τραύμα. Πιο συγκεκριμένα, η Διαδικτυακή Επιδειξιμανία έχει τις ίδιες συνέπειες με τη διά ζώσης Σεξουαλική Παρενόχληση, σοκ, ντροπή και αίσθηση ότι έχουν παραβιαστεί. Ο Διαδικτυακός Εκφοβισμός με Ντροπιαστικά Σχόλια για την Εικόνα του Σώματος συνδέεται με κακή ψυχολογική προσαρμογή, συναισθήματα άγχους και κατάθλιψης, και προβλήματα στην αυτοεκτίμηση και τις διαπροσωπικές σχέσεις. Η Σεξουαλική Κακοποίηση Βάσει μη Συναινετικής Χρήσης Προσωπικών Φωτογραφιών έχει δυνητικά τις σοβαρότερες επιπτώσεις: Υψηλότερα συμπτώματα κατάθλιψης και άγχους, έκπτωση της λειτουργικότητας, κοινωνική απόσυρση, συναισθήματα ντροπής και φόβου, ψυχοσωματικά συμπτώματα (σωματικοί πόνοι, πανικοί) και διαταραχές ύπνου. Ουσιαστικά πρόκειται για τραύμα και απώλεια της βασικής αίσθησης ασφάλειας των γυναικών.

Σε **οικονομικό επίπεδο**, οι επιπτώσεις είναι σημαντικές εξαιτίας των νομικών εξόδων, όταν οι γυναίκες προσφεύγουν στη δικαιοσύνη, αλλά και της οικονομικής επιβάρυνσης από τη φροντίδα της ψυχικής τους υγείας, δεδομένου ότι δεν είναι εκτεταμένη η χρήση δημόσιων υποστηρικτικών υπηρεσιών για την έμφυλη βία στις περιπτώσεις διαδικτυακής βίας. Επίσης, βαρύτερες είναι οι οικονομικές επιπτώσεις στις περιπτώσεις που χάνουν τη δουλειά τους οι γυναίκες που έχουν υποστεί διαδικτυακή βία, εξαιτίας της μη συναινετικής διάχυσης των προσωπικών εικόνων τους και στον εργασιακό χώρο. Στο σημείο αυτό, η ποιοτική έρευνα λειτουργεί συμπληρωματικά με την ποσοτική ως προς τις επιπτώσεις στην εργασία, καθώς η συνέντευξη με τη γυναίκα που είχε δεχτεί Κακοποίηση Βάσει Εικόνας αποκαλύπτει τις σοβαρές επιπτώσεις στην εργασιακή ζωή, κάτι που δεν αναδεικνύεται στην ποσοτική έρευνα.

Οι πολυδιάστατες, πολυεπίπεδες και μακροχρόνιες επιπτώσεις της θυματοποίησης των γυναικών από τη διαδικτυακή βία **εντοπίζονται και στις ομάδες εστίασης**, καθώς οι επαγγελματίες αναφέρουν προβλήματα σε επίπεδο σωματικό και ψυχοσυναισθηματικό, κοινωνικό και διαπροσωπικό, οικονομικό και χρήσης της τεχνολογίας. Συγκεκριμένα, αναφέρονται προβλήματα όπως μετατραυματικό στρες, αυτοκτονικοί ιδεασμοί, απομόνωση, κοινωνικό στίγμα, ανασφάλεια, καθώς και κίνδυνος αποκλεισμού των γυναικών από ποικίλες δράσεις του δημόσιου χώρου που αξιοποιούν τις επικοινωνιακές και πληροφοριακές τεχνολογίες, όπως στον ακτιβισμό, στην πολιτική, στην τοπική αυτοδιοίκηση. Οι επιπτώσεις αυτές ενισχύονται από τα ψηφιακά μέσα, τα οποία επιτρέπουν την αναπαραγωγή της βίας και τη δημιουργία κουλτούρας φόβου και βίας τόσο εντός όσο και εκτός διαδικτύου. Η έρευνα φωτίζει επίσης, την έλλειψη εμπιστοσύνης των γυναικών προς τις αρχές και την αστυνομία, λόγω της αίσθησης αδικίας και της δευτερογενούς θυματοποίησής τους κατά τη διάρκεια των δικαστικών διαδικασιών.

Κάνοντας μια **αντιπαραβολή των αποτελεσμάτων της ποσοτικής και της ποιοτικής έρευνας** ως προς τις επιπτώσεις, θα λέγαμε ότι η ποσοτική έρευνα φωτίζει τη διαβάθμιση της συχνότητας εμφάνισης των ψυχοκοινωνικών επιπτώσεων της διαδικτυακής βίας. Αντίθετα, η ποιοτική φωτίζει καλύτερα το διαβαθμιστικό φάσμα της σοβαρότητας των επιπτώσεων. Ειδικότερα, η ποιοτική έρευνα αποκαλύπτει τη **βαθύτερη διεργασία της θυματοποίησης**, όπως αυτή αποτυπώνεται στην οπτική των θυμάτων, στις νοηματοδοτήσεις τους και στις λεπτές αποχρώσεις του τραυματικού βιώματός τους. Αυτό το αποτύπωμα της διαδικτυακής βίας επιφέρει ευαλωτότητα μέσα από ενδοψυχικούς και ασυνείδητους μηχανισμούς, οι οποίοι αναδεικνύονται εναργώς στις αφηγήσεις των θυμάτων αλλά και των επαγγελματιών που

υποστηρίζουν τα θύματα. Εν γένει, η ποιοτική έρευνα με την εμβάθυνση στην υποκειμενική πραγματικότητα των θυμάτων επέτρεψε την ανάδειξη της υιοθέτησης του πατριαρχικού λόγου από εκείνες, του τρόπου με τον οποίο αυτός τις επιβαρύνει περαιτέρω ψυχικά και συναισθηματικά και διαμορφώνει μια στρεβλή και αρνητική αξιολογικά εικόνα εαυτού.

Ενδεχομένως, κατά την ποσοτική έρευνα ο χαμηλός αναφερόμενος βαθμός επιπτώσεων σε κάποιες περιπτώσεις αντανακλά μόνο τις **άμεσες και πιο ορατές (explicit) επιπτώσεις** της διαδικτυακής βίας, μη καταφέροντας να αποτυπώσει τις **πιο βαθιές, πολύπλοκες και ενδόμυχες (implicit) επιπτώσεις**, οι οποίες για να εκφραστούν χρειάζεται χρόνος για αναστοχασμό, συνειδητοποίηση, εσωτερική θέαση (insight) και ένα αλληλεπιδραστικό πλαίσιο, στο οποίο το θύμα να μπορέσει να νιώσει ασφάλεια, ώστε να καταθέσει το τραυματικό βίωμά του. Οι συνθήκες αυτές αφενός δεν πληρούνται γενικά κατά την ποσοτική έρευνα, κατά την οποία η συμπλήρωση ενός ερωτηματολογίου προσκαλεί τη συμμετέχουσα στην έρευνα σε μια απρόσωπη και γρήγορη αυτοαναφορά, αφετέρου η συγκεκριμένη ποσοτική έρευνα διεξήχθη με διαδικτυακό ερωτηματολόγιο, γεγονός που πιθανόν στη σκέψη των γυναικών ασυνείδητα να έγειρε επιφυλάξεις εμπιστευτικότητας, λόγω του πρότερου διαδικτυακού τραύματος που είχαν υποστεί.

Τα ευρήματα αυτά για τις ψυχοκοινωνικές επιπτώσεις της διαδικτυακής θυματοποίησης στις γυναίκες συμφωνούν σε γενικές γραμμές με τη διεθνή βιβλιογραφία, **σε κάποιες όμως περιπτώσεις η παρούσα ποσοτική έρευνα εντοπίζει πιο περιορισμένες επιπτώσεις**. Για παράδειγμα, με την έρευνα του Plan International (2020) τα αποτελέσματα είναι αντίστοιχα, με εξαίρεση τη χρήση ουσιών και τις επιπτώσεις στην εργασία που στην παρούσα ποσοτική έρευνα ήταν πιο περιορισμένες. Επίσης, αξίζει να σημειωθεί ότι στην έρευνα των Champion et al. (2022) ανιχνεύονται πιο έντονες επιπτώσεις της διαδικτυακής βίας, το δείγμα όμως της έρευνας αυτής αποτελείται από ενήλικες γυναίκες όλων των ηλικιών και όχι μόνο νεαρές ενήλικες.

Συχνά η υποτίμηση **των επιπτώσεων** της διαδικτυακής βίας οφείλεται και στο ότι ο τρόπος με τον οποίο γίνεται αντιληπτή η βία διαφέρει ανάλογα με το είδος της επιθετικότητας. Έτσι, οι εκτός διαδικτύου μορφές βίας και οι επιπτώσεις τους, γενικά θεωρούνται πιο σοβαρές απ' ό,τι οι διαδικτυακές, καθώς, αφενός περιλαμβάνουν τη σωματική βία, η οποία επιφέρει εμφανείς βλάβες και αποδεικνύεται πιο εύκολα, αφετέρου το νομικό πλαίσιο τις προσδιορίζει με μεγαλύτερη σαφήνεια απ' ό,τι τις διαδικτυακές μορφές βίας. Επίσης, για τις εκτός διαδικτύου μορφές βίας υπάρχει μεγαλύτερη ενημέρωση και ευαισθητοποίηση της κοινής

γνώμης σε σχέση με τη διαδικτυακή βία, η οποία είναι πιο πρόσφατο φαινόμενο και η φωνή των θυμάτων της δεν έχει ακουστεί επαρκώς και εκτενώς (Gordon & Dardis, 2023). Έτσι, τη στιγμή που το θύμα δεν αναγνωρίζει την ίδια τη θυματοποίησή του, δεν προβαίνει εύκολα και στην αναγνώριση των επιπτώσεών της.

Επιπρόσθετα, η ντροπή και η ενοχή που συνδέονται με το τραύμα της βίας, όπως θα παρουσιαστεί στη συνέχεια, στη λειτουργία τους ως αποτρεπτικοί παράγοντες στη λήψη μέτρων, επηρεάζουν αρνητικά και την αντίληψη του θύματος για την ίδια τη βία και τις επιπτώσεις της (Wilson et al., 2006). Καθώς στην παρούσα έρευνα οι νεαρές γυναίκες δήλωσαν υψηλά ποσοστά ντροπής, είναι πολύ πιθανό αυτή να αποτρέπει τα θύματα από το να συνειδητοποιήσουν τις σοβαρές επιπτώσεις της διαδικτυακής βίας.

2.2.7. Τα μέτρα που έλαβαν οι γυναίκες για την αντιμετώπιση της διαδικτυακής βίας

Τα αποτελέσματα της ποσοτικής έρευνας δείχνουν ότι ως μια πρώτη και άμεση δραστηριοποίηση για τη διαχείριση του περιστατικού της διαδικτυακής βίας περίπου οι μισές νεαρές γυναίκες βγήκαν από το site που βρισκόταν ή/και έκλεισαν τη συσκευή. Επίσης, 40% είπαν στο άτομο που ασκεί τη βία να σταματήσει να το κάνει, άλλαξαν τις διαδικτυακές ρυθμίσεις στο λογαριασμό τους, αγνόησαν τη συμπεριφορά παρενόχλησης και σε ένα λίγο μικρότερο ποσοστό έκαναν αναφορά σε κάποιο διαδικτυακό μέσο. 32.25% των γυναικών ζήτησαν βοήθεια από φιλικό/συγγενικό πρόσωπο. Λιγότερο από το 5% των γυναικών έκανε καταγγελία στην αστυνομία, επικοινωνήσε με κάποιο συμβουλευτικό κέντρο ή/και με κάποια τηλεφωνική γραμμή SOS.

Πιο συγκεκριμένα, για την **Κακοποίηση Βάσει Εικόνας**, κατά προσέγγιση 69.3% των γυναικών είπαν στο άτομο να σταματήσει, 51.1% βγήκαν από το site ή έκλεισαν τη συσκευή 48.9% άλλαξαν τις διαδικτυακές ρυθμίσεις, 46.8% αγνόησαν τη συμπεριφορά, 41.1% έκανε αναφορά σε διαδικτυακό μέσο, 22.8% αναζήτησε βοήθεια από συγγενικό/φιλικό πρόσωπο, 14.3% απευθύνθηκε σε γραμμή SOS για την βία και λιγότερο από το 3% έκαναν καταγγελία στην Αστυνομία, ενώ μόλις 1.8% απευθύνθηκαν σε κάποιο συμβουλευτικό κέντρο.

Επίσης, για την **Παρενόχληση Βάσει Φύλου/Σεξουαλικότητας**, 60.9% είπαν στον δράστη να σταματήσει, το 51.8% αγνόησε τη συμπεριφορά, το 54.6% βγήκαν από το site ή έκλεισαν τη συσκευή, το 26.9% άλλαξε τις διαδικτυακές ρυθμίσεις, το 38.8% έκαναν αναφορά σε

διαδικτυακό μέσο ή/και αναζήτησαν βοήθεια από συγγενικό/φιλικό πρόσωπο και σε εξαιρετικά μικρό ποσοστό (2.8% των συμμετεχουσών) απευθύνθηκαν σε κάποιο συμβουλευτικό κέντρο, σε γραμμή SOS για την βία (3.1% των συμμετεχουσών) και έκαναν καταγγελία στην Αστυνομία (1.6% των συμμετεχουσών).

Αναφορικά με τον **Διαδικτυακό Εκβιασμό/Εξαναγκασμό**, 56.7% των γυναικών που το βίωσαν είπαν στα άτομα που την ασκούσαν να σταματήσουν, 50% βγήκε από το site ή έκλεισαν τη συσκευή, 39.3% άλλαξε τις διαδικτυακές ρυθμίσεις, 35.1% των γυναικών αγνόησε τη συμπεριφορά, σε ένα ποσοστό 10% με 15% αναζήτησαν βοήθεια από συγγενικό/φιλικό πρόσωπο ή/και απευθύνθηκαν σε γραμμή SOS για την βία, σε ένα ποσοστό 8.2% έκαναν καταγγελία στην Αστυνομία και σε ελάχιστο βαθμό (1.8%) έκαναν αναφορά σε διαδικτυακό μέσο.

Για τον **Διαδικτυακό Εκφοβισμό**, το 62.1% των γυναικών αγνόησε τη συμπεριφορά. Επιπλέον ζήτησαν στο άλλο άτομο να σταματήσει τις ενέργειές του (52.3%), αποχώρησαν από την ιστοσελίδα ή έκλεισαν τη συσκευή τους (42.2%), ζήτησαν στήριξη από φίλο/η ή συγγενικό πρόσωπο (40.6%), άλλαξαν τις διαδικτυακές ρυθμίσεις ασφαλείας τους (25%) και έκαναν καταγγελία σε διαδικτυακή πλατφόρμα (21.9%).

Σχετικά με το **Τρολάρισμα**, τα μέτρα που λήφθηκαν περιλαμβάνουν: Την ενημέρωση του ατόμου να διακόψει τη συμπεριφορά του (62.1%), την αποχώρηση από την ιστοσελίδα ή το κλείσιμο της συσκευής (60.9%), την παράβλεψη της συμπεριφοράς (57.1%), την τροποποίηση των διαδικτυακών ρυθμίσεων ασφαλείας (48.4%), την υποβολή αναφοράς σε διαδικτυακή πλατφόρμα (45.5%), την επιδίωξη υποστήριξης από φίλους ή συγγενείς (23.8%), την αναζήτηση συμβουλών από ειδικά κέντρα (7.1%), την καταγγελία στην αστυνομία (6.5%) και την επικοινωνία με γραμμές βοήθειας για βία (4.8%).

Στην περίπτωση της **Διαδικτυακής Παρακολούθησης**, ξεχωρίζουν η αγνόηση της συμπεριφοράς (66.7%) και η αποχώρηση από την ιστοσελίδα ή το κλείσιμο της συσκευής (60%).

Τέλος, για το **Χακάρισμα**, το πιο διαδεδομένο μέτρο ήταν η αλλαγή των διαδικτυακών ρυθμίσεων (86.7%), με την αναζήτηση βοήθειας από φίλους/ες ή συγγενείς να ακολουθεί (60%). Τα λιγότερο ληφθέντα μέτρα ήταν η καταγγελία στην Αστυνομία (13.3%) και σε μικρότερο ποσοστό (6.7%) απευθύνθηκαν σε κάποιο συμβουλευτικό κέντρο.

Κατά την ποιοτική έρευνα, η αντιμετώπιση που σκιαγραφείται μέσα από τις ατομικές συνεντεύξεις με τα θύματα συνάδει σε γενικές γραμμές με εκείνη της ποσοτικής έρευνας. Πιο συγκεκριμένα, υπάρχουν και εδώ ενεργητικές αλλά και παθητικές στρατηγικές διαχείρισης του περιστατικού, όπως στην περίπτωση της γυναίκας που δέχτηκε την Κακοποίηση Βάσει Εικόνας, η οποία κινητοποιήθηκε άμεσα, έκανε καταγγελία στην αστυνομία αλλά και ζήτησε βοήθεια από ειδικούς/ές ψυχικής υγείας. Αντίθετα, στις άλλες δύο περιπτώσεις η αντιμετώπιση ήταν κυρίως επικεντρωμένη στη διαχείριση των αρνητικών συναισθημάτων που προκάλεσε η βία, ωστόσο και αυτές οι νεαρές γυναίκες προέβησαν σε μέτρα αυτοπροστασίας, όπως το μπλοκάρισμα ή η αλλαγή ρυθμίσεων. Ως προς την κοινωνική στήριξη, επίσης, αναδεικνύεται ο άλλοτε υποστηρικτικός και άλλοτε επιβαρυντικός ρόλος της οικογένειας, καθώς σε κάποιες περιπτώσεις η στάση της οικογένειας των θυμάτων λειτούργησε υποστηρικτικά, ενώ σε άλλες περιπτώσεις επικριτικά, συμβάλλοντας σε μια δευτερογενή θυματοποίηση.

Η απροθυμία για καταγγελία στην αστυνομία αλλά και η μη υποστηρικτική αντιμετώπιση των στελεχών της, επίσης αναδεικνύεται μέσα από τις συνεντεύξεις, δεδομένου ότι η συμμετέχουσα που είχε δεχτεί Διαδικτυακή Κακοποίηση Βάσει Εικόνας περιγράφει πως η συμπεριφορά των αστυνομικών λειτούργησε με επανατραυματικό τρόπο σε εκείνη, συμβάλλοντας σε μια δευτερογενή θυματοποίηση (Halder & Jaishankar, 2011; Laing, 2017), ενώ οι άλλες δύο νεαρές γυναίκες δεν προέβησαν σε καταγγελία ή αναζήτηση κάποιας άλλης βοήθειας. Η αναζήτηση βοήθειας από υποστηρικτικές υπηρεσίες σκιαγραφείται ως ιδιαίτερα αποτελεσματική μόνο από τη μία γυναίκα.

Τα αποτελέσματα αυτά συμφωνούν με τη σχετική βιβλιογραφία ως προς την υιοθέτηση **ενεργητικών στρατηγικών αντιμετώπισης** του φαινομένου, όπως η επικοινωνία με τους δράστες, με σκοπό να πεισθούν να σταματήσουν την κακόβουλη συμπεριφορά (Machackova et al., 2013) και η αλλαγή των διαδικτυακών ρυθμίσεων (Dehue et al., 2008; Focus Group with BWSS Volunteers, 2014). Αναφορικά με τις **στρατηγικές που στοχεύουν στη διαχείριση των αρνητικών συναισθημάτων** (Perren et al., 2012), επίσης ένα μεγάλο ποσοστό των γυναικών στην παρούσα έρευνα βρέθηκε να επιλέγει να αγνοήσει το περιστατικό, όπως και σε άλλες έρευνες (Battered Women's Support Services, 2014; Dehue et al., 2008).

Επιπρόσθετα, **το εύρημα για το χαμηλό βαθμό καταγγελίας της διαδικτυακής βίας** στην αστυνομία είναι σε αντιστοιχία με άλλα ερευνητικά δεδομένα, που επίσης δείχνουν ότι το

ποσοστό αυτό είναι μικρότερο του 10% στις γυναίκες που έχει δεχτεί κάποια/ες μορφή/ές διαδικτυακής βίας (Chiarini, 2013; FRA, 2014; Juvonen & Gross, 2008; Perren et al., 2012; Zagloul et al., 2022).

Ένας άλλος παράγοντας που ενδεχομένως σχετίζεται με τον περιορισμένο βαθμό αναφοράς/καταγγελίας του φαινομένου, είναι ότι σε επίπεδο ταυτότητας φύλου, **η προστασία της διαπροσωπικής σχέσης είναι στενά συνδεδεμένη με τη γυναικεία ηθική** (Gilligan, 1993). Έτσι, για παράδειγμα στην περίπτωση της Μη συναινετικής Διάχυσης Προσωπικών Φωτογραφιών, αν ο δράστης είναι πρώην σύντροφος, φαίνεται ότι η γυναίκα που έχει δεχτεί τη βία μπαίνει σε μια διαδικασία ηθικού διλήμματος, όταν τίθεται το ζήτημα να κάνει καταγγελία στην αστυνομία. Η Gilligan (Tong, 1995) αναφέρει ότι, όταν οι γυναίκες βρίσκονται μπροστά σε ηθικά διλήμματα, λαμβάνουν υπόψη τους το πλαίσιο των σχέσεων γύρω από τον δράστη και δεν επικεντρώνονται μόνο στα δικαιώματα του θύματος. Επιπρόσθετα, αναλογίζονται τις συνέπειες της απόφασής τους σε όλα τα άτομα που επηρεάζονται από αυτή, όπως για παράδειγμα, αν θα εκτεθούν ή θα στεναχωρηθούν δικοί τους άνθρωποι. Η σχεσιακή αυτή διάσταση της παραδοσιακής γυναικείας ηθικής, που δίνει έμφαση στις υποχρεώσεις και όχι στα δικαιώματα της γυναίκας, είναι πολύ πιθανό να λειτουργεί με έναν ασυνείδητο τρόπο αποτρεπτικά ως προς την αναγκαιότητα αναφοράς/καταγγελίας του περιστατικού της διαδικτυακής βίας (Gilligan, 1993; Δεληγιάννη - Κουιμτζή και συν., 2010; Larrabee, 2016).

Επιπρόσθετα και συμπληρωματικά με την αντιμετώπιση του φαινομένου σε ατομικό και διαπροσωπικό επίπεδο, **οι ομάδες εστίασης με τους/τις επαγγελματίες δίνουν πολύτιμα στοιχεία για την αντιμετώπιση σε θεσμικό επίπεδο**. Οι συμμετέχοντες και οι συμμετέχουσες παρουσίασαν προτάσεις που θεωρούν σκόπιμες για την καλύτερη διαχείριση και αντιμετώπιση της διαδικτυακής βίας κατά των γυναικών, οι οποίες βασίζονται σε μια σοβαρή και διεξοδική προσέγγιση του φαινομένου. Είναι σημαντικό πως οι συμμετέχοντες/ουσες αναγνωρίζουν την **ανάγκη για πολυεπίπεδη, διεπιστημονική και διεπαγγελματική δράση, συνδυάζοντας νομικά, εκπαιδευτικά, και κοινωνικά μέτρα για την αντιμετώπιση του φαινομένου**.

Αναλυτικότερα, οι αλλαγές **σε νομικό επίπεδο** κρίνονται σημαντικές, ώστε το νομικό πλαίσιο να εναρμονιστεί με τις τεχνολογικές εξελίξεις και να διευκολύνει μια πολυδιάστατη κατοχύρωση των αδικημάτων. Κυρίαρχη ήταν η άποψη ότι η **αναδιάρθρωση και αναβάθμιση του ποινικού κώδικα** στην Ελλάδα είναι απαραίτητη, προκειμένου να συνάδει

με τις αναδυόμενες τεχνολογίες, να ανταποκρίνεται στις νέες συνθήκες που διαμορφώνονται κατά την ψηφιακή επικοινωνία και να καλύπτει με σαφήνεια τον προσδιορισμό των αδικημάτων. Η αναγκαιότητα για τις αλλαγές αυτές τεκμηριώνεται και εμπειρικά, δεδομένου ότι η ποινικοποίηση της Υποβοηθούμενης από την Τεχνολογία Σεξουαλικής Βίας αποτρέπει την ηθική αποδέσμευση των δραστών, δηλαδή τον ψυχολογικό εκείνο μηχανισμό, κατά τον οποίον ο δράστης αποστασιοποιείται από τις ηθικές του αξίες και αποποιείται την προσωπική ευθύνη ή ενοχή, καθώς προβαίνει σε αντικοινωνικές ή παραβατικές συμπεριφορές (π.χ. το έκανα για να της δώσω ένα μάθημα ή το έκανα για αστείο ή δεν έπαθε (το θύμα) κάτι τόσο φοβερό πιά!) (Martínez-Bacaicoa et al., 2024).

Επίσης, επισημάνθηκε η ανάγκη για **αλλαγή της ορολογίας** στον ποινικό κώδικα, καταργώντας ορισμένους όρους που αντιμετωπίζονται κριτικά, όπως η "εκδικητική πορνογραφία" και η "παιδική πορνογραφία". Παράλληλα, προτάθηκε η **διασφάλιση της δεσμευτικότητας σε κώδικες δεοντολογίας και η συνακόλουθη επιβολή κυρώσεων** βάσει αυτών για το υλικό που αναρτάται σε διαδικτυακές πλατφόρμες. Επιπρόσθετα, διατυπώθηκαν προτάσεις για ένα **δομημένο πλαίσιο παρεμβάσεων πρόληψης, ενημέρωσης και ευαισθητοποίησης** των πολιτών, ειδικά των νεαρών γυναικών και των μαθητών/τριών, προκειμένου να ενδυναμωθούν στην αντιμετώπιση του φαινομένου. Επιπλέον, προτάθηκε η **δημιουργία μηχανισμών καταγραφής και συντονιστικής διαχείρισης** του φαινομένου λαμβάνοντας υπόψη την έμφυλη διάστασή του, ώστε να υπάρχουν δεδομένα βάσει φύλου και πληροφόρηση για την εξέλιξη του φαινομένου, το οποίο υφίσταται συνεχείς μετεξελίξεις.

Στον τομέα της εκπαίδευσης, η έμφαση στη συμπερίληψη των ζητημάτων της συναίνεσης στα εκπαιδευτικά προγράμματα και η ενσωμάτωση της σεξουαλικής συμπεριληπτικής αγωγής στα σχολεία αποτελούν σημαντικά μέτρα για τη δημιουργία ενός εκπαιδευτικού περιβάλλοντος που προάγει την ισότιμη και με αμοιβαίο σεβασμό συμπεριφορά. Το προτεινόμενο δομημένο πλαίσιο παρεμβάσεων πρόληψης, ενημέρωσης, και ευαισθητοποίησης αποτελεί ακόμα ένα σημαντικό μέσο για την αντιμετώπιση του προβλήματος σε πολλαπλά επίπεδα.

Σε σχέση με τους φορείς υποστήριξης και αντιμετώπισης του φαινομένου, η **προώθηση συνεργασίας και δικτύωσης μεταξύ υπηρεσιών** αναδεικνύει τη σημασία της ολοκληρωμένης υποστήριξης για τις γυναίκες που έχουν βιώσει διαδικτυακή βία. Η πρόταση για επιτάχυνση των διαδικασιών διερεύνησης είναι θεμελιώδης, καθώς βοηθά στο να εξασφαλίζεται η άμεση αντίδραση σε περιπτώσεις διαδικτυακής βίας. Η **τοποθέτηση μόνο**

γυναικών επαγγελματιών στις υπηρεσίες εφαρμογής επίσημου κοινωνικού ελέγχου είναι μια ενδιαφέρουσα πρόταση, καθώς μπορεί να δημιουργήσει ένα πιο ευαίσθητο και συνεπές περιβάλλον κατά την αντιμετώπιση των θεμάτων διαδικτυακής βίας. Η **ενίσχυση του ανθρώπινου δυναμικού των φορέων** είναι ζωτικής σημασίας, και η πρόταση για πρόσληψη περισσότερων επαγγελματιών και αύξηση των οικονομικών πόρων αποσκοπεί στη βελτίωση της υποστήριξης που παρέχεται στις γυναίκες που έχουν βιώσει διαδικτυακή βία. Η **διασφάλιση ότι οι φορείς λειτουργούν με βάση κρατικούς πόρους** είναι σημαντική για την βιωσιμότητά τους και τη διεύρυνση των παρεμβάσεων τους.

2.2.8. Η εκτιμωμένη αποτελεσματικότητα των μέτρων που έλαβαν οι γυναίκες για την αντιμετώπιση της διαδικτυακής βίας

Αναφορικά με την **αποτελεσματικότητα** των ληφθέντων μέτρων, το 67.5% των γυναικών θεωρεί ότι το πιο αποτελεσματικό από αυτά τα μέτρα είναι η αναζήτηση βοήθειας από φιλικό/συγγενικό πρόσωπο, ενώ η πλειοψηφία των θυμάτων αξιολογεί τα υπόλοιπα μέτρα ως καθόλου ή λίγο αποτελεσματικά. Αξίζει να σημειωθεί ότι το 84.6% αξιολογεί την καταγγελία στην Αστυνομία ως καθόλου ή λίγο αποτελεσματική.

Ειδικότερα, όσον αφορά την Κακοποίηση Βάσει Εικόνας, το 46.3% των γυναικών ανέφεραν ότι η *Αλλαγή των ρυθμίσεων στο προφίλ τους* είναι αρκετά/πολύ αποτελεσματική, ενώ το 80.5% θεωρεί την *Καταγγελία στην αστυνομία* ως καθόλου/λίγο αποτελεσματική. Σε σχέση με την Παρενόχληση Βάσει Φύλου ή/και Σεξουαλικότητας, το 50.2% των θυμάτων θεωρεί αποτελεσματική την *Αλλαγή των ρυθμίσεων στο προφίλ τους*, ενώ το 74.2% θεωρεί λίγο/καθόλου αποτελεσματική την *Καταγγελία στην αστυνομία*.

Για τον Διαδικτυακό Εκβιασμό/Εξαναγκασμό, το 47.7% των θυμάτων θεωρεί αποτελεσματική την *Αλλαγή των ρυθμίσεών τους*, ενώ το 100% θεωρεί την *Καταγγελία στην αστυνομία* ως το πιο αναποτελεσματικό μέτρο. Όσον αφορά τον Διαδικτυακό Εκφοβισμό, το 39.1% θεωρεί αποτελεσματική την *Αναφορά σε διαδικτυακό μέσο*, ενώ το 100% θεωρεί αναποτελεσματική την *Καταγγελία στην αστυνομία*.

Για το Τρολάρισμα, το 44.5% των γυναικών θεωρεί αποτελεσματική την "Αλλαγή των ρυθμίσεων", ενώ το 100% θεωρεί την *καταγγελία στην αστυνομία* το πιο αναποτελεσματικό μέτρο. Για τη Διαδικτυακή Παρακολούθηση/Καταδίωξη, το 69.2% θεωρεί αποτελεσματική

την επικοινωνία με κάποια γραμμή SOS, ενώ το 100% των θυμάτων του Τρολαρίσματος, θεωρεί την επικοινωνία με κάποια γραμμή SOS ως το πλέον αποτελεσματικό μέτρο.

Τα ευρήματα αυτά συνάδουν με άλλα σχετικά εμπειρικά δεδομένα για τη **σημαντικότητα της κοινωνικής στήριξης** από φιλικό/συγγενικό πρόσωπο (Battered Women's Support Services, 2014; Wright, 2016). Ωστόσο, ενώ η κοινωνική στήριξη και η αναζήτηση βοήθειας από φιλικά και συγγενικά πρόσωπα αξιολογείται ως το πιο αποτελεσματικό μέτρο, τείνει να μην επιλέγεται ως πρωτεύον τρόπος αντιμετώπισης της κακοποιητικής εμπειρίας, εύρημα που συμφωνεί με την έρευνα του FRA (European Union Agency for Fundamental Rights, 2014), σύμφωνα με την οποία οι περισσότερες γυναίκες που έρχονται αντιμέτωπες με περιστατικά σεξουαλικής παρενόχλησης και βίας προτιμούν να αντιμετωπίσουν την κατάσταση και τις συνέπειες μόνες τους. Μια πιθανή ερμηνεία αυτού είναι ότι, όπως συνέβη και στην περίπτωση της συμμετέχουσας στην ποιοτική έρευνα που υπέστη Κακοποίηση Βάσει Εικόνας, συχνά τα θύματα δέχονται σοβαρή κριτική από την οικογένειά τους, **ενοχοποίηση και απόδοση ευθύνης** (Henry et al., 2017), με αποτέλεσμα αντί για υποστήριξη να δέχονται επαναθυματοποίηση. Έτσι, είναι πιθανό ο φόβος για μια τέτοια ανταπόκριση από συγγενείς και φίλους να αποτρέπει την αναζήτηση βοήθειας και κοινωνικής στήριξης από αυτούς, παρόλο που θεωρείται ως το πιο αποτελεσματικό μέσο.

Σε σχέση με το χαμηλό βαθμό καταγγελιών αλλά και το ότι η καταγγελία στην αστυνομία θεωρήθηκε από την πλειονότητα των γυναικών ως αναποτελεσματικό μέτρο, φαίνεται ότι η **δυσπιστία και η έλλειψη εμπιστοσύνης προς την αστυνομία** και τον τρόπο που διαχειρίζονται τα στελέχη της τις υποθέσεις της διαδικτυακής βίας αποτελεί σημαντικό παράγοντα τόσο για την αποτροπή των καταγγελιών όσο και για την ιδιαίτερα χαμηλή εκτιμώμενη αποτελεσματικότητα του μέτρου αυτού. Δυσκίνητες νομικές διαδικασίες, σχόλια που υπονοούν ενοχοποίηση και απόδοση ευθύνης στο θύμα, έλλειψη βοήθειας προς το θύμα για τη συγκέντρωση των αποδεικτικών στοιχείων, η αμφισβήτηση της ιστορίας του είναι παράγοντες που συμβάλλουν στην απροθυμία για καταγγελία.

2.2.9. Οι ανασταλτικοί παράγοντες για την αναφορά ή/και καταγγελία της διαδικτυακής βίας

Η διερεύνηση των ανασταλτικών παραγόντων φωτίζει περαιτέρω τους μηχανισμούς που υπόκεινται της περιορισμένης αναφοράς/καταγγελίας διαδικτυακής βίας. Έτσι, η ποσοτική

έρευνα επικεντρώθηκε στη μελέτη της **συμβολής των αρνητικών συναισθημάτων της ντροπής και του φόβου, της έλλειψης πληροφόρησης για το που να απευθυνθεί το θύμα** και της ύπαρξης απειλών από την πλευρά του δράστη. Βρέθηκε ότι **η ντροπή** απέτρεψε περίπου 42.5% των γυναικών να αναφέρουν ή/και να καταγγείλουν τη διαδικτυακή βία που δέχτηκαν, σε περιπτώσεις που είχαν δεχτεί Κακοποίηση Βάσει Εικόνας, Διαδικτυακό Εκβιασμό/Εξαναγκασμό, Παρενόχληση Βάσει Φύλου/Σεξουαλικότητας, Τρολάρισμα και Εκφοβισμό. Επίσης, ανέφεραν τη ντροπή ως ανασταλτικό παράγοντα για τις περιπτώσεις που δέχτηκαν Διαδικτυακή Καταδίωξη (25% εξ αυτών) και Τρολάρισμα (55.6% εξ αυτών).

Φαίνεται πως **η ντροπή αποτρέπει την ενεργή κινητοποίηση** των θυμάτων, ώστε να καταγγείλουν ή να αναφέρουν τα περιστατικά, καθώς αποτελεί ένα συναίσθημα που αφενός δε γίνεται εύκολα συνειδητό, ώστε να αντιμετωπιστεί και αφετέρου συνδέεται με την αυτο-ενοχοποίηση και την αίσθηση της προσωπικής μειονεξίας (Afrouz, 2023; Dragiewicz et al., 2019; Hamid, 2019), την αυτο-κατηγορία και το φόβο επίκρισης ή μη κατανόησης από τους άλλους (Pashang et al., 2019). Έτσι, τη στιγμή που οι νεαρές γυναίκες επιθυμούν να έχουν τον έλεγχο της ζωής τους και αυτή η αίσθηση της προσωπικής δύναμης πλήττεται μέσα από τη θυματοποίηση, κατακλύζονται από παράλογες σκέψεις ότι δεν ήταν ικανές να προστατέψουν τον εαυτό τους ή ότι με κάποιο τρόπο συνέβαλαν, ώστε να δεχτούν αυτή τη μορφή βίας (Flynn et al., 2023). Μέσα από αυτή την αυτο-ενοχοποίηση αποδυναμώνονται και χάνουν την πίστη στην αυτο-αποτελεσματικότητά τους, ώστε να διεκδικήσουν δικαίωση και τιμωρία του δράστη.

Επίσης, περίπου 41.7% των γυναικών ανέφεραν **τον φόβο ως ανασταλτικό παράγοντα** για την περίπτωση της Διαδικτυακής Καταδίωξης και τη Διαδικτυακή Σεξουαλική Επιθετικότητα και Εκβιασμό, 30% για το Χακάρισμα και μεταξύ 15%-19% για την Κακοποίηση Βάσει Εικόνας, την Παρενόχληση Βάσει Φύλου/Σεξουαλικότητας, το Τρολάρισμα και τον Διαδικτυακό Εκφοβισμό.

Παράλληλα, οι **απειλές από τον δράστη** λειτούργησαν ανασταλτικά για περίπου 8.1% των γυναικών στην περίπτωση της Διαδικτυακής Σεξουαλικής Επιθετικότητας και Εξαναγκασμού, της Διαδικτυακής Καταδίωξης και του Τρολάρισματος και σε ποσοστό μικρότερο του 5% για τις υπόλοιπες μορφές. Οι απειλές αυτές αποτελούν μορφή ψυχολογικής βίας, οι οποίες βέβαια επιτείνουν τις δυσμενείς συνέπειες της διαδικτυακής βίας και βαθαίνουν το ψυχολογικό τραύμα του θύματος, καθώς συντηρούν το αίσθημα φόβου,

συμβάλλουν σε μια κατάσταση διαρκούς εγρήγορσης (Pashang et al., 2019; Sarkar, 2023; Ybarra et al., 2006), και εντείνουν την ανασφάλεια και την ευαλωτότητα του θύματος.

Σε σχέση με την **έλλειψη πληροφόρησης για το που να απευθυνθούν**, το 50% των γυναικών την ανέφεραν ως ανασταλτικό παράγοντα αναφοράς ή καταγγελίας στην περίπτωση του Χακαρίσματος, 33.7% την ανέφεραν στην περίπτωση της Κακοποίησης Βάσει Εικόνας, Παρενόχλησης Βάσει Φύλου/Σεξουαλικότητας και Διαδικτυακού Εκφοβισμού, ενώ ποσοστό 25% των γυναικών στην περίπτωση της Διαδικτυακής Καταδίωξης και 11.1% για το Τρολάρισμα. Τα αποτελέσματα αυτά συμφωνούν με τα αντίστοιχα εμπειρικά δεδομένα (Reich et al., 2021).

Παρόμοια ήταν και τα αποτελέσματα στις ατομικές συνεντεύξεις με τις γυναίκες που δέχτηκαν διαδικτυακή βία, οι οποίες πραγματοποιήθηκαν κατά την ποιοτική έρευνα και ανέδειξαν ως βασικό ίσως ανασταλτικό παράγοντα για την αναζήτηση βοήθειας από τις γυναίκες τον **φόβο της δευτερογενούς θυματοποίησης** (Halder & Jaishankar, 2011; Laing, 2017). Ο φόβος μπορεί να περιλαμβάνει την απόλυση της γυναίκας, τον εξευτελισμό της από τους/τις λειτουργούς απονομής δικαιοσύνης ή από το οικογενειακό και οικείο περιβάλλον. Επιπλέον, συχνά οι γυναίκες δε γνωρίζουν ότι μπορούν να απευθυνθούν σε υπηρεσίες για την αντιμετώπιση της έμφυλης βίας, δεδομένης της διαδικτυακής φύσης της βίας, ή ακόμη και δε νοηματοδοτούν ως βία αυτό που υφίστανται, παρασυρόμενες από πατριαρχικές ερμηνείες για την ευαλωτότητά τους.

Τα ευρήματα αυτά συμφωνούν με τα σχετικά εμπειρικά δεδομένα (Reich et al., 2021) καταδεικνύοντας τον **φόβο** ως μια από τις πιο συχνές συναισθηματικές συνέπειες της διαδικτυακής βίας, που λειτουργεί ανασταλτικά στη λήψη μέτρων (Woodlock et al., 2020). Ο φόβος συνδέεται με τις έμφυλες ανισότητες, τον σεξισμό, τον μισογυνισμό και το κοινωνικό στίγμα της θυματοποίησης (Rani et al., 2024). Ο φόβος αποτελεί μια βιωμένη πραγματικότητα βαθιά συνυφασμένη με την παραδοσιακή γυναικεία ταυτότητα σε πατριαρχικές κοινωνίες. Ο φόβος της αυτενέργειας, της πρωτοβουλίας να μιλήσουν και να τοποθετηθούν δημόσια που κρατάει τις γυναίκες εγκλωβισμένες στον έμφυλο προσδιορισμό του ρόλου τους, έχει ως συνέπεια τη δυσκολία ανάληψης πρωτοβουλίας και την απροθυμία για ενεργή ανάληψη δράσης (Δεληγιάννη - Κουμιτζή και συν., 2010).

Μέσα από τις ομάδες εστίασης, τα αποτελέσματα της ποιοτικής έρευνας αναδεικνύουν τις πολλαπλές προκλήσεις και δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι επαγγελματίες στην Ελλάδα

όσον αφορά τη διαχείριση και την αντιμετώπιση της διαδικτυακής βίας κατά των γυναικών. Αυτές οι προκλήσεις περιλαμβάνουν **τη δυσκολία αναγνώρισης της βίας** από τις γυναίκες θύματα, την έλλειψη γνώσεων και υποδομών στον τομέα της διαχείρισης και αντιμετώπισης της διαδικτυακής βίας, καθώς και την πολυπλοκότητα των νομικών διαδικασιών. Η δυσκολία αναγνώρισης της βίας από τις ίδιες τις γυναίκες αποτελεί ένα σημαντικό εμπόδιο για την παροχή υπηρεσιών υποστήριξης, η οποία προκύπτει συχνά λόγω της υπάρχουσας διαπροσωπικής σχέσης με τον δράστη της βίας, καθώς και λόγω της προστασίας της ιδιωτικότητάς τους. Αυτό δυσχεραίνει την αναφορά των περιστατικών στις αρμόδιες αρχές και την ενεργητική αντιμετώπιση του προβλήματος.

Επίσης, **η έλλειψη γνώσεων, εκπαίδευσης και υποδομών** στον τομέα της διαδικτυακής βίας καθιστά δυσκολότερη την παροχή αποτελεσματικής υποστήριξης από τους/τις επαγγελματίες. Αυτό αναδεικνύει την ανάγκη για περαιτέρω κατάρτιση και ευαισθητοποίηση των επαγγελματιών σχετικά με τη διαδικτυακή βία κατά των γυναικών. Η πολυπλοκότητα των νομικών διαδικασιών σε περιπτώσεις διαδικτυακής βίας αποτελεί πρόκληση τόσο για τις γυναίκες θύματα όσο και για τους/τις επαγγελματίες που τις υποστηρίζουν. Αυτό οφείλεται στην έλλειψη σαφούς διαδικασίας και στην ανάγκη για περαιτέρω τεχνική κατάρτιση των εμπλεκόμενων. Επιπλέον, υπογραμμίζονται οι προκλήσεις που προκύπτουν λόγω της ανωνυμίας που παρέχει το διαδίκτυο στα άτομα που διαπράττουν εγκληματικές πράξεις, καθώς και την ανάγκη για τεχνολογικές και νομικές λύσεις που θα ενισχύσουν την προστασία των θυμάτων. Οι προκλήσεις που επισημαίνονται περιλαμβάνουν για παράδειγμα την ανωνυμία των δραστών σε πλατφόρμες και ιστοσελίδες που διακινούν περιεχόμενο, όπως το σκοτεινό διαδίκτυο δυσκολεύει την ανίχνευση και τη δίωξή τους. Συχνά, το βάρος της απόδειξης βαρύνει τα θύματα, κυρίως τις γυναίκες, που πρέπει να παρέχουν ψηφιακά στοιχεία για να αποδείξουν τη βία που υπέστησαν. Επίσης, η ευθύνη για τη διαγραφή του επιβλαβούς περιεχομένου συχνά ανατίθεται στα ίδια τα θύματα, προκειμένου να αφαιρεθεί από τις πλατφόρμες και τις ιστοσελίδες. Παράλληλα, η έλλειψη οικονομικών πόρων μπορεί να αποτελέσει εμπόδιο για την πρόσβαση σε νομική υποστήριξη και προστασία. Άλλοι ανασταλτικοί παράγοντες αφορούν στη δυσκολία στην εξακρίβωση του περιεχομένου των ηλεκτρονικών ιχνών και στην έλλειψη συγκρίσιμων δεδομένων αντιμετωπίζονται ως προκλήσεις στην παροχή υπηρεσιών και στην αντιμετώπιση της διαδικτυακής βίας.

Οι επαγγελματίες αναγνωρίζουν την ύπαρξη ενός "**σκοτεινού αριθμού**" **εγκληματικότητας**, που καθιστά δύσκολη την καταγραφή και την αντιμετώπιση της διαδικτυακής βίας κατά των

γυναικών. Κυρίως, η έλλειψη συλλογής και ανάλυσης δεδομένων για τη διαδικτυακή βία περιορίζει την κατανόηση της πραγματικής έκτασης του προβλήματος και την ανάπτυξη αποτελεσματικών προληπτικών και στρατηγικών αντιμετώπισης. Οι νομικές διατάξεις, όπως η απαίτηση επώνυμης καταγγελίας για την παραπομπή ενός περιστατικού στο σύστημα δικαιοσύνης, μπορούν να δημιουργήσουν εμπόδια για τις γυναίκες που αντιμετωπίζουν διαδικτυακή βία. Ακόμα, οι δυσκολίες στην παροχή υποστήριξης και συμβουλευτικής, ειδικά όταν οι γυναίκες δεν επιθυμούν να μιλήσουν για το περιστατικό ή όταν χρειάζεται να προστατευθεί η ανωνυμία τους, παρουσιάζουν πρόκληση στην παροχή υπηρεσιών υποστήριξης.

Τέλος, η δυσκολία στη διαχείριση της διαδικτυακής βίας κατά των γυναικών υπογραμμίζει τη σημασία της **συνεργασίας μεταξύ διαφόρων υπηρεσιών και φορέων**, όπως οι νομικές αρχές, οι εργαζόμενοι/ες που παρέχουν ψυχοκοινωνική στήριξη και οι φορείς κοινωνικού ελέγχου. Ειδικότερα, οι μεγάλες χρονικές καθυστερήσεις στη διεξαγωγή των δικών μπορεί να επιδεινώσουν τις συνέπειες της βίας για τις γυναίκες που προσπαθούν να τις αντιμετωπίσουν. Η έλλειψη ενημέρωσης και εκπαίδευσης για τις διαδικασίες και τις αρμοδιότητες των διαφόρων υπηρεσιών μπορεί να υπονομεύσει τις προσπάθειες αντιμετώπισης της βίας. Παράλληλα, η έλλειψη συστηματικής ενημέρωσης για τον τρόπο λειτουργίας και τις αρμοδιότητες των υπηρεσιών μπορεί να εμποδίσει την αποτελεσματική αντιμετώπιση της βίας. Ωστόσο, διαφαίνεται ότι μόνο η διακριτική ευχέρεια των επαγγελματιών μπορεί να επηρεάσει τη συνεργασία και την αποτελεσματικότητα των υπηρεσιών. Οι προτάσεις που προκύπτουν από αυτά τα ευρήματα μπορούν να περιλαμβάνουν την ενίσχυση της εκπαίδευσης και ενημέρωσης των επαγγελματιών, τη βελτίωση της διατομεακής συνεργασίας και την ανάπτυξη πιο γρήγορων και αποτελεσματικών διαδικασιών δικαιοσύνης.

3. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Στη συνέχεια, παρουσιάζονται τα κεντρικά συμπεράσματα του παρόντος Έργου, έτσι όπως προέκυψαν μέσα από τη διερεύνηση των ερευνητικών ερωτημάτων που τέθηκαν.

Αναφορικά λοιπόν, με την έκταση του φαινομένου της διαδικτυακής βίας κατά των νεαρών γυναικών, κατά την ποσοτική έρευνα βρέθηκε ότι το 59.3% των γυναικών έχουν δεχτεί διαδικτυακή βία. Ως προς τις εκφάνσεις του φαινομένου, οι γυναίκες ανέφεραν μορφές διαδικτυακής βίας που εμπίπτουν και στις οκτώ κατηγορίες διαδικτυακής βίας που εξέταζε η παρούσα έρευνα. Από αυτές η πιο συχνή ήταν η Διαδικτυακή Κακοποίηση Βάσει Εικόνας, στη συνέχεια η Παρενόχληση Βάσει Φύλου ή/και Σεξουαλικότητας, μετά ο Διαδικτυακός Εκφοβισμός, η Διαδικτυακή Καταδίωξη/Παρακολούθηση, το Τρολάρισμα, η Διαδικτυακή Επιθετικότητα και Εκβιασμός/Εξαναγκασμός, το Χακάρισμα και τέλος το Doxing. Τόσο τα στοιχεία αυτά για τον επιπολασμό του φαινομένου όσο και τα αντίστοιχα ευρήματα της ποιοτικής έρευνας καταδεικνύουν την ταχύτατη εξάπλωση και ευρεία έκταση του φαινομένου.

Ιδιαίτερα σημαντικό είναι και το εύρημα ότι το 40.5% των γυναικών δέχτηκε μία μορφή διαδικτυακής βίας, ενώ το 59.5% έχει δεχτεί παραπάνω από μία, το οποίο σκιαγραφεί την πολλαπλότητα του φαινομένου και το αλληλένδετο των μορφών της διαδικτυακής βίας. Το εύρημα αυτό επιβεβαιώνεται και από την ποιοτική έρευνα, καθώς στις ατομικές συνεντεύξεις κάποιες γυναίκες αναφέρουν ότι έχουν δεχτεί, παραπάνω από μία, μορφές διαδικτυακής βίας, αλλά και στις εστιασμένες συνεντεύξεις με τους/τις επαγγελματίες υπάρχουν τέτοιες αναφορές. Έτσι, η διαδικτυακή βία κατά των νεαρών γυναικών αποτελεί ένα φαινόμενο με πολλαπλές εκφάνσεις, τη στιγμή που η σύγχρονη χρήστρια του διαδικτύου αντιμετωπίζει συνεχώς το ενδεχόμενο θυματοποίησης από μορφές βίας που υφίστανται διαρκή μετάλλαξη βάσει των αναδυόμενων τεχνολογιών.

Εκτός από τη σύνδεση μεταξύ των διαφόρων μορφών διαδικτυακής βίας, από την ποιοτική κυρίως έρευνα αναδεικνύεται και η συνέχεια ανάμεσα στη διαδικτυακή (online) και τη διά ζώσης (offline) βία κατά των γυναικών. Αφενός, η διαδικτυακή βία συχνά συμβαίνει κατά τη διάρκεια ή και μετά το πέρας μιας κακοποιητικής συντροφικής σχέσης, αφετέρου το διαδίκτυο χρησιμοποιείται εργαλειακά για την τέλεση πράξεων διά ζώσης βίας και με αυτό τον τρόπο αποτελεί συνέχειά της.

Επίσης, κατά τη διερεύνηση των δημογραφικών χαρακτηριστικών των γυναικών, η έλλειψη διαφοροποιήσεων ως προς το εκπαιδευτικό επίπεδο, την εργασιακή κατάσταση και την αστικότητα του τόπου διαμονής δείχνει ότι η διαδικτυακή βία είναι ένα φαινόμενο που διαπερνά τις διάφορες κοινωνικές ομάδες και δε φαίνεται να συνδέεται με τα συγκεκριμένα δημογραφικά στοιχεία που εξετάστηκαν.

Επιπρόσθετα, παρατηρείται μια ποικιλία στις σχέσεις μεταξύ δραστών και θυμάτων διαδικτυακής βίας. Στο σύνολο των περιπτώσεων, το 59.3% των δραστών δεν ήταν γνωστοί στο θύμα, ενώ σε ποσοστό 23.5% ήταν φίλοι και σε 8.4% ήταν σύντροφοι. Ωστόσο, σε περιπτώσεις Διαδικτυακού Εκβιασμού /Εξαναγκασμού, ο πρώην σύντροφος αναδεικνύεται ως δράστης στο 26.9% των περιπτώσεων, ενώ στο 26.9% οι δράστες ήταν άτομα που διατηρούσαν φιλικές σχέσεις με το θύμα. Με βάση τα παραπάνω μπορεί να παρατηρηθεί ότι η διαδικτυακή βία μπορεί να προέρχεται από διάφορες προσωπικές σχέσεις, όπως φίλιες ή σχέσεις συντροφικής φύσης.

Αναφορικά με τα ψηφιακά/ηλεκτρονικά μέσα στα οποία οι γυναίκες έχουν δεχτεί διαδικτυακή βία, η έρευνα καταδεικνύει τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης ως το πιο συχνό ψηφιακό/ηλεκτρονικό περιβάλλον. Φαίνεται ότι τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης αποτελούν ένα βασικό περιβάλλον κοινωνικής δραστηριότητας και προσωπικής ανάπτυξης των γυναικών λόγω των πολλαπλών δυνατοτήτων επικοινωνίας που παρέχουν, ταυτόχρονα όμως ελλοχεύουν και τον κίνδυνο της διαδικτυακής βίας, καθώς παρέχουν στον εν δυνάμει δράστη τη δυνατότητα να ασκήσει βία, χωρίς να αποκαλυφθεί εύκολα η ταυτότητά του και βέβαια να μην έχει κάποιες συνέπειες.

Σε σχέση με την ενεργητική και παθητική χρήση του διαδικτύου, δε βρέθηκε σημαντική σχέση ανάμεσα είτε στην ενεργητική (όπως η ανταλλαγή μηνυμάτων και οι αναρτήσεις σε μέσα κοινωνικής δικτύωσης) είτε στην παθητική (όπως η ανάγνωση αναρτήσεων και ιστοριών) χρήση και στην πιθανότητα οι γυναίκες να δεχτούν βία. Ωστόσο, αξίζει να σημειωθεί ότι στην έρευνα αναδείχθηκε ως εύρημα ο περιορισμός της χρήσης του διαδικτύου από τις γυναίκες που έχουν δεχτεί διαδικτυακή βία, με δυνητικά αρνητικές επιπτώσεις για την πρόσβαση και τη συμμετοχή τους στο δημόσιο χώρο.

Επίσης, διαφαίνονται εξαιρετικά αρνητικές οι επιπτώσεις της διαδικτυακής βίας στην ψυχολογική και κοινωνική προσαρμογή των νεαρών γυναικών που δέχονται βία. Σε ψυχολογικό επίπεδο, βιώνουν υψηλά επίπεδα στρες και μακροχρόνιου άγχους, αισθήματα

κατάθλιψης, διαταραχές στις διατροφικές συνήθειες και τον ύπνο, χρήση ψυχοτρόπων ουσιών, στοχοποίηση για κακόβουλο σχολιασμό και εκφοβισμό και κάποιες φορές εμφανίζουν αυτοκτονικές σκέψεις. Κοινωνικά, βάλονται οι οικογενειακές, φιλικές και συντροφικές σχέσεις τους, αποσύρονται απ' τη δημόσια ζωή, αντιμετωπίζουν κοινωνικό στιγματισμό και δευτερογενή θυματοποίηση. Σε μικρότερο αλλά αξιοσημείωτο βαθμό, βιώνουν αρνητικές συνέπειες στην εργασία τους λόγω του κοινωνικού στίγματος και σημαντικό οικονομικό αντίκτυπο, εξαιτίας απώλειας της εργασίας, δικαστικών εξόδων ή αναζήτησης ψυχοκοινωνικής υποστήριξης. Σημαντικό είναι να αναφερθεί ότι οι επιπτώσεις πιθανά αναφέρονται ελλιπώς από τις γυναίκες, εξαιτίας της ντροπής που βιώνουν, της κανονικοποίησης του τραύματος, αλλά και μεθοδολογικά, εξαιτίας του περιορισμένου εύρους κάλυψης του θέματος από τα εργαλεία συλλογής δεδομένων. Οι σοβαρές επιπτώσεις, σε συνδυασμό με πιθανές επαναθυματοποιήσεις από θεσμικούς φορείς αλλά και την οικογένεια του θύματος, τα επικριτικά σχόλια και η ενοχοποίηση του θύματος, οι περαιτέρω απειλές από τον δράστη, η παραβίαση της ιδιωτικότητας και η δημόσια έκθεση καθιστούν σε ατομικό επίπεδο τη διαδικτυακή βία κατά των νεαρών γυναικών μια ιδιαίτερα τραυματική εμπειρία που τις καθιστά ευάλωτες και πιο εσωστρεφείς. Παράλληλα, σε κοινωνικό επίπεδο αυξάνεται η έμφυλη κοινωνική ανισότητα.

Ως προς τα μέτρα αντιμετώπισης που συχνότερα λαμβάνουν οι γυναίκες, σε πρακτικό επίπεδο, φαίνεται ότι τα πρώτα μέτρα που παίρνουν είναι να αποσυνδεθούν από τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, να απεγκαταστήσουν εφαρμογές, να ζητήσουν από το δράστη, αν τον γνωρίζουν, να σταματήσει τη βία ή αγνοούν τη συμπεριφορά παρενόχλησης ως ένας τρόπος συναισθηματικής διαχείρισης των αρνητικών συναισθημάτων. Λιγότερο συχνά, προβαίνουν σε αναφορά σε κάποιο διαδικτυακό μέσο, ζητούν βοήθεια από φιλικό/συγγενικό πρόσωπο και σπάνια το καταγγέλλουν στην Αστυνομία ή απευθύνονται σε κάποιο Συμβουλευτικό Κέντρο ή/και Τηλεφωνική Γραμμή SOS. Αναφορικά με τη θεσμική αντιμετώπιση του φαινομένου, αναδεικνύεται η ανάγκη για πολυεπίπεδη, διεπιστημονική και διεπαγγελματική δράση, συνδυάζοντας νομικά, εκπαιδευτικά, και κοινωνικά μέτρα για την αντιμετώπισή του.

Αναφορικά με την αξιολόγηση των μέτρων που έλαβαν οι γυναίκες, οι ίδιες θεωρούν αποτελεσματικότερη την αναζήτηση βοήθειας από φιλικό/συγγενικό πρόσωπο και αξιολογούν τα υπόλοιπα μέτρα ως λιγότερο αποτελεσματικά, ιδιαίτερα την καταγγελία στην αστυνομία. Τα ευρήματα αυτά αναδεικνύουν ξεκάθαρα τη σημασία της κοινωνικής υποστήριξης στη διαχείριση των επιπτώσεων αλλά και τη δυσπιστία στις αρχές ως φορέα κοινωνικού ελέγχου και προστασίας των γυναικών που έχουν δεχτεί βία.

Τέλος, ως προς τους ανασταλτικούς παράγοντες για την αντιμετώπιση της βίας, τα αισθήματα ενοχής, ντροπής, φόβου των γυναικών και ιδιαίτερα του φόβου επαναθυματοποίησης, αποτρέπουν τις γυναίκες τόσο από την αναζήτηση υποστήριξης από οικείους/ες όσο και από το να απευθυνθούν στις αρχές. Επιπλέον, συχνά δεν έχουν ενημέρωση για το πού μπορούν να απευθυνθούν ή δε νοηματοδοτούν ως βία αυτό που έχουν βιώσει και υποτιμούν τις συνέπειές του. Αυτή η κανονικοποίηση της έμφυλης βίας, ακόμη και στη συνείδηση των γυναικών που τη βιώνουν, συνδέεται με τα έμφυλα στερεότυπα του σεξισμού, την επικράτηση του πατριαρχικού ομογενοποιητικού λόγου, τη νομιμοποίηση της ρητορικής μίσους στα ψηφιακά περιβάλλοντα και την αντικειμενοποίηση του γυναικείου σώματος και λειτουργεί ιδιαίτερα ανασταλτικά στην αντιμετώπιση της βίας από τις γυναίκες. Η έλλειψη γνώσεων, εκπαίδευσης, υποδομών, δεδομένων (λόγω του περιορισμένου αριθμού καταγγελιών και αναφορών του φαινομένου) και συνεργασιών μεταξύ των αρμόδιων υπηρεσιών δυσχεραίνουν περαιτέρω την αντιμετώπιση του φαινομένου σε ατομικό και θεσμικό επίπεδο.

4. ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΗΣ ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΗΣ ΒΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΝΕΑΡΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ

Στο πλαίσιο του παρόντος Έργου κρίνεται σκόπιμο να υπάρξει διατύπωση προτάσεων για τη χάραξη πολιτικών αντιμετώπισης του φαινομένου και την προώθηση θεσμικών αλλαγών. Οι προτάσεις παρουσιάζονται ακολούθως, οργανωμένες με βάση το επίπεδο θεσμών ή φορέων στους οποίους απευθύνονται.

Σε επίπεδο **νομοθεσίας και πολιτείας**, είναι σημαντικό να υπάρξει:

- Αναθεώρηση του Ποινικού Κώδικα στην Ελλάδα, προκειμένου να συμβαδίζει με τις αναδυόμενες τεχνολογίες και να προσδιορίζει με σαφήνεια τις μορφές του διαδικτυακού εγκλήματος.
- Αλλαγή της ορολογίας που συνδέεται με την έμφυλη διαδικτυακή βία στον ποινικό κώδικα, με την κατάργηση όρων, όπως η "εκδικητική πορνογραφία" και η "παιδική πορνογραφία", ώστε η κακοποίηση να μη συγχέεται με συναινετικές σεξουαλικές πρακτικές, όπως η πορνογραφία.
- Πρόβλεψη για Κώδικες Δεοντολογίας που προασπίζουν τη συναίνεση των εμπλεκόμενων μερών κατά την ανάρτηση προσωπικού υλικού σε διαδικτυακά περιβάλλοντα και επιβάλλουν κυρώσεις σε αντίθετη περίπτωση, όπως για παράδειγμα σε πλατφόρμες όπου αναρτάται χωρίς συναίνεση υλικό με προσωπικό περιεχόμενο.
- Νομική προστασία της ιδιωτικότητας των ατόμων που δέχτηκαν διαδικτυακή βία. Για παράδειγμα να υπάρξουν διαδικτυακοί μηχανισμοί εντοπισμού και απόσυρσης του υλικού που έχει διαμοιραστεί χωρίς συναίνεση.
- Επιτάχυνση της διαδικασίας απονομής δικαιοσύνης, η οποία θα συμβάλλει στην αύξηση της αναζήτησης της δικαστικής συνδρομής από την πλευρά των θυμάτων και στην εμπέδωση της έννοιας της ασφάλειας δικαίου βάσει της καλλιέργειας κλίματος εμπιστοσύνης ανάμεσα στην Πολιτεία και την κοινωνία γενικότερα.
- Εναρμόνιση των εθνικών νομοθετικών πλαισίων με τα αντίστοιχα διεθνή, ώστε να διευκολύνεται η συντονισμένη διακρατική διαχείριση των διαδικτυακών εγκληματικών, όταν απαιτείται.

- Πρόβλεψη για μείωση του κόστους της νομικής υποστήριξης των θυμάτων, το οποίο αποθαρρύνει τις γυναίκες να προβούν σε καταγγελίες και γενικότερα να ζητήσουν υποστήριξη.
- Πρόβλεψη για διάθεση κονδυλίων για περαιτέρω διεξαγωγή έρευνας σχετικά με τον έμφυλο χαρακτήρα και τη διαθεματικότητα της Υποβοηθούμενης από την Τεχνολογία Έμφυλης Βίας (Gender-Based Technology-Facilitated Violence), αλλά και τη δημιουργία υλικού για ψυχοεκπαιδευτικά προγράμματα παρέμβασης.

Στο επίπεδο των φορέων **κοινωνικού ελέγχου** και αντιμετώπισης του φαινομένου, είναι σημαντικό να υπάρχει:

- Γενικότερη **εκπαίδευση και ευαισθητοποίηση** των στελεχών των φορέων κοινωνικού ελέγχου ως προς τις μορφές του φαινομένου και τους τρόπους θυματοποίησης, τη χρήση δόκιμης ορολογίας, ώστε να αυξηθεί ο βαθμός αναγνώρισης του φαινομένου και να μειωθεί η περιορισμένη αναφορά/καταγγελία του.
- Πρόβλεψη για συγκεκριμένες κατευθυντήριες γραμμές και πρωτόκολλα ως προς τη δεοντολογία υποδοχής και διαχείρισης των αναφορών, ώστε να αποφεύγεται η δευτερογενής θυματοποίηση και να διευκολυνθούν οι αναφορές των περιστατικών, τόσο από τους θεσμικούς φορείς αντιμετώπισης του φαινομένου όσο και από τις υποστηρικτικές προς το θύμα υπηρεσίες.
- Σε επίπεδο αστυνομικών αρχών, περαιτέρω κατάρτιση και ευαισθητοποίηση των στελεχών σε θέματα έμφυλης βίας και θυματοποίησης, ώστε να είναι σε θέση να προσεγγίζουν τα θύματα με υπευθυνότητα, ενσυναίσθηση και σεβασμό.
- Σαφής και λεπτομερής ενημέρωση των θυμάτων από τους/τις αστυνομικούς για τα δικαιώματά τους στο πλαίσιο της προστασίας τους από τα άτομα που ασκούν βία, καθώς και ενδελεχής πληροφόρηση για τη διαδικασία που θα ακολουθήσει της προσφυγής στις Αρχές.
- Τοποθέτηση, ως επί το πλείστον, στελεχών που να είναι γυναίκες στις υπηρεσίες εφαρμογής επίσημου κοινωνικού ελέγχου, ώστε να διευκολυνθεί η δημιουργία ενός περιβάλλοντος οικειότητας για τις γυναίκες που προσέρχονται να καταγγείλουν ένα περιστατικό διαδικτυακής βίας.

- Επιτάχυνση των διαδικασιών διερεύνησης των περιστατικών διαδικτυακής βίας και δημιουργία υποστηρικτικών μηχανισμών για τη συγκέντρωση των αποδεικτικών στοιχείων από το θύμα, προκειμένου να υπάρξει άμεση αντιμετώπιση.
- Δημιουργία μηχανισμών καταγραφής και επιτήρησης του φαινομένου, ώστε να συγκεντρωθούν δεδομένα για την έκταση, εξέλιξη και αποτύπωση της πραγματικής διάστασης του φαινομένου. Είναι σημαντικό ωστόσο, η καταγραφή των δεδομένων να λαμβάνει υπόψη τη διάσταση του φύλου τόσο των ατόμων που ασκούν βία όσο και των θυμάτων.

Στο επίπεδο των **φορέων υποστήριξης των θυμάτων** και γενικότερης αντιμετώπισης της θυματοποίησης, είναι σημαντικό να υπάρχει:

- Ενίσχυση και διεύρυνση της διεπιστημονικής στελέχωσης των υπάρχουσών δομών για την πρόληψη και την καταπολέμηση της έμφυλης βίας, καθώς και εκπαίδευση, πληροφόρηση και επικαιροποίηση των γνώσεων των στελεχών για την υποστήριξη των θυμάτων της διαδικτυακής βίας, ως προς τις μορφές διαδικτυακής βίας και τους πιθανούς τρόπους διαδικτυακής θυματοποίησης. Η διεπιστημονική ομάδα ενός τέτοιου φορέα, εκτός από τους/τις κοινωνικούς/ές και νομικούς/ές επιστήμονες θα πρέπει να συμπεριλαμβάνει και επιστημονικό προσωπικό με γνώση στην τεχνολογία του διαδικτύου, καθώς η διαδικτυακή βία είναι στενά συνδεδεμένη με τις αναδυόμενες τεχνολογίες. Επιπρόσθετα, η επέκταση της κλινικής εποπτείας, η οποία ήδη παρέχεται στις δομές του Δικτύου της ΓΓΙΑΔ, είναι καθοριστικής σημασίας για την αποφυγή της επαγγελματικής εξουθένωσης των στελεχών, πέραν των κρατικών δομών.
- Γενικότερη εκπαίδευση και ευαισθητοποίηση των επαγγελματιών ψυχικής υγείας ως προς τις μορφές του φαινομένου και τους τρόπους θυματοποίησης και τη χρήση δόκιμης ορολογίας, ώστε να αυξηθεί ο βαθμός αναγνώρισης του φαινομένου και να μειωθεί η περιορισμένη αναφορά του.
- Συνεχής επιμόρφωση των επαγγελματιών πρώτης γραμμής φορέων που προσφέρουν υπηρεσίες υποστήριξης σε νεαρές γυναίκες (για παράδειγμα τα Συμβουλευτικά Κέντρα Φοιτητών) σε αρχές της συμβουλευτικής με την οπτική του φύλου, ώστε να υιοθετήσουν μια οπτική που να βοηθά τις νεαρές γυναίκες να προβαίνουν σε ισότιμες σχέσεις και όχι σχέσεις ανισότητας ή ανταγωνισμού. Πιο συγκεκριμένα, οι συμβουλευτικές υπηρεσίες θα πρέπει να επικεντρώνονται στην ενθάρρυνση των νεαρών γυναικών να προχωρήσουν

στην αυτογνωσία τους και στο επίπεδο των συντροφικών σχέσεων να μπορούν να προβαίνουν στη συνειδητοποίηση και διεκδίκηση των αναγκών τους αλλά και στη σύναψη σχέσεων που να βασίζονται στην αμοιβαία αλληλεπίδραση και ανάπτυξη των συντρόφων και όχι στην άσκηση εξουσίας και ελέγχου (Δεληγιάννη – Κουιμιτζή και συν., 2010).

- Ενίσχυση του ανθρώπινου δυναμικού και αύξηση των πόρων των φορέων υποστήριξης των γυναικών που έχουν βιώσει διαδικτυακή βία, με σκοπό τη βελτίωση της υποστήριξης που παρέχεται στις γυναίκες, αλλά και διασφάλιση ότι οι φορείς θα λειτουργούν με βάση κρατικούς πόρους για τη βιωσιμότητα και τη διεύρυνση των παρεμβάσεών τους.
- Λαμβάνοντας υπόψη τις ρυθμιστικές διατάξεις σύγχρονων νομοθετημάτων για την πάταξη της έμφυλης βίας, όπως του Ν. 3500/2006 (περί ενδοοικογενειακής βίας) σε συνάρτηση με το άρθρο 352Α ΠΚ, είναι σημαντικό να εξεταστεί το ενδεχόμενο παρακολούθησης κατάλληλου θεραπευτικού προγράμματος όχι μόνο από το θύμα αλλά και από τον/την δράστη/τρια. Συνεπώς, ένα σημαντικό βήμα για την αντιμετώπιση του φαινομένου μελλοντικά θα ήταν η δημιουργία υποστηρικτικών φορέων που θα παρέχουν συμβουλευτικές υπηρεσίες στο άτομο που ασκεί έμφυλη διαδικτυακή βία.
- Προώθηση της συνεργασίας και δικτύωσης μεταξύ των υποστηρικτικών υπηρεσιών αλλά και με τους φορείς κοινωνικού ελέγχου, προκειμένου να παρέχεται διατομεακή και πολύπλευρη υποστήριξη στις γυναίκες που έχουν βιώσει διαδικτυακή βία.

Σε επίπεδο **εκπαιδευτικού συστήματος**, είναι σημαντικό να υπάρξουν:

- Ψυχοεκπαιδευτικά προγράμματα ενημέρωσης και παρέμβασης στην Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια εκπαίδευση, που να αναγνωρίζουν τον έμφυλο χαρακτήρα της διαδικτυακής βίας και να συμβάλουν στην πρωτογενή πρόληψη της διαδικτυακής βίας. Ανάλογα με το αναπτυξιακό επίπεδο του μαθητικού πληθυσμού, θα πρέπει να υπάρχει ενημέρωση και ευαισθητοποίηση των εκπαιδευτικών, των μαθητών/τριών αλλά και των γονέων τους για τις μορφές της διαδικτυακής βίας κατά των γυναικών, τους τρόπους προστασίας από αυτές και τις δυνατότητες για την αντιμετώπισή τους.
- Δράσεις στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση για την καταπολέμηση της διαδικτυακής βίας κατά των γυναικών, μέσα από τις Επιτροπές Ισότητας Φύλου, τα Γραφεία Σταδιοδρομίας ή τα Συμβουλευτικά Κέντρα φοιτητών/τριών.

- Ένταξη ενότητας για την Υποβοηθούμενη από την Τεχνολογία Έμφυλη Βία σε μάθημα του Οδηγού Σπουδών των Σχολών (λ.χ. των Κοινωνικών Σπουδών).

Στο επίπεδο της **ευαισθητοποίησης της κοινότητας** και της εντατικοποίησης της ενημέρωσης, είναι σημαντικό να υπάρξουν:

- Οργάνωση ψυχοεκπαιδευτικών προγραμμάτων, ομιλιών και εκστρατειών ενημέρωσης στην ευρύτερη κοινότητα για τις μορφές διαδικτυακής βίας και προτεινόμενα βήματα διαχείρισης του φαινομένου, όπως για παράδειγμα στο πλαίσιο συνεργειών με την τοπική αυτοδιοίκηση.
- Στοχευμένες παρεμβάσεις στον γυναικείο πληθυσμό, με στόχο την περαιτέρω ευαισθητοποίηση, ενημέρωση και ψυχολογική υποστήριξη των γυναικών και την ανάδειξη της αναγκαιότητας της αναφοράς ή καταγγελίας των περιστατικών διαδικτυακής βίας. Η ενδυνάμωση των γυναικών μέσω της πληροφόρησης, η εκπαίδευση στην ασφαλή χρήση του διαδικτύου και η δημιουργία δικτύων υποστήριξης μπορούν να συμβάλουν σημαντικά στην προστασία και την ενίσχυση της θέσης τους στον ψηφιακό κόσμο.
- Στοχευμένες παρεμβάσεις και στον ανδρικό πληθυσμό, αφενός γιατί οι έρευνες δείχνουν ότι οι άνδρες «δικαιολογούν» σε μεγαλύτερο βαθμό τη διαδικτυακή βία και αποτελούν στη συντριπτική πλειοψηφία τους δράστες της βίας, αφετέρου γιατί τόσο τα έμφυλα στερεότυπα όσο και η άσκηση έμφυλης βίας έχουν δυσμενείς επιπτώσεις και στους ίδιους.
- Διαμόρφωση δικτύων συνεργασίας μεταξύ εταιρειών τεχνολογίας, κοινωνικών φορέων και θεσμικών αρχών, με αντικείμενο την προάσπιση της ασφαλούς πρόσβασης των ατόμων ανεξαρτήτως φύλου στα διαδικτυακά περιβάλλοντα, ώστε αυτά να αποτελούν ασφαλείς τόπους κοινωνικής αλληλεπίδρασης. Είναι καθοριστικής σημασίας η καταπολέμηση της τεχνοφοβίας και η αναγνώριση της σημασίας του διαδικτύου ως "δημόσιου χώρου πολιτειότητας", ώστε να εξασφαλιστεί η ισότιμη πρόσβαση σε αυτόν ανεξαρτήτως φύλου.
- Ανάδειξη στις εκστρατείες ενημέρωσης και ευαισθητοποίησης του καταλυτικού ρόλου και της συμμετοχικής ευθύνης του παριστάμενου ατόμου (bystander) στο φαινόμενο της διαδικτυακής βίας.